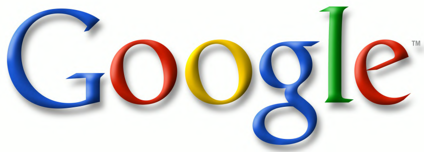


Hornjołužiska

SERBSKA RYČNICA

na přirunowacym stejišću.

Spisał

Dr. Pful.

Zešiwk I.

W BUDYŠINJE 1862.

Z nakładom Mačicy Serbskeje.

W kommissii J. E. Smolerja.

Pfuhl, C. T.

Hornjołužiska

SERBSKA RYČNICA

na přirunowacym stejišću.

Spisał

Dr. Pful.

W Budyšinje 1862.

Z nakładom Maćicy Serbskeje.

W kommissii J. E. Smolerja.

Ἀρίστιππος ἐρωτηθείς, τίνα ἐστίν, ἃ δεῖ τοὺς παῖδας μανθάνειν, ἔφη· οἷς ἄνδρες γενόμενοι χρήσονται.

Zawod.

I. Ryč. Čłowska ryč je tón stwar wuraznych zynkow čłowječeho hłosu, w kotrymž čłowski duch swoje mysle słyšome čini. Khmanosć k ryčenju, jena čłowskich wosebnosćow, je přinarodźeny dar boži: a wšě ludy cyłeje zemje ryča, dokelž wšitke bójskeho ducha we sebi noša.

Ryče ludow su rozdźělne a jara wšelake. Móžno, zo so přirunowacym prócowanjam ryčespyta poradźi, so junu za jenej prěnjotnej ryču doslědźić, z kotrejež wšitke kaž rěčki z hłowneho žórła wukhadźeju: móžno a k wěrje podobne, hdyž wopomnimy, kak daloko je dobywaŕska móc čłowskeho ducha w našim stoteku též na tutym polu wjedźeństwa pokročiła. Tu khwilu pak dyrbimy so hišće z tym zhonjenjom spokojeć, zo ryče we swojej wšelakosći na wěste pra-ryče (ur-sprachen) abo ryčne splahi (sprachstämme) wrócno pokazuja, kiž su w běhu časa do naryčow (dialektow) a potom do sotrowskich ryčow zrozstupowałe a přez to mnohotu nětko znajomych ryčow wupłodźiłe. Tudy jeno štyri ‚praryče‘ pomjenujemy, kotrež su za naše zaměry najważniše.

Prěnje zakhowane počatki čłowječeho ryčtworjenja widźimy w tupych korjenjach jenosylbnych ryčow, kajkež krótkoranišej Asii pola Činjanow atd. knježa. Grammatiski postup pokazuje hižom mongolsko-

tatarska ryčoswójba w ranišej a połnócnej Asii. Wjele wyše steja potom sotrowske ryče Semitow wokoło srjedźnjomorja (hebrejska, fœniciska, arabiska atd.), kotrež su do swojich słowow (wosebje do słowjesow) hižom rjanu grammatisko-logisku wěstosć položić wjedźałe. Najwjetšu dospołnosć pak w ryčnicy a słowniku ma ariska abo indo-europiska ryčoswójba, kotraž, přez wulki dźěl Asie a nimale cyłu Europu rozšěrjena, ryče starych Indow (sanskrit), Persow (zend), Grichow, Romjanow, Litow, Słowjanow, Germanow a Keltow wobsaha. Někotre tych ryčow steja sebi bjez sobu bliže, druhe su mjenje na sebje podobne. [Ze změšenja germaniskich splahow ze starymi Romjanami nastachu we srjedźnjowěku romaniske ludy: Włochojo abo Italianojo, Francowzojo, Španjenjo a Portugalčenjo. Z Romjanow a Słowjanow wuńdźechu Rumanojo abo Wallachojo (t. j. Włochojo), ze starych Grichow a Słowjanow a druhich wobstawkow nětčiši Grichojo abo Nowogrichojo. Keltojo su so ... hač na małe powostanki we francowskej Bretagni, w Hornej Šótskej, w Irskej a Wales'skej ... pomału w druhich ludach zezhubjeli. — Za tři błowne narody nowšich časow (słowjanski, germaniski a romaniski) ma słowjanšćina domjace mjena: Słowjan (abo Serb), Němc a Włoch.]

Zastarske ryče stejachu za mnohotu grammatiskich twórbow a su sebi z dźěla spodźiwanjahódne bohastwo na nich wudobyłe. Přikłady teho poskićeju so nam na semitiskich ryčach, na sanskriće, grichiskim, łaćanskim, gothiskim (ze 4. stoteka po Khryšće) a na starodawnej słowjanšćinje. Ludy nowšeho časa pak wšelakosć twórbow, kaž by njewužitna była, bóle a bóle ze swojich ryčow pušćeju; jeno słowjanske ryče chcedźa, kaž so zda, při wšěm zetkowanju z nětčišej nawjedźitosću bohastwo zastarskich twórbow tež přichodnje njezmjenšene zakhować.

Najbohatše twórby podawa słowjeso, kotrež je zakładne abo hłowne słowo člowskeje ryče, a kotrež so runje tehodla słowjeso (ῥῆμα, verbum) mjenuje. We přirunanju je mało druhich słowow tak stare, kaž słowjesa su: jeno te maja runu starobu z nimi, kiž běchu pornjo nim nuzne (n. př. μάτηρ μήτηρ, mater, мать mać maćeř); najnowšeho pokhoda (abo nastaća) pak su wěsće naměstniki (pronomina), kotrež přez swoje wobpřijeće* a hižom přez swoje skłonjowanje na druhe hrono (abo druhu periodu) nastaća pokazuja. Z cyła pak móžemy, kaž so nam zda, za wutworjowanje ryče tři hłowne hrona přiwzać: w prěnim rozwiwaše so słowjeso (trjebane wěcniki [substantiva] so tehdy hišće njepřeměnjowachu); w druhim počinachu wěcniki rozrostować (semitiske ryče běchu tehdy hižom wosłabłe a swoju staru płodźeřsku móc zhubiłe); w třećim přińdźe nowa płódnosć na ariske ryče, a cyle nowy štom wurosće z hinašim lisćom. Štó nam powje, kajka ličba lět je w šěrej starodawnosći zašła, prjedy hač so naměstnik wěcnikej abo słowjesej přizankny? a prjedy hač so naměstniki potom zaso jako wukóncy ze słowjesom zjednoćichu? — Wot słowjesow wukhadźa někotryžkuli wěcnik abo přidawnik, kiž so na prěni napohlad prěnjotny być zda: n. př. ml-ě-ć — mł-yn, muka; deb-i-ć (decere, zieren, geziemen) — dob-r-y (přir. mok-a-ć: mok-r-y), *bonus*, derje (za ‚debrje‘, kaž je w starych knihach hišće pisane), *bene*.

Při mnohich wotkhilowanjach, kotrež we připadnych wěcach jenu ryč grammatiscy wot druheje dźěła, dyrbja so wěste zakładne zakonje jako nuzne we wšitkich ryčach zaso namakać. Tak je na přikład njemóžno, zo by ryč była, kiž njeby z hłósnikow a suhłosnikow so zestajowała, runjež někotre ryče (kaž semitiske)

* Hač-tež-to je naměstnik hnydom nawoprawski naměstnik był? abo što je najprjedy woznamjenjał? Hdy-tež-to su člowjekojo prěnju a druhu wosobu wot třećeje rozdźěleć počinali?

hłósnikam na prěni napohlad njejsu runeho prawa popřałe; njemóžno, zo by kotražkuli ryč za słowjesa, kiž su po swojim wobpřijeću teho khmane, ‚třoch hłownych časow‘ njeměła, byrnje so nam zwonkowna twórba za to hišće dźiwniša zdała; njemožno, zo by kajkažkuli ryč wobstawkow jednoreje sady (einfach. satz) njerozdźěłała*, hdy by tež wuraz za to najnjedospołniši był: njemóžno, dokelž je wšudźe při ryčtworjenju ta sama płodźeřska móc, tón samy duch skutkował. —

Ryč pak pokazuje so nic jeno jako ryčana, ale tež jako pisana (ćišćana). Při zachodnosći wurjeknjeneje mysle začuchu mjenujcy hižom zahe tu potrjebu, zo bychu ju přez widome a wostawace znamjenja z dlěšej trajnosću a krutej wobstajnosću wuhotowali. Najstarše pomniki z tamnych časow su ægyptiske hieroglyfy abo wobraznicy, kiž skutki ægyptowskich kralow zawěčnjeju.

Jako wunamakarjo nawoprawskeho pisma su wot Grichow Fœničenjo mjenowani. Ale twórba pismikow wopokazuje, zo te same z hłowneho sydła zastarskeje mudrosće, z Ægyptowskeje, wukhadźeju; přetož tamne pismiki, kiž so přeměnjowane přez Grichisku do cyłeje Europy rozšěrichu, su po swojich zakładnych wobstawkach krótke znamjenja ćělnych předmjetow. (Tak je A wobroćena howjaza hłowa, ∇ : אלף *howjado*, ἄλφα, z krótka ‚a‘.)

W najstaršich časach pisachu na skory, na kamjenje a mjedź, pozdźišo na ægyptowski papyrus a na kože, hač bu naposledku płatowa papjera wunamakana. —

Hdyž so ryč wot ludu ryči, mjenuje so **žiwa**; hdyž pak je so jeno w pismach zakhowała abo so cyle zhubiła, rěka **wotemrjeta**. K poslednišim słuša — kaž ryče zastarskich Indow, Persow, Grichow, Romjanow atd. — tež starosłowjanšćina, na kotruž delka zaso spomnimy (III.).

* Móže n. př. podmjet hdy něšto druhe być, hač — po mysli — mjenowak?

II. Ryčnica abo grammatika je wučba wo zakonjach, kotrež w ryči knježa*. Wona přepytuje ryč hač do najdrobnišeho, rozkładuje słowa do jich wobstawkow, mjenuje a zestajuje zynki po wěstych póznawadłach, rjaduje słowa po jich poznamach (poznamjenjenjach) a po jich přeměnjowanjach, a podawa kónčnje prawidła, po kotrychž so jenotliwe słowa do sadow (sätze) a do zwisowaceje ryče zjednoćeju.

Ryčnica je, kaž kóždy sam widźi, po ‚ryči‘ pomjenowana (přirun. ‚rjec — ryč-eć [za: rječ-eć] — ryč — ryčnica‘). Słowo ‚grammatika‘ wukhadźa z grichiskeho (γραμματική [τέχνη]). Z woprědka pak wobjimaše ἡ γραμματική wustojnosć we wšěch dźělach tehdomnišeje wučenosće (γράμματα); na wjedźeństwo ryče, štož grammatika nětko je, bu tón wuraz hakle pomału wobmjezowany.

Kóžda ryč sebi swoju samsnu ryčnicu žada, dokelž je sebi kóžda swoje wěste zakonje wutworiła. Ryčnica maćeřšćiny nam hłubše póznaće tych ryčnych zakonjow wotewrja, po kotrychž so wot młodosće bjez wjedźenja złožujemy. Grammatika cuzeje ryče nam te njeznajome zakonje pokazuje, po kotrychž so słowa teje ryče, kotrež nam słownik podawa, bjez sobu zjednoćeja.

Wuknjenje grammatiscy derje wutworjenych ryčow, do kotrychž pódla zastarskich též słowjanska słuša, je rozwiwanju a zwučowanju duchownych mocow wosebnje spomožne. Položamy pak sebi wuknjenje přez to, hdyž cuzu ryč ze swojej maćeřšćinu přirunujemy, přeco za tym hladajo, što je we wobimaj wotkhilne abo přez-jene (n. př. mare — morjo, mar*ia* — mor*ja*, vent*e* — wětř*e*, ἄγγελος ἄγγελε — posoł pósl*e*, κόπ-τ-ω(μι) — kop-am, κόπτε-τον — kopa-taj, κόπτο-μεν, κόπτε-τε — kopa-my, kopa-će [zastarsku: kopa-tje], δύο χεῖρε — dwě rucy, χεῖρες — ruki). Zhromadnje pak maja słowjanske ludy

* Kniha, kiž ryčne zakonje wukładuje, so we wšědnym žiwjenju též ryčnica mjenuje.

wulku pokhilnosć a khmanosć k zapřijeću cuzych ryčow, starych a nětčišich.

III. Serbska ryč: Serbska ryč ryči so w Hornich a Delnich Łužicach a słuša do słowjanskich naryčow. Serbski narod wobeju krajinow, kotrejuž hłownej měsće stej Budyšin (Budissin, Bautzen) a Khoćebuz (Cottbus), rěka sebi Serbjo (Serbowje, Serbja), dł. Serske abo Sarske (za: Serb-ske, Sarb-ske); druzy mjenuja jón Wenden, Venedi, Vindi, Sorabi, Serbi, Σπόροι atd. Stare sasko-pruske mjezy dźělachu splahaj hornjo- a delnjołužiskich Serbow; z lětom 1815 pak připadźe wulki dźěl Hornjołužičanow pruskej krónje. W saskim kralestwje liči so tu khwilu 53,829 Serbow, w pruskim 39,276 hornjołužiskich a 76,528 delnjołužiskich: z cyła 115,804; hornjołužiskich we woběmaj kralestwomaj je potajkim 93,105: a ličba wšěch Serbow do hromady wunoša 169,633 abo kulojće 170,000 [„Łužičan“ 1860 č. 6 str. 91, 92 a 1861 č. 1 str. 13, 14]. Serbjo bydla w 739 sydlišćach (wsach a někotrych městach). Po wěruwuznaću słušeja k evangelsko-lutherskej cyrkwi (w Prusach k unii); bjez sasko-pruskimi Hornjołužičanami je 12,000 podjanskich křesćanow. Serbski prěduje so w 95 cyrkwjach wot 114 fararjow (a kapłanow); wučeřnjow stej 200 z 220 wučerjemi. Serbski kraj wobjima 70 štyrihranskich mil.

Něhdy je serbska ryč wjele dale klinčała. Při kóncu pjateho stotěka dosahaše serbski narod wot Wódry a Bobra přez Łobjo hač do Sale, do derinskeho lěsa, k fichtelskim a rudnym horam; wón potajkim tehdy wobsahaše wulki dźěl Slezyskeje, cyłe Hornje a Delnje Łužicy, cyłu staru Sasku hač do blizkosće Harca, nimale cyłe ernestinsko-saske krajowstwo a susodne strony. Tudy knježachu tři hłowne ludy, kiž so Łužičenjo, Milčenjo a Serbjo mjenowachu: Łužičenjo w Delnich Łužicach, wokoło Wódry a hač do Barlina; Milčenjo w Hornich Łužicach a wulkim dźělu Mišniskeje;

Serbjo (saliscy Serbjo) na lěwym brjohu Łobja a při Sali, wokoło Lipska, Starohrodu atd.*. Ale tež dale k połnocy, po woběmaj bokomaj Łobja hač dele do Holsteina, rozpřěsćerachu so młódne hałozy serbskeho naroda. Wšitke te serbske splahi pak wot Wódry hač přez Łobjo so z mjenom połobskich Słowjanow wobjimaju a dźěla so to třoch hłownych ludow: do Wjeletow (wokoło Wódry) w Pomorskej a wulkim dźělu Branibórskeje, do Bódricow (wokoło Łobja) w Hannoverskej, Mecklenburgu a Holsteinje, a do Serbow, wot kotrychž jeno Milčenjo a Łužičenjo (łužiscy Serbjo) swoju narodnosć zakhowachu. Wot dwanateho stoteka mjenujcy so z mocu na to dźěłaše, zo by so serbska ryč zhubiła, a serbske splahi so pomału zněmčichu; najposlednja běše (we 18. stoteku) drjewjanska naryč lüneburgskich abo limborskich Serbow. [Přirun. ‚Slowanské starožitnosti, sepsal Pawel Josef Šafařík‘ (w Prazy), abo: ‚Paul Joseph Schafariks slawische Alterthümer, deutsch von Mosig von Aehrenfeld, herausgegeben von Heinrich Wuttke‘ (Leipzig 1844); ‚Powjesć wo serbskich kralach‘, wot K. A. Jenča, w časopisu towarstwa Maćicy Serbskeje 1849 — 1850 str. 16; ‚Stawizny serbskeje ryče a narodnosće‘, wot K. A. Jenča, tam 1849—1850 strr. 61 a 117, 1851 —1852 str. 49, 1853—1854 str. 76.] —

Zo bychmy pak ćim dospołnišo póznali, kajka naša serbšćina je, dyrbimy sebi sobu na zbytne słowjanske ryče pohladać.

W šěrej starodawnosći — wo kotrejž žane pjero njepowjeda, a do kotrejež tola dźiwopołna móc našeho ducha dosaha: snadź tehdy, jako serbscy wótcojo hišće

* Podmjeno Łužičanow je nětko na Milčanow sobu přenjesene (Hornjo- a Delnjołužičenjo): tola mjenuje milčanski lud delnjołužisku ryč druhdy hišće ‚łužisku‘ (swoju pak ‚serbsku‘); též praji so: ‚Łužicach‘. Serbjo na lěwym brjohu Łobja žaneho podmjena nimaju; k rozdźělenju smy jim saliscy Serbjo narjekli.

pod miłym njebjom połodnišeje Asie přebywachu — běše jeno jena słowjanska ryč, hižom samostatna dźowka ariskeje maćerje, wot kotrejež wšitke indo-europiske dźowki wukhadźeju. Hdy pak a kak dołhi je tón čas był, w kotrymž ariska mać sama knježeše? Abo zaso kak dołho prjedy je ariska mać ze semitiskej sotru a druhimi, bjez kotrymiž nimale žanych přiwuznych ćahow wjacy njewidźimy, zjednoćena być dyrbjała? Stawiznowskeje (abo historiskeje) wotmłowy nam nichtó njeda; naš duch pak póznawa, zo je so tak měło, a čehodla je tak było. Jako so mjenujcy ludźo přisporjachu a do dalšich stronow rozpřěsćerachu, poča so pod zaplěwom (einfluss) nowych krajow pornjo jich zwonkownosći (twarej a barbje) tež jich ryč přeměnjeć: wona so rozeńdźe do naryčow a podryčow, kotrež so w běhu časa samostatne sćinichu a potom zaso dale tworjachu, hač naposledk te ryčoswójby wustupichu, kiž su nam nětko jako najstarše znajome (ariska, semitiska atd.).

Hdyž prawótcojo Słowjanow prěnjotne wuzke sydlišća wopušćowachu, dyrbješe jich ariska naryč — kiž běše so bjeztym hižom k samostatnej ryči pozběhnyła — zaso wšelake přeměny přeběhować, kotrež ćim bóle přibywachu, čim bóle so Słowjenjo rozmnožachu.

Słowjanske naryče stawiznowskeho časa steja sebi z dźěla bliže, z dźěla su mjenje jena na druhu podobne. Hdyž je jako dźowki tamneje předstawiznowskeje słowjanšćiny wobhladujemy, rěkamy jim naryče; hdyž pak na jich nětčišu samostatnosć a rozdźělnosć dźiwamy, mjenujemy je ryče. Rozdźěle słowjanskich (na)ryčow su nic jeno grammatiske, ale poćahuja so tež na słownik.

Po wěstych póznawadłach pak, na kotrež je Čech Dobrowský najprěni pokazał, rozkładuje so zhromadna słowjanšćina do dweju hłowneju wotnohow abo rjadownjow: *a.* do južno-ranišeje a *b.* do wječorneje. [Přirun. rozdźěl we słowach *a.* ꙁємлꙗ земля (ze

zasunjenym ‚l‘) — *b.* zemja; крило крило — křidło (ze zasunjenym ‚d‘), веръ — wjedł (wot ‚wjedu‘, ze zakhowanym korjeńskim ‚d‘), мощть мочь — móc, пт-ица пт-ица — pt-ak.]

Při swojim wobhladowanju póńdźemy tu samu drohu, kotruž su něhdy wšě ludy ćahałe: wot ranja k wječoru.

Słowjenjo połodnišo-ranišich stronow Europy su Rus, Bołhaŕ a Ilir. Do Ilirow liči so južny Serb (Срб), Khorwat a Słowjenc. Słowjency rěkaju wobydlerjo Štyrskeje (Steiermarki), z kotrymiž tudy tež Krajincow a Korutancow zjednoćamy. Južni Serbjo, z Khorwatami tón samy lud, so jeno přez wěruwuznaće wot poslednišich rozdźěleja: tamni słušeju k prawosławnej abo ruskej, Khorwaći (a Słowjency) k podjanskej cyrkwi. — Zastupnicy wječorneho słowjanstwa su Polak, Čech a łužiski Serb. Polacy a Češi póznawaju so k podjanskej wěrje: tola je bjez Polakami a bjez čěskimi wobydlerjemi Hornjeje Wuheŕskeje tež wjele přiwisowarjow reformowaneje a lutherskeje cyrkwje; na Serbow smy hižom prjedy spomnili (str. 8). — — Štož ludnosć słowjanskich krajow nastupa, dha liči so w južnoranišej rjadowni 52 millionow Rusow, 7 mill. Bołharjow a na 5 mill. Ilirow, we wječornej něšto přez 10 mill. Polakow, nimale 7 mill. Čechow a (kaž hižom prajachmy) 170,000 łužiskich Serbow. Słowjanow je potajkim wjacy hač 80,000,000.

Přispomnjenje. Něhdy sebi wšě słowjanske ludy Serbjo abo Słowjenjo rěkachu (str. 4); nětko so nimale wšitke z wěstymi podmjenami mjenuja, kaž Polak, Čech atd. Tamnej hłownej abo zhromadnej pomjenowani stej jako podmjenję zawostałoj splaham južnych (abo dunajskich) a połnócnych (abo łužiskich) Serbow, južnych Sławoncow, štyrskich Słowjencow a hornjo-wuheŕskich Słowakow. Što nětčiše powšitkomne mjeno Słowjan poznamjenja, njeje hač dotal wuslědźene; runje tak su wšě druhe pomjenowanja njejasneho pokhoda.

Južnoraniša słowjanšćina wobjima tři hłowne naryče: rusku, bołhařsku a ilirsku, kotrež so južnoranišo-słowjanske ryče mjenuja. Runje tak poskića wječorna rjadownja tři hłowne naryče: pólsku, čěsku a serbsku, kiž wječorno-słowjanske rěkaju.

Tute ryče rozběhuja zaso do drobnišich hałožkow. Rušćina dźěli so do třoch naryčow: do wulko-, mało- a běło-ruskeje. Bołhařski jazyk rozpaduje po času do staro- a nowo-bołhařskeho. Iliršćina pokazuje tři naryče: ilirsku we wužšim zmysłu [abo serbsku], khorwatsku a słowjensku (słowjensko-krajinsku). Starobołhařski jazyk mjenuje so też starosłowjanski, cyrilski abo cyrkwinski, dokelž su najstarše słowjanske knihi we nim pisane: swjate ččenja a psaltař, wot Cyrila* w druhej połojcy dźewjateho stoteka po Khryšće přełožene, kajkež so w ruskej cyrkwi hišće dźensniši dźeń nałožeju. — Pólšćina njeje žanych naryčow wutworiła: tola knježa we njej po rozdźělnych krajinach wěste wotrody abo wšelakosće. Ryč zadnjo-pomorskich Kašubow (5,000) dźerži so za wurostk z pólskeje.. Čěšćina, kotraž najwjetšu přiwuznosć ze starosłowjanskej pokazuje, dźěli so do dweju naryčow: do čěskeje we wužšim zmysłu (w Čechach, na Morawje a we Slezyskej), a do słowaskeje (kotruž słowjanscy wobydlerjo połnócneje Wuhеřskeje ryča); jeju rozdźěle su jara snadne.. Serbšćina ma dwě naryči: milčansku a łužisku abo, kaž so nětko praji, hornjo- a delnjołužisku. Hornjołužiski ryči so w Sasach we wulkim dźělu wokresa budyskeje krajskeje direkcie a w někotrych mišniskich wsach, w Prusach we wojerjowskim wokrjesu a w dźělach rotenbórskeho a zhorjelskeho; delnjołužiski we hródkowskim, kalawskim, khoćebuskim a žarowskim wokrjesu. Rozdźělnosć teju

* Na Cyrila pozdźišo zaso spomnimy.

naryčow je tak wulka, zo sebi Hornjo- a Delnjołužičan z njemałej pròcu rozymitaj. Prěniša čěskej ryči najbliže steji *, delnjołužiska pólskej; we hłósnistwje (vokalismje) pak poskića so spodźiwna přezjenosć z ruskej.. Wot naryčow zněmčenych Połobjanow je jeno drjewjanska znajoma, kotrejež powostanki namakaš w knižcy „Die sprachlichen Denkmäler der Drevjaner und Glinjaner Elbslaven im Lüneburger Wendlande, von A. Hilferding, aus dem Russischen von J. E. Schmaler‘ (w Budyšinje 1857). — Chcemy-li wječornosłowjanske ryče tudy hišće wšě bjez sobu přirunać, dha móžemy kašubsku, połobsku, łužisku a milčansku jako překhodne skhodźenki wot pólskeje k čěskej poznamjenić.

Naryče pokazuja nam z wjetša zaso podryče a ryčne wotrody. Wot wulkoruskeje naryče wotkhadźá n. př. nowgoródska podryč, wot małoruskeje galicisko-ruska, wot ilirskeje dalmatska, wot słowjenskeje krajinska. Slezyske a morawske wurjekowanje rozdźěla so wjacy abo mjenje wot čěskeho; bjez Słowakami knježa wjacore podryče. Serbšćina ma jenu podryč, naměznu [kotraž, na wukóncach Hornich Łužicow (wokoło Mužakowa) ryčana, wot hornjołužiskeje k delnjołužiskej přewjeduje], a wyše teho někotre wotrody: južnoraniši abo lubijski (wokoło Lubija), budyski (wokoło Budyšina), holanski (w holi) a wječorny abo kamjenski (wokoło Kamjenca), tež podjanski mjenowany (bjez kotrymiž holanski móhłrjec překhod wot budyskeho ke kamjenskemu čini); w delnjołužiskej serbsćinje so wosebje błótowski wotrod wuznamjenja (Błóta, der Spreewald). Podłožk za pisnu ryč bjerje so z wurjekowanja, kajkež so wokoło Budyšina a w Delanach wokoło Khoćebuza słyši: při čimž wustojniši Serbjo z dobom na słowjanske na-

* Tehodla čěšćinu najlóžo nawuknjemy, kotraž nam dobo bohaty pokład nowšich wurazow podawa, kiž so nimale njepřeměnjene tež za našu serbšćinu hodźa.

ryče dźiwaja. (Přez słowjanšćinu ćahnu so, kaž přez kóždu žiwu ryč, hišće wšelake snadniše wotkhilowanja; ale jich dospołne zhromadźenje by njemóžne było a njeby tež nawoprawskeho dobytka dawało.) —

Pisali su Słowjenjo zwoprědka z runami (přir. delka, štož mnich Chrabr powjeda). Nawoprawske pismo přiwzachu dobo z křesćanstwom pak wot Grichow, pak wot Romjanow, za tym hač k ranišej (grichiskej) abo k wječornej cyrkwi přistupichu. Ale ani grichiske ani łaćanske pismiki njedosahachu k wućišćenju słowjanskich zynkow; tehodla dyrbjachu so srědki pytać, kak by so temu njedostatkej wotpomhało. Najjednoriši puć, wosebje při započatku narodneho pismowstwa, běše tón, zo so za te zynki, za kotrež cuza ryč žanych znamjenjow njepodawaše, cyle nowe pismiki wunamakachu: a tón srědk je zestajeř cyrilicy abo cyrilskeho alfabeta woprawdźe nałožił. Pola wječornych Słowjanow pak nichtó teho puća njenastupi. Tudy sebi zwoprědka kóždy pomhaše, kaž so jemu hodźeše, tak zo druhdy jedyn łaćanski pismik dwaj abo tři rozdźělne słowjanske zynki woznamjenješe (přir. pomniki staročěskeho pismowstwa); to pak bě dospołna njedospołnosć a lědy někajki započatk kajkehožkuli prawopisa. Pozdźišo zapadźechu na tu mysl, zo móhłe so zbytne (njełaćanske) zynki přez zjednoćowanje pismikow wućišćowac (přir. pólski, stary serbski, stary čěski a wosebje stary ilirski prawopis); ale to bě wopačne počinanje, dokelž jednoremu zynkej tež jednore znamjo słuša. Naš stotek hakle dyrbješe tu hłowne polěpšenje přinjesć. Češa wutworichu wokoło 1830 z pomocu rozeznawaceje abo diakritiskeje kłački (ˇ) tři móhł-rjec nowe pismiki: „ž, š, č" (= ж, ш, ч), kotrymž so hišće „ř" přida, a postajichu sebi tak na tych zakładach, kiž w Čechach hižom wot Husowych časow płaća, nowy a jednory prawopis. Čěskemu prawopisej so bórzy Ilirojo přizanknychu, kotřiž, za swoju naryč žaneho „ř" njetrjebajo, sebi z pomocu čarki (´) druhi jim nuzny

pismik wudobychu (kajkiž Polacy hižom mějachu): ‚ć‘ (= grichisko-ilirsk. ћ). Z tymile pismikami so nawjedźići młodźi Serbjo hižom do lěta 1840 spřećelichu, a tak wustupi we Łužicach nowy prawopis, po analogii abo składźe čěsko-ilirskeho zestajany a tehodla tež analogiski abo składny mjenowany. Ilirski prawopis nałožuje jednore znamjenja za wšě južnosłowjanske zynki; čěski a serbski stajataj we wěstych padach rozeznawace kłački abo čarki (n. př. ‚n‘ — ‚ň, ń‘): a wyše teho ma serbšćina hišće tři jednore zynki (dwaj porědkej a jedyn jara trjebany), za kotrež so jednore znamjo wutworić njehodźeše: ‚dz, dž‘ a ‚dź‘. (Polakam je čěsko-ilirski prawopis hač na małe pospytki cuzy wostał.) —

Štóž ma něšto přećiwo porjedźenju serbskeho prawopisa, tón prašej Němcow, hač woni hišće tak pišu, kaž za Luthera, a popřej potom serbskemu ludej to samo, štož je wšitkim druhim narodam dowolene. ‚Ale němske pismiki budźichu so tola zakhować móhłe!‘ Němske abo šwabachske pismiki ničo druhe njejsu, hač wuróžkowane łaćanske (přir. ‚a 𝔞, b 𝔟, c 𝔠‘ atd.). Nětčiši serbski prawopis jich njenałožuje, z dźěla dokelž so někotre wot nich čarkowanju přećiwja, a wosebje dokelž je kulojta twórba łaćanskich rjeniša a wočkej spodobniša. Němcy sami so přećiwo swojim pismikam wuprajeju, kaž nam wulka ličba tych knihow swědči, kiž su łaćanski ćišćane. — ‚Ale nowy prawopis je ćežki!‘ Nic ćežši hač stary, wjele skerje pak lóžši, dokelž na wěstych a jednorych zakonjach wotpočuje. Zlě, zo dyrbimy jo prajić, zamjelčeć pak jo njemóžemy, zo tón a tamny, kiž chce wučeř a wodźeř serbskeho ludu rěkać, ani stareho ani noweho prawopisa njeznaje. Němski snadź wón derje ryči a piše, a grammatiki zastarskich ryčow jemu cuze njejsu: štož so nam woboje wulcy spodoba; ale serbski wón ryči pornjo njewučenemu burej, wot serbskeho pisanja pak rozymi štož slepy wot barby! Što jeno by nawjedźity Němc prajił, hdy byšće wy, nawjedźity

muž, po wašnju njezdźěłanych němskich burow z nim ryčeli a po jich wuprajenju pisali? Přetož Němcy su na to zwučeni, zo so kóždy wyše stejacy tež při ryčenju a pisanju wuznamjenja. Fiat applicatio! — ‚Ale štó dha je Serbow hdy serbski wučił?‘ Njejsu-li wam wučene serbske towarstwa witanu składnosć dawałe, dha je tola Seilerjowa serbska grammatika kóždemu hižom 30 lět wotewrjena, a ‚nowy‘ prawopis je tež hižom po serbskim kraju dosć rozšěrjeny. Štóž pak někajku wěc njerozymi, tón jeje njehań, ale wukni ju, byrnje wot młódšeho było: a chce-li měć błyšćaty přikład, dha dopomń so na to, zo je Karl Wulki hakle we wysokej starobje pisać započał. Naše rozhladne a derjeměnjace knježeŕstwo ze wšěmi mocami na to dźěła, zo by ani najsnadniši wobydleŕ našeho kraja bjez nuzneje powšitkomneje nawjedźitosće njewostał. Hdyž pak so w serbskich wučeŕnjach po krajnym zakonju při wěstych předmjetach serbska ryč nałožuje, a hdyž so w Budyšinje na gymnasiu a w seminaromaj rozpokazowanje tež w serbskej ryči poskića: dha z dźakom a wutrobnym wjeselom wuznawamy, zo su te časy nimo, hdźež bě za Serba wšitko dobre dosć. Duž pak dobo tež wótře a jasnje prajimy: Komuž'su Serbjo poručeni, tón ma tež přisłušnosće přećiwo Serbam!

Serbski pisać najskerje hižom tehdy počachu, hdyž bě so Serbam swětło evangelia zaswěćiło. Z pólskim abo čěskim kralestwom zjednoćeni, ryčachu Serbjo tež před sudom serbski, a naležnosće wšědneho žiwjenja so wěsće serbski zapisowachu. Ale ani wot prědowanjow ani wot druhich pismowskich pomnikow so ničo zdźeržało njeje, štož by nam swědčiło, kajka je serbska ryč před wjele stotekami była. Njepřistupna pak nam něhduša serbšćina tola njeje. Štóž za njej slědźi, póznawa ju ze serbskich wjesnych a druhich mjenow, kajkež so we łaćanskich abo němskich pomnikach čitaju, a ze staršich twórbow słowjanskich naryči, wosebje cyrilskeje a

staročěskeje. Serbske pomniki počinaju so z reformaciu. Najstarši serbski rukopis, w Barlinje na kralowskej knihowni khowany, je delnjołužiski přełožk swjatych čćenjow (1550?). Prěnja ćišćana kniha wuńdźe 1574 w Budyšinje w delnjołužiskej naryči: serbske spěwaŕske wot Albina Mollera, serbskeho fararja w Tŕupcu pola Lubnjowa, kotrymž staj mały katechismus a mała cyrkwinska agenda přiwdataj. Prěnja hornjołužiska kniha ćišćeše so 1597 w Budyšinje: mały katechismus Lutherowy ze ‚křćeńskimi a wěrowanskimi knižkami', wudaty wot Wjacsława Worjecha, fararja w Hodźiju. Na to wozjewi so, kaž wójmidło bjez woběmaj naryčomaj, 1610 we Frankfurće w naměznej podryči mužakowskich Serbow ‚Enchiridion vandalicum' (!!), serbski katechismus, wot Handrija Tharæa z Mužakowa, fararja w Bjedrichecach pola Storkowa. Moller, Worjech a Tharæus njeměјachu při pisanju žanych wěstych prawidłow a pytachu serbske zynki jeno přez němske pismiki wućišćować. Tón samy puć dźěše Hrjehoŕ Marćin, faraŕ w Poršicy, kiž 1627 zaso hornjołužisku knižku wuda, sydom pokutnych psalmow krala Davita (serbski a němski) wobjimacu. Ćile štyrjo móža so předběhowarjo serbskeho pismowstwa mjenować.

Załožerjo serbskeho pismowstwa su Michał Brancl (Frentzel), rodźeny 1628 w Běčicy pola Hodźija, najprjedy 1651 faraŕ w Kózłach, potom wot lěta 1662 w Budestecy († 1706), — Jakub Ticinus z Kulowa, rodź. 1660, kotryž, dołho w Čechach přebywawši, jako pólny kapłan w rakuskim lěhwje před Běłogradom wumrje (1693), — a Bohumił Fabricius, rodźeny Polak, 1701 faraŕ w Korjenju pola Khoćebuza a naposledku superintendent w tym měsće († 1741).

Brancl bě so bórzy přeswědčił, zo němske pismiki za serbske pismo njedosahaju; wón zestaja sebi tehodla serbski prawopis, a to po analogii čěskeho a pólskeho. Jemu płaćeše c za němske ʒ, ſ za němske ß, a ʒ za

němske ſ; za nětčiše ‚č, ć‘ staješe wón złožene cʝ, za ‚dź, ž, ě‘ dʝ, ʝ, ė; zmjehčenje woznamješe so přez dypk: ṅ, ṙ atd. Tudy kóždy ze samsnymaj wočomaj widźi, zo nětčiši analogiski prawopis na tych samych podłožkach wotpočuje, na kotrež je Brancl swój hižom tež analogiski prawopis założał, a zo naš ‚nowy‘ prawopis ničo druhe njeje, hač zjednorjeny a wudokonjany Branclowy prawopis wot lěta 1670. ‚Nowy‘ prawopis je potajkim nimale 200 lět stary. — Brancl da sebi za swoje pjenjezy pismiki leć, kotrež hač dotal byłe njeběchu, a wozjewi w tutym prawopisu we spomnjenym lěće 1670 přełožk ććenjow swjateho Mattheja a Marka, kotrymajž je tři hłowne symbola přiwdał. To běchu prěnje serbske knihi ze serbskim prawopisom, za kotrež Brancl wot krajnych stawow 200 toleř čestneho myta dosta. Lěto pozdźišo wuńdźe jeho serbski abejcej, a 1688 jeho prědowanje wo ważnosći swjateje křćenicy. W tym samym prawopisu wuda jeho syn Abraham Brancl, 1686 farař we Wulkim Šunjowje, w lěće 1693 prěni dźěl swojich wučenych knihow ‚de originibus linguæ Sorabicæ‘ (t. j. wo nastaću serbšćiny).

Podjanscy Serbjo běchu prěnju serbsku knihu, bibliske historie stareho a noweho zakonja, w lěće 1659 dostali. Kruty prawopis, w kotrymž so 1680 ććeńske ćišćachu, postaji jim Ticinus w małej ryčnicy ‚Principia linguæ Vendicæ‘, 1679 w Prazy wudatej. Za nětčiše ‚č‘ a ‚ć‘ staješe Ticinus tʝ a cʝ. Hewak bě Ticinowy prawopis we wšěch hłownych wěcach z Branclowym přez-jene: evangelscy a podjanscy měјachu potajkim jedyn prawopis.

Ale přezjenosć dołho trać njedyrbješe. W lěće 1689 wuda poršiski farař Bierling knižku ‚Didascalia seu orthographia Vandalica‘ (!!), we kotrejž wón za evangelskich Serbow hinaši prawopis na němskim podłožku postaji. Wot lěta 1693 nałožowachu evangelscy Serbjo (w Lutherowym małym katechismje atd.) jenož tónle prawopis, a sam Michał Brancl jón tež přiwza (za listy

swjateho Pawoła atd.); podjanscy Serbjo pak při swojim dotalnym zawostachu. — Delnjołužiske pismowstwo załoži so 1709. Po wozjewjenju małeho katechisma 1706 da sebi Fabricius pornjo Branclej serbske pismiki leć, kotrež ćim nuzlišo trjebaše, dokelž chcyše delnjołužiskim Serbam bórzy tež nowy zakoń swjateho pisma do rukow dać. Tón samy wuńdźe 1709 w serbskej a němskej ryči; prawopis wotpočuje na němskim podłožku. Pruski kral Bjedrich I. bě k podpjeranju ćišća pjenježny dar spožčił.

Cyłe swjate pismo, wot štyrjoch fararjow přeserbšćene, dośta so evangelskim Hornjołužičanam 1728. Za podjanskich Serbow přełožeše jo po vulgaće wot lěta 1707 M. Jurij Hawštyn Swótlik, senior na tachantstwje w Budyšinje; přełožk so tam w rukopisu khowa. Stary zakoń w delnjołužiskej naryči wuda 1797 Jan Bjedrich Frycu, farař w Gołkojcach pola Khoćebuza, a cyłu bibliu 1825 Jan Sigismund Bjedrich Šindleř, wyšši farař w Pїcnu. — Najnuzniša potrjeba za pobožnu mysl serbskeho luda běchu serbske knihi nabožneho wopřijeća, a na to duchowni a wučerjo jako spisowaćeljo swěru kedźbowachu. W běhu časa pak tež někotre hinaše knižki wuńdźechu, kiž rozpokazowanja za wšelake domjace potrjeby poskićachu. Załožeř serbskeho nowinařstwa je Jan Deuka, měšćan w Budyšinje, kotryž wot lěta 1809 hač do 1812 časopis „Serbski Powědař a Kurier“ w měsačnych zešiwkach wudawaše. [Přehlad serbskeho pismowstwa hač do lěta 1854 podawa knjez K. A. Jenč we stawiznach serbskeje ryče a narodnosće: Časopis towarstwa M. S. 1851—1852 str. 49, 1853—1854 str. 76, 1855 str. 85.] —

W Fabriciowym času, hdyž sebi hornjo- a delnjołužiska serbšćina hišće wo wjele bliže steještej, budźichu so delnjołužiscy Serbjo jara derje hornjołužiskemu pismowstwu přizanknyć móhli; tak budźichu znajmjenša evangelscy Serbjo w naležnosćach duchowneho žiwjenja zjednoćeni byli a so znapřećnje podpjerali. Němcy

w rozdźělnych krajach też rozdźělnje ryča, tak zo sebi njewučeni bjez sobu njerozymja; tola pak su wšitcy, swoje dialekty pušćiwši, jenaku ryč we pismje přiwzali, kotraž žanemu wot nich njepřistupna njeje. To je millionam Němcow móžno było; njebudźiše so tysacam Serbow to samo hodźiło? Pola wšitkich Němcow, podjanskich kaž evangelskich, knježi jedyn prawopis; njemóhła dha hromadka Serbow też jedyn jenički měć? Tajke mysle hibachu so před wjacy lětami w někotrych Serbach, kiž chcychu wšitkim Serbam wjetšu nawjedźitosć popřeć a so po swojich mocach za duchowne požběhnjenje cyłeho serbskeho ludu starać. Tak dołho hač so serbske knihi nimale wšě božemu słowu a wulcy khwalobnej pobožnej mysli serbskeho naroda poswjećachu, běchu zadźěwki rozdźělnych prawopisow mjenje čué, runjež budźiše wšak so — kaž pola Němcow — někotražkuli dušna knižka za Serbow wobeju wuznaćow hižom dawno napisać mohła; ale jako powšitkomna nawjedźitosć našeho časa też pola Serbow swoje prawo pytać poča, a jako Serbjo pornjo susodnym Němcam póznachu, zo so ze zjednoćenymi mocami lěpje dźěła, a zo přeco jena strona to wupjelnja a poskića, štož druha njeznaje a nima: dha dyrbjachu te wobhrody padać, kiž Serba wot Serba dźělachu a nawjedźitosći serbskeho ludu dołho dosć škodźachu; dha mějachu so srědki wunamakać, kak móhli sebi rozdźělni Serbjo ruki zawdać, a kak móhła so nawjedźitosć bjez Serbami bjez zadźěwkow rozwijeć, runje tak derje kaž pola Němcow, kiž wot žanych tajkich wobhrodow zadźěwani njejsu. Na kajke wašnje pak dyrbjachu so Serbjo duchownje zjednoćić? Bychu evangelscy swój prawopis pušćili? abo bychu podjanscy evangelski přiwzali? Jenož ponowjeny njestronski prawopis, kiž ani evangelski ani podjanski njeje, móžeše pola kóždeho, kiž chce za zhromadnych Serbow dźěłać, spodobanje a město nadeńć. Tak nasta nětčiši składny prawopis, na Branclowych a Ticinowych podłožkach za-

łoženy, kiž potajkim ani evangelskim ani pódjanskim ničo noweho njeje. Štóž jeno za něšto wsow piše abo z kajkeježkuli přičiny docyła ničo njepiše, tón składneho prawopisa njetrjeba; štóž pak z wotewrjenej myslų pó-znawa, zo ma so serbski lud na wyšši skhodźenk na-wjedźitosće pozběhnyć, a kohož wutroba a swědomje k spomožowanju tajkeho skutka lubosće wabi a ćěri: tón njezechce swojich mocow rozdrjebjeć a budźe na to dźěłać, zo by so nětčiši prawopis bóle a bóle rozšěrił k lěpšemu wšitkich Serbow. Składny prawopis na-łožuje so hižom 20 lět, a wjele dušnych a wužitnych knihow je so we nim wudało. Wón płaći tu khwilu za něšto wosebnišo a za znamjo wjetšeje nawjedźitosće; po mało lětach pak — hdyž stary prawopis ničo wjacy nje-budźe hač swědk zańdźenych časow — zmėje analogiski wšudźe domjace prawo jako stary přećel serbskeho ludu. Delnjołužiscy Serbjo su so z nim tež hižom zě-znali a přez to našemu pismowstwu bliže stupili, kotrež je ze wšelakich přičinow bohatše. —

Rozwiwanje serbskeho prawopisa wobhladawši, wróć-my so hišće raz k cyrilskemu a posłuchajmy, što bołhaŕski mnich Chrabr (wokoło lěta 900) wo nastaću teho sa-meho praji. We swojim spisu ‚wo słowjanskich pismi-kach‘ wón z pohnųwacej jednorosću tak powjęda:

прѣжде словѣне неимѣхѫ книгъ, нѫ чрътами и рѣзами чьтѣхѫ и гадаахѫ, погани сѫште. крьстивше же сѧ, римьскыми и грьчьскыми писмены нѫждаахѫ сѧ писати словѣньскѫ рѣчь безъ оустроениꙗ. потомъ же чловѣколюбьць богъ, помиловалъ родъ словѣньскъ, носла имь свѧтаго константина философа, нарицаемаго кирила, мѫжа праведна и истина. и сътвори имь писмена три десѧте и осмь. и отъ сихъ сѫть четыри между десѧтьма подобна грьчьскымъ писменемъ ... а четыри на десѧть по словѣньскоу ѩзыкоу, иже сѫть сиꙗ: б, ж, ѕ, ц, ч, ш, щ, ъ, ы, ь, ѣ, ю, ѫ, ѧ.

Serbski:

Prjedy Słowjęnjo njeměječhu knihow, ale čitachu z čarami a rězami (to rěka: z runami) a hudachu (wě-

šćachu) z nich*, pohanjo sucy. Křćiwši so pak (t. r. křesćanstwo přiwzawši) ćwilowachu so; z romskimi a grichiskimi pismikami słowjansku ryč pisać bjez wutrojenja (t. r. bjez přisprawnosće). Potom pak smili so čłowjekolubowacy bóh nad rodom słowjanskim a pósła jim swjateho Konstantina filosofa, pomjenowaneho Cyrila, muža sprawneho a wěrneho. A wón wutwori jim wosomatřiceći pismikow. Wot tych je štyriadwaceći na grichiske pismiki podobnych ... štyrnaće pak po słowjanskim jazyku, kiž su te: б, ж, ѕ, ц, ч, ш, щ, ъ, ы, ь, ѣ, ю, ѫ, ѧ.

Chrabrowej powjesći njech někotre słowa přiwdamy. W Macedonii, kaž na druhich stronach grichiskeho khěžorstwa, hižom zastarsku pódla Grichow Słowjenjo bołharskeho a (južno)serbskeho splaha přebywachu. Hłowne město Macedonie so Thessałonika abo (z krótka) Sołun mjenuje. Tudy bydleše wosebny Gricha Leon (t. j. Law), kotryž měješe dweju synow, Konstantina a Methodia, młodźencow wulkeje wučenosće a pobožnosće, kiž běštaj po wašnju tehdomnišeho časa w Carihrodźe (abo Konstantinoplu) študowałoj. Bjez nimaj so zaso Konstantin přez wučenosć a znajomosć wšelakich ryčow wuznamjenješe; tehodla jemu filosof narjeknychu. Po božej radźe dyrbještaj taj bratraj słowjanskemu narodej evangelion připowjedać: jedyn wosebje z pismom, druhi wosebje ze rtom; Konstantin zestaja na podłožku grichiskeho alfabeta Słowjanam słowjansku azbuku** w lěće

* Germaniske runy su znajomiše dyžli słowjanske. Runa je znamjo za wěsty předmjet a za prěni pismik jeho mjena. Runa A n. př. (kiž ma nědźe tajkule twórbu: ᚨ) je tak wjele kaž ask (die esche, jaseń) a pismik A; runa B woznamjenja brězu (die birke) a pismik B. Na kije napisane runy so při wažnych składnosćach měšachu a (kaž losy) ćahachu: při tym so z nich hudaše abo wěšćeše [přirun. ćahanje khartow]. Słowjanske runy su so před někotrymi lětami w połodnišej Ruskej namakałe. Wo runach pola Serbow přirun. Časopis tow. M. S. 1849—1850 str. 71 sćěhh.

** Po prěnimaj pismikomaj, ‚az, buky (а, б)‘, so słowjanski abejcej ‚azbuka‘ mjenuje.

855 a přełoži jim (do bołhařskeje naryče) swjate čćenja*, psalmy a druhe swjate knihi; Method, wot swojeho bratra přewodźany, prědowaše (wokoło 865) Bołharjam a wokřći jich. Wobaj božu słužbu we słowjanskej ryči dźeržeštaj, přećiwo wašnju romskeho duchownstwa. Bamž jimaj tehodla (867) do Roma kazaše, hdźež Konstantin skhoriwši pod mjenom Cyrila do kloštra stupi a bórzy wumrje; Method pak bu wot bamža Hadriana pornjo swojemu bratrej za njewinowateho spóznaty a z morawskim arcybiskopstwom počesćeny. Do Morawy so wróćiwši wokřći wón čěskeho wjeřcha Bořiwoja (871). Tak bě so słowjanska liturgia, kotraž pód zaplěwom narodneho pisma a maćeřneje ryče sto lět pozdźišo pola južnych Serbow a Rusow rozkćěwaše, hač k Dalmatam a hač k wječornym Słowjanam rozšěrjeć počała**, a budźiše najskerje tež ke wšitkim Słowjanam došła, hdy bě so křesćanska cyrkej 869 do ranišeje a wječorneje njerozdwojiła. Swjataj Cyril a Method pak, kiž staj Słowjanow najprěnjej na puć wěčneje wěrnosće pokazowałoj, česćujetaj so z mjenom słowjanskeju japoštołow.

Starosłowjanskich rukopisow je njeskónčnje wjele. Prěnja ćišćana kniha wuńdźe 1491 w Krakowje.

Starosłowjanske pismo, kiž pornjo zastarskim alfa-

* Kaž je mi młodostny pućowař prajił, khowa so Cyrilowy samopis w Florencu we ‚Uffizii‘.

** Hač do Łužic? — We knižcy ‚Ostatky slovanského bohoslužení v Čechach‘ str. III—IV praji W. Hanka: ‚... Bořivoj křtěn byl od sv. Methoděje obřadem zajisté slovanským, a první chrám sv. Klimenta na Levém Hradci jakož i chrámy v Praze panny Marie i sv. Jiří, jakožto počátkové křesťanství ... byli bezpochyby národního původu, odkudž se jazykem slovanským světlo svaté víry bystře po celých Čechach rozprostraňovalo i hluboko zakořenilo, tak že kam zaře jeho zasahovala, jako dosti slabě až do Lužic, tam až podnes národní jazyk v lidu se zachoval, kdežto naproti tomu, kde křesťanství nesrozumitelným lidu jazykem vnucováno bylo, tam národní pomalu hynul až posledně scela vyhynul, jakožto na Sále, na Labi i u baltických Slovanů vidíme. My arci na to přímých souvěkých historických důkazův nemáme, ale i naopak proti tomu jich není.‘

betam na tołstych a prostych ćahach wotpočuje, přetwori so za Pětra Wulkeho do ruskeho pisma, kotrež so k spěšnemu pisanju wubjernje hodźi, a kotrež so (k rozdźělenju wot cyrkwinskeho) měšćanske abo civilne mjenuje (гражданская грамота). Starosłowjanske pismo móžemy z němskim kancliskim přirunać, ruske měšćanske z němskim běžnym. — Wotrod cyrilicy je bukwica, kiž někotre ćahi a pismiki přeměnjene pokazuje. Wona bu w 16. stoteku za ‚zjednoćenych Grichow‘ wunamakana, zo bychu so jich podjanske modleŕske hnydom zwonkownje wot knihow njezjednoćenych Grichow rozdźělałe. Nam pak so zda, zo je tajke počinanje za grichiskich a za romskich Słowjanow jenak wužitne było, a zo budźiše kóždy hižom z napisma knihow widźał, hač so za jeho wěruwuznaće hodźa abo njehodźa. — Kónčnje mamy hišće na třeću družinu słowjanskeho pisma spomnić: na głagolicu*, kotraž so wot Dalmatow z dźěla hišće dźens nałožuje. Głagolica je jako narodne pismo najskerje w 11. stoteku nastała, hdyž bě so podjanskim Słowjanam ze słowjanskej liturgiu tež cyrilica jako arianisko-gothiske** pismo zakazała (1059). Bliže a krući wobhladana pokazuje wona zwjetša te same ćahi pismikow, kotrež cyrilica podawa, jeno zo su wšelako přetworjene: přirun. grich. *Μ μ*, cyr. **М**, głag. **Ⰿ**, grich. *Ρ ϱ*, cyr. **Р**, głag. Ь (wobroćene), grich. *Ε ε*, cyr. **Є**, głag. Э, grich. *Β β* ϐ, cyr. **В**, głag. Ⰲ, grich. *Δ δ* ∂, cyr. **Д**, głag. Ω; cyrilske **Ш** je we głagolicy runje tajke; **Ф** je we grichiskim, cyrilskim a głagolskim pismje a tež we runach jenake; za cyrilske **Ѣ** trjeba so **Ⱑ** (kiž je cyr. **Ѧ**), atd. Głagolski alfabet wukhadźa najskerje wot khorwatskeho abo dalmatskeho duchowneho, kiž chcyše

* ‚Głagol-iti (głagol-ić)‘ rěka ryčeć, ‚głagoł‘ tak wjele kaž słowo abo ryč. Głagolica je potajkim pismo za narodnu (słowjansku) ryč, kotraž łaćansko-cyrkwinskej napřećiwo steji. [Podobnje staroněmske ‚thiutisk‘ abo ‚diutisk‘ (nětko ‚deutsch‘, wopaki ‚teutsch‘) ludowu ryč poznamjenja.]

** Gothiske pismo je kaž pózdniša cyrilica z grichiskeho wutworjene.

swojim krajanam słowjansku liturgiu a pod njepřehladnym wodźewom též cyrilicu zakhować. Z najmjeńša bu głagolica a dotalna boža mša we maćeřnej ryči Khorwatam a Dalmatam po jich próstwje wot bamža Innocenca IV. 1248 dowolena, snadź tehodla, dokelž wudawachu, zo maja woboje wot cyrkwinskeho wótca Hieronyma [wokoło lěta 400]*. Zawita głagolica pak je k pisanju mało přihodna, a bórzy budźe drje ze wšědneho žiwjenja cyle wuzanknjena: tak zo wot njeje jeno stare česćowne rukopisy wyše wostanu. Prěni głagolski ćišć je wot prěnjeho cyrilskeho wósom lět starši (1483). — —

Wjetšina słowjanskeho naroda piše z cyrilsko-ruskim pismom; mjeńšina je počała łaćansko-analogiski prawopis nałožeć. Južni Serbjo pak maju tři zynki a tehodla též tři pismiki wjacy, hač kotrež cyrilsko-ruska azbuka poskića (ђ, ћ, џ [dža]); spodźiwna wěc, zo je my łužiscy Serbjo runje tak derje znajemy (‚dź, ć, dž‘). Za najdospołniši a k spěšnemu pisanju najpřihodniši ma so tón prawopis dźeržeć, kiž wšitke jednore zynki přez jednore a derje do pjera padace znamjenja wućišćuje. Tajki je južnoraniši, kiž bu po duchu słowjanskeje ryče najprjedy wot Cyrila nowy wutworjeny a pozdźišo přihodnje ponowjeny; južnowječorny pak dyrbi so njedospołniši mjenować, dokelž je z pomocu zadźěwacych čarkow přihotowany**.

* Někotři bychu z blizko ležacych přičinow radźi widźeli, hdy by Cyril nic cyrilski, ale głagolski pisał był; přirun. knižku, kotruž je F. J. Jezbera 1858 w Prazy wudał: ‚Kyril a Method, svatí apoštolové slovanských národův, nepsali nikdy hlaholsky než (t. j. ale) kyrilsky.‘ (My též to znajemy, štož je so přećiwo knjezej Jezberje pisało; ale přeswědčił nas nichtó njeje.)

** Kak derje a spěšnje so z ponowjenej cyrilicu piše, wo tym móže so kóždy, kiž je teje sameje swědomy, lohko přeswědčić, hdyž n. př. we wótčenašu južnoranišе pismiki za łužisku serbšćinu nałoži: Вотче наш, киж сы в небесах, своћенэ буђ твое мено. Приньђ к нам твое кралество. Твоя воля со стань каж

Žadyn narod nima prawopisa, kiž by duchej a cyłemu byću ryče tak blizko stał, kaž je cyrilica ze słowjanšćinu móhł-rjec přerostła; a tola su wšitke druhe ludy ze swojim prawopisom zbožowniše: Němcy n. př. — njech su Sasojo abo Prusacy abo Hamburdženjo atd. — maju wšitcy jedyn, a pismowsku ryč ma kóždy druhi lud tež jenu, kaž Němcy, Francowzojo atd. Přez křesćansku cyrkej poča drje so Słowjanam hižom zahe (855) tajki pismowski zwjazk tworić, kajkiž je so pozdźišo pod zaplěwom Lutheroweho wustupjenja 40 millionam Němcow poskićił; ale wón wobja jeno nědźe 60 millionow słowjanskich póznawarjow grichiskeje cyrkwje: zbytni Słowjenjo žaneho dźěla na nim njedostachu. Dokelž pak je słowjanska narodnosć dawno po najdalšich a najrozdźělnišich stronach Europy rozšěrjena, budźiše tež kóžde zwonkowne zjednoćenje słowjanskich ludow, kotrež je hišće dźensniši dźeń geografiska njemóžnota, hižom před stotekami njemóžne było, tež hdy běchu wšitke grichiskej cyrkwi přistupiłe. Tak dyrbješe so kóždy słowjanski lud pod rozdźělnymi wobstejnosćemi a dóńtami (podeńdźenjemi) sam za so rozwijeć: tak nasta ruske, serbsko-ilirske, pólske, čěske a naposledku tež małe serbske pismowstwo. Hdy bychu Słowjenjo jenu literaturu měli, kaž Němcy a druhe mjeńše narody, by sebi póznawanje a wužiwanje bohatych pokładow słowjanskeho pismowstwa mało prócy žadało; dokelž pak so nam tajka přezjenosć dostała njeje, dyrbi kóždy za wyššej nawjedźitosću stejacy Słowjan tudy to samo činić, štož němscy a druzy lubowarjo literaturow a ryčespyta sprócniwje činja: my dyrbimy słowjanske dialekty študować, kotrež nam puć k rozdźělnym słowjanskim pismowstwam wotwjeraju. K temu so runje nježada,

на небю так тэж на земи. Наш вшѣдны хлѣб дай нам ђенса. А водай нам наше вины, яко мы водавамы нашим винникам. А невеђ нас до спытованя, але вумож нас вот злэго.

zo bychmy słowjanske naryče woprawdźe ryčeć nawukli; štóž k temu khwile abo składnosće nima, za teho hižom dosaha, hdyž móže je jeno čitajo zrozymjeć. Tak jo wučeni Němcy zwjetša činja, kiž nam Serbam, kotrymž budźe tajka próca ćim šnadniša, dobry přikład dawaju. Přetož kaž pčołka na wšitke družiny kwětkow lěta, abo kaž překupc pola bělych a pola barbitych ludow wikuje: runje tak móže wuknjacy sebi ze wšěch stronow pokłady za rozom a wutrobu hromadźić; kralestwo wjedźeństwa dźě je cyłoswětne. Abo je nědźe komu němska abo jendźelska literatura njepřistupna? abo snadź persiska, pak indiska? Čehodla dha dyrbjało runje słowjanske pismowstwo nam Serbam zanknjene wostać? Sym přeswědčeny, zo cyle po mysli a woli saskeho a pruskeho knježeřstwa činimy, hdyž swoju nawjedźitosć na wšě strony přisporjamy; wono nam zakładne wjedźeństwa najšćedriwišo poskića: wšo druhe móžemy a dyrbimy na tym podłožku sami wuknyć. Abo je snadź někajki nowinypisař, pak někajki lěnjak was něšto naryčał? Woprašejće dźě jeho, hač so wón pangermanisma boji, hdyž tola z wočimaj widźi a z wušimaj słyši, zo je pisna němčina wšudźe jenaka. A tak wjele sebi Słowjenjo ani nježadaju! My chcemy jeno słowjanske naryče a přez to słowjanske pismowstwa znapřećnje zeznać a za swoje naryče z přirunowanja tych samych grammatiski a słowniski (lexikalny) wužitk ćahnyć, runje kaž su to Luther a druzy k wulkej nadobiznje němskeje ryče činili. Hdy by pak pola našich ‚wěčnych susodow‘ woprawdźe někajka bojosć knježiła, dha bychmy jich prosyli wopomnić, zo maju Němcy a Słowjenjo w rozšěrnych krajinach Europy pódla sebje městnoty dosć; a boja dha so nědźe Francowzojo Němcow abo Jendźelčenjo Francowzow? Časy ludoćahow a ćišćenja na wječorne strony su dźě dawno nimo: a nadźijomje njejsu wjac daloko časy wěšćeneho stajneho měra, hdźež budźa — štož chcył

miłosćiwy bóh hižom nam spožčić — narody nawjedźite w pokoju pódla sebje bydlić*. My Serbjo znajmjeńša tamnu bojosć někotrych nowinarjow ćim bóle za nazdaćnu dźeržimy, čim jasnišo smy hižom dołhe lěta widźeli, zo našej wysokej knježeřstwje, saske kaž pruske, z wysokimaj zakitarjomaj najwjetšeho dźěla Słowjanow we blizkim přećelskim zwjazku wobstajnje stejitej: a smy tehodla čim žiwišo přeswědčeni, zo mamy literariske zetkowanje ze spřećelenymi ludami, kotrež je runje tak njewinowate, kaž přejenosć němskeje literatury. Kóždy nawjedźity Němc stara so wo cyłe němske pismowstwo, nic n. př. jeno wo južnoněmske abo jeno wo połnócnoněmske: a to samo chcedźa nawjedźići Słowjenjo bjez sobu tež činić. Nam pak so ani žane spytowanje přibližić njemože: hlajće, čehodla. My Serbjo swoju narodnu ryč bjez wšeho zadźěwka nałožujemy; my smy hižom dawno swobodni, a naši (kaž tež pruskopólscy) burjo su tehodla zamožići a nahladni ludźo; jena krajna wustawa płaći za wšitkich wobydlerjow: my smy z Němcami runoprawni we wšědnym žiwjenju a před zakonjom. Slepi bychmy byli, chcyli-li tajke wosebnosće přewidźeć a nízko ažić. Česćeny čitař pak wě, a Němcy sami jo radźi připóznawaju, kak swěrny a dźakowny je serbski čeladnik, hdyž je so přeswědčił, zo sprawnemu mužej służi, kotryž z nim woprawdźe derje měni. Runje tak cyły serbski lud wšitke wot knježeřstwa poskićane dobroty z najwjetšej dźakownosću připóznawa a česći, kotraž je ćim wjeselša, čim zwólniwišo naše rozhladne knježeřstwo na žadanja tež serbskich wutrobow kedźbuje: štož je so w najnowšim času přez założenje serbskich božich słužbow srjedźa bjez Němcami (w Drježdźanach) zaso wopokazało. Swěrnosć Serbow njetrjebamy khwalić; serbska swěrnosć so sama khwali. Abo móže snadź něchtó prajić,

* Wójna, wukorjeń sebiznosće (egoisma), zhubi so z wěrnej křesćanskej zdźěłanosću wutrobow.

zo su so Serbjo hdy pozakońskej krajnej wyšnoséi stajili? Wjele wjacy powjedaju stawizny rycéŕsku sławu serbskich dragunarjow prynca Jana, a swět znaje wojeŕsku khrobłość serbskich młodźencow, kiž pod khorhowju Bjedricha Wulkeho krwawne bitwy bijachu. Ale tež srjedź najnowšeho zmutka a hibanja čakachu Serbjo na składniši čas a přibližichu so potom knježeŕstwu z próstwami na tym pućn, kotryž je kóždemu wobydlerjej našeho kraja po zakonju dowoleny. *Facta loquuntur!* * Serbjo znaju a česća swoju přisłušnosć, a jadriwi synojó serbskeho ludu su hišće dźensniši dźeń nadobizna saskeho a pruskeho wójska. Na wšitko to pak, štož mohło napohlad samsneje khwały dostać, ani spomnili njebychmy, hdy by bjez Serbami samymi tu a tam njerozym abo zła wola njebyła, kiž hižom w njewinowatym analogiskim prawopisu štó wě kajku strachotu widźi. —

Łužiscy Serbjo, kiž swoju narodnosć lubuja, jara derje wjedźa, čehodla móža přichodej měrnje napřećiwo hladać. Jako Serbjo wužiwamy serbske bože służby, kotrež so po postajenjach knježeŕstwa hižom wot starych časow we wšěch serbskich wosadach dźerža: tak zo žadyn faraŕ we tym ničo na swoju ruku přeměnić njemóhł, tež hdy by sebi wěrił, jo před swojim swědomjom zamolwić. Dale je nam jako Serbam daty 28. § zakonja za saske elementarske wučeŕnje wot 6. junija 1835**, a authentiske wułoženje teho §, kotrež

* Zo my žani nowotarjo njejsmy, je so tež na krajnym sejmje w Drežďźanach 1861 wobkrućiło, a to wot kralowskeho kommissara. Pokazujo na to, što je nabožnu mysl we Łužicach přeco wosebje wobžiwjało, spomni tajny cyrkwinski radźićel Dr. Gilbert sobu na tamniši ‚serbski žiwjoł, kiž ma něšto hłuboko konservativne tež w nabožinskim nastupanju we sebi‘. (‚Und ich nenne drittens das wendische Element, das etwas tief Conservatives auch in religiöser Hinsicht in sich hat‘. — Sejmske powjesće 1861, I. komora, č. 22, str. 608.)

** Za tón § maju so Serbjo njeboh Dr. Klinej dźakować. — Jeho

je kralowska saska krajska direkcia w Budyšinje pod 27. augusta 1849 wozjewiła we wukazu na wšitke kollaturske zastójnistwa a na lokalnych wučeřnskich inspektorow serbskich evangelskich wučeřnjow ..., wužiwanje serbskeje ryče při wučbje we wučeřnjach nastupajo. Tuto zakońske postajenje* sebi žada, zo dyrbja so serbske dźěći w serbskich elementarskich wučeřnjach nic jeno serbske čitanje wučić, ale zo dyrbi so jim tež dospołna nabožinska wučba na podłožku serbskeje ryče wudźěleć: wot čehož potajkim žadyn wučeř wotstupić njesmjeł, tež hdy by jeho štó k temu namłowjał. — My Serbjo móžemy tež zdobnosć našich časow khwalić a wosebje zdobnosć našeho knježeřstwa, kiž je nam wustawnu (abo konstitucionalnu) runoprawnosć z němskimi susodami poskićiło, a kotrež je na peticiu saskich Serbow ‚to změrowace wuprajenje wozjewić‘ dało (1849), ‚zo wotpohladanje a prócowanje knježeřstwa ženje na to šło njeje, Serbow narodnosć a maćeřnu ryč někak překrótšić abo zahnawać‘. Z teho kóždy póznawa, kak je knježeřstwo přećiwo nam zmyslene, a zo su łužiscy Serbjo wjele zbožowniši, hač sebi snadź tón abo druhi wukrajny mysleše.

Haj, knježeřstwo nas njeněmči; přetož hdyž my swoju přisłušnosć dopjelnjamy, njedźiwa nichtó na to, hač my serbski abo němski abo indiski ryčimy. Druhdźe, jeli zo so hdźe němči, maju so přičiny teho pytać, a to zwjetša při Serbach samych. Česćeny čitař wě, zo je serbski farař był, kotremuž so nochcyše serbski a němski prědować**, a kotryž tehodla zawod abo započatk prědowanja serbski dźeržeše, prědowanje samo pak něm-

nekrolog (wot fararja Wannaka) steji w Časopisu towarstwa M. S. 1856—1857 str. 65 sćć.

* Woboje namakaš w Časopisu towarstwa M. S. 1853—1854 str. 96, a 1848 str. 245.

** Nimalo we wšitkich serbskich wosadach je ličba Němcow, kiž maja, kaž so rozymi, němsku kemš.

ski: tak zo bě serbska a němska kemš z dobom ‚wobstarana‘. Tehorunja powjeda so wo druhim duchownym knjezu, zo je serbske paćeŕske dźěći sobu na němske rozwučowanje nuzował, dokelž so dwojeho dźěła boješe. Jedyn pak ze swojimi spowjednymi dźěćimi takle ryčeše: ‚Auf der pfarre wird nich wend'sch gered't!‘ Dale su někotři spomnjeny 28. § wučeŕnskeho zakonja sebi tak wukładowali, kaž by so nabožina serbskim dźěćom tež cyle w němskej ryči podawać směła: a tu a tam je pječa tež kollaturske knjejstwo na to honiło, zo by so w serbskej wučeŕni ani słowčka serbski njeryčało: Tola tajke počinanje bjez swědomja je nimo! Smy přeswědčeni, zo so podobne njezdobnosće a njesprawnosće w našich dnjach wjacy stać njemóža. Hdy by pak so tola hdźe namakał, kiž chcył bóle němski być hač němske knježeŕstwo samo, přećiwo temu měła so na puću zakonja pomoc pytać. — Runjež sebi serbski bur swoju serbskosć tak wysoko waži a na swojej narodnosći tak twjerdźe wisa, zo hišće žanemu do mysli přišło njeje, swojich wótcow wašnje a ryč někak wopušćić: dha bjez nawjedźitymi tola teho a tamneho nadeńdźeš, kiž so w towarstwje němskeho přiwuznistwa (abo přećelstwa) swojeje serbskosće móhł-rjec hanibuje, kaž byštej němskosć a nawjedźitosć to samo byłoj, a kaž by serbstwo hišće w tym wotročkowstwje tradało, kotrež bě krwawna njeprawda prjedawšich časow na njo waliła; tajcy na swojim mylnym stejišću potom druhdy dale němčić pytaju, runjež zwjetša podarmo. Jich dźěći pak njeznajomosć serbskeje ryče husto dosć hórko wobžaruja, dokelž tym njerozymja, z kotrymiž su přez wobstejnosće zjednoćeni, a dokelž tych rjanych dobytkow dostać njemóža, kiž so jich nanam poskićowachu. Tehodla hladaj so kóždy njerozyma a přepóznaća wobstejnosćow. — Po reformacii je so wjele Serbow zněmčiło, dokelž serbskich fararjow a wučerjow dostać njemóžachu: a hišće

dźensniši dźeń serbscy fararjo w Prusach njedosahaju. Na tym pak knježeŕstwo žaneje winy nima. Bjez delnjołužiskimi Serbami, kiž zwjetša w khudym njepłódnym kraju bydla, je mało tajkich ludźi, kiž móhli swojich synow na wysoke wučeŕnje słać; woni trjebaju jich k dobywanju wšědneho khlěba. Hdyž pak tam khmani a přihotowani Serbja njejsu, kak dyrbi knježeŕstwo serbski lud ze serbskimi wodźerjemi zastarować? Ale pruske knježeŕstwo sebi woprawdźe wšu móžnu prócu dawa, zo by so Serbam tola dostało, štož k jich wěrnemu zbožu słuži. Wjele saskich Serbow je na pruske fary powołanych, a tež Słowjenjo z druhich krajow, kiž běchu k evangelskej cyrkwi přistupili, su w Prusach zastojnistwa nadešli. Wyše teho je knježeŕstwo před někotrymi lětami stipendia za Prusakow wustajiło, kiž chcedźa so duchownskemu stawej bjez Serbami poswjećić*. Podobnje začuwaše so pola saskich Serbow wulki njedostatk wučerjow za ludowe wučeŕnje. Powjesć tajkeje nuzy bě lědy hač k našemu rozhladnemu knježeŕstwu došła, dha załoži so w Budyšinje præparandiski wustaw za młodych Serbow, kiž chcedźa so k přijeću na budyski wučeŕski seminar přihotować dać. Kandidatojo duchownstwa pak su za saskich Serbow přeco dospołnje dosahali, a tehodla knježeŕstwo tudy swoju pomocnu ruku poskićeć njetrjebaše. Ale při wšitkim tym je tež pola nas přeco hišće wulki njedostatk Serbow wyššeje nawjedźitosće! Přetož nimale wšitcy serbscy młodźency, kiž za wyššim skhodźenkom steja, poswjećeju so na universitach duchownstwu abo na seminarach wučeŕstwu. Hdźe pak wostawaju serbscy ryčnicy (advokatojo), serbscy sudnicy, serbscy lěkarjo? Zastupnikow tychle stawow nadeńdźeš pola nas lědy po dwěmaj abo po třoch, a w Prusach snadź nic jeneho. To samo płaći wo wumjołstwach (künste), wo technistwje, wo wyššim překupstwje atd. Štó dyrbi tudy

* Tehorunja tež hornjołužiske krajne stawy w Zhorjelcu.

pomhać? Knježeŕstwo nam tajkich muži dać njemóže (wono jich Němcam tež njedawa); *naša* wěc je, so za to starać, zo bjez nami budźa, a zo jich změjemy. Tudy dyrbja wosebje serbscy starši abo jich zastupowarjo pomhać, kotrymž je wukubłanje (abo wotćehnjenje) přichodneho rodu dowěrjene. Cyły słowjanski lud lubuje rataŕstwo a skotaŕstwo: a to z połnym prawom; přetož štóž je, kaž Słowjenjo, božej stwórbje blizko wostał, teho wutroba so zraduje na žohnowanych záhonach a ma cunje spodobanje na wjesełym tyću přiwisliweho skotu. Tak su tež Serbjo nimale wšitcy rólnicy, a wjetšina našeho ludu budźe přeco temu stawej přisłušeć, kiž je hižom prěnich čłowjekow žiwił, a kotryž je započatk a podłožk wšitkeho čłowskeho wudospołnjenja a znadobnjenja. Čestny je tehodla burski staw (štant), a kaž najprěni tak tež najważniši. Ale kaž su wšitke narody, wot rataŕstwo počinawši, pomału pokračowałe a w běhu časa najrozdźělniše poměry žiwjenja wutworiłe, tak dyrbja tež Serbjo na to dźěłać, zo so jich synojo po swojej khmanosći a pokhilnosći wšelakim družinam wyššeje nawjedźitosće poswjećeć započnu, tak zo po času z najmjeńša kóžda wot tych, bjez kotrychž nětčiši Serbjo wjacy być njemóža, serbskich zastupnikow dostanje. Hdyž wy tehodla, česćeni serbscy staršì, widźiće a snadź wot knjeza fararja abo knjeza wučerja słyšiće, zo waš syn rad a derje wuknje abo tu a tamnu wušiknosć pokazuje atd., dha njepodušće tón rjany płódny dar božeje miłosće z njezwólnym słowom, ale dajće sebi wot wustojnych ludźi radźić, na kajke wašnje by so to najlěpje wuwjedło, k čemuž ma młody čłowjek pokhilnosć. Wšak je bjez wami wjele tajkich, kiž maju ćělneho kubła dosć, zo móža něšto na swojich synow ważić! Ale tež khudych staršich synam móže so tajke dobrota dostać; přetož wysoke kralowske ministerstwo a druhe zastójnistwa w Sasach a Prusach poskićeju njezamo-

žitym młodźeneam, kiž su teho hódni, při jich wuknjenju pjenježne podpjeranje: wšo jeno, hač serbskemu abo němskemu narodej přisłušeju, dokelž su krajne dźěći před zakonjom sebi wšě rune. Hlajće, tak je tež khudemu hólcej, je-li k temu khmany, puć k wyššej nawjedźitosći wotewrjeny*. Hač dotal drje njejsu bjez Serbami dosć na to kedźbowali, a tak je so najskerje někotražkuli rjana duchowna móc zhubiła, kiž budźiše nic jeno serbowstwu ale snadź cyłemu wótcnemu krajej wužitk a česć přisporjeć mohła; přetož kóždy wosebneje nawjedźitosće dla wysokonahladny muž je pycha cyłeho kraja, nic jeno jeneje krajiny**. — Hdy bychmy my Serbjo saskemu a pruskemu kralestwu wšelakich wyšše zdźěłanych mužow podawowali, bychu we wšěch družinach powołanja tež Serbjo byli; přetož potom móhło naše knježeřstwo po našim žadanju n. př. do sudnistwow wjacy serbskich zastójnikow powołować, a by we derjeměnjenju z nami wěsće tež rady na to dźiwało, kaž je so přez postajenje česćomeju Serbow w Budyšinje a Rakecy znowa wopokazało. Hdyž pak a tak dołho hač to bišće njeje, wupjelnjeja bjez nami Němcy, kotřiž serbsku ryč njeznaja, te města, kiž bychu so wosrjedź Serbow přihodnišo ze Serbami wobsadźowałe. Duž staraj so kóždy, kiž jo móže, za rozšěrjenje wyššeje nawjedźitosće bjez Serbami! Přetož za našich krajanow, kiž z wjetšeho dźěla mało němski rozymja, by wulka dobrota a polóžnosć była, hdy bychu we wšěch naležnosćach žiwjenja mužow namakowali, z kotrymiž móhli we maćeřnej ryči ryčeć, kaž nětko z knjezom fararjom a knjezom wučerjom. —

* Tudy njech sobu spomnimy na swobodnej měste, kiž stej na kralowskim gymnasiu w Mišnje za synow serbskich duchownych załoženej.

** Jenož připódla njech tudy na to spomnimy, zo professor Hähnel w Drježdźanach po maćeřnej stronje ze Serbow wukhadźa, jedyn najsławnišich rězbarjow (bildhauer) cyłeho němskeho kraja, kotryž je bjez druhim Prahu ze sochu (statuu) Karla IV. wupyšił, a kotremuž je tež wuwjedźenje sochi krala Bjedricha Augusta II. dowěrjene.

Mamy dha něšto přećiwo Němcam? Ně, a zaso ně! přetož te časy, hdyž so serbska ryč wutupjowaše, su dawno nimo. Smy zbožowni w serbskim kraju: a runoprawni z Němcami budźemy my, kaž wjele nad nami leži, po přinarodźenym wašnju wobstajnje měrni towaršojo swojich susodow. Ale my chcemy pod škitom zakonja woprawdźe Serbjo być, kaž woni swoju němskosć naležnje lubuja, a my chcemy čistu serbsku ryč ryčeć, kaž woni čistu němčinu. Abo je dźensa hdźe Němc, kiž by sebi tu měšeńcu khwalił, kotruž před nědźe 100 lětami nałožowachu? Pisane łapki harlekinoweje suknje so zawěrnje ani za Němca ani za Serba njehodźa! —

Hač-tež-to je serbska ryč wužitna?* Serbska ryč, kiž ma wjacy grammatiskich twórbow dyžli němska, je rozwiwanju myslenja wulcy spomožna; tehodla so serbscy hólcy, kotřiž woprawdźe serbski mysla, na gymnasiu při wuknjenju cuzych ryčow zwjetša wuznamjenjeju. Ale wužitk serbšćiny přez wučeřnju won daloko do žiwjenja saha. Němcy žadaju za naš nětčiši čas pódla němčiny znajomosć dweju nowšeju ryčow: francowskeje a jendźelskeje, a někotryžkuli na wuknjenje teju sameju rad wjele pjenjez waži, dokelž při pućowanju do wukraja abo doma we wobkhodźe z ludźimi druhich narodow bjez njeju być njemóže. Temu abo tamnemu česćenych čitarjow snadźi so to tak nuzne njezda; ale wón mi (ja ze zhonjenja ryču) na słowo wěř, a kóždy młódši daj sebi wote mnje radźić, zo khroble njedyrbi wuknjenje ryčow zakomdźeć, hdyž so jemu, kaž wosebje na gymnasiu, składnosć k temu poskića. Přetož — wot wužiwanja literatury njech tudy wothladujemy — nichtó njemóže wjedźeć, hač budźe wón přichodnje na měrnej wjescy sedźeć, kotraž je z jenej abo dwěmaj ryčomaj dospołnje spokojom,

* Přir. knižku ‚Von der wendischen Sprache und ihrem Nutzen in den Wissenschaften. Von *M.* Körner. Leipzig 1766‘.

abo hač snadźi do wobstejnosćow přińdźe, kiž znajomosć někotrych nowšich ryčow wužitnu abo tež njewobkhodnje nuznu činja. Tak daloko smy z praktiskimi Němcami cyle přez-jene, kotřiž germaniske a romaniske jazyki wobjimać pytaju: ale my hišće něšto wjacy žadamy; přetož štóž němske mjezy překroči, tón lohko do tajkich krajinow dóńdźe, hdźež ani germaniska ani romaniska ryč njedósaha. To widźimy hižom w najbližšej blizkosći, w susodnej Khěžorskej (Rakuskej), hdźež je najwjetši dźěl krajow wot Słowjanow wobydleny. Tudy, kaž tež w Pólskej a Ruskej, je wikowanja dla hižom tón abo tamny łužiski Serb pobył, kiž sebi ze serbskej ryču přez kraj pomhaše. Wo wužitku serbšćiny wjedźa tež stari ludźo powjedać, kiž móžachu so we wójnje z ruskimi wojakami atd. zryčeć, a kotřiž při tym lěpje woteńdźechu, hač susodni Němcy. Čim bóle pak w našich časach wobkhod ludow bjez sobu (přez železnicy atd.) přibjera, ćim nuzniša bywa — na čož su němscy překupcy z dźěla tež hižom kedźbować počeli — znajomosć z najmjeńša jeneje słowjanskeje ryče. Štóž pak jenu rozymi, namaka so lohko do wšitkich druhich (jako sotrowskich ryčow). A tónle wulki wužitk, kotryž budźe so we běhu stotekow přeco zjawnišo pokazować, podawa nam naša luba maćeřna ryč, naša serbšćina. Tehodla sebi ju khwalmy a hajmy jako wosobnu dobrotu, kotruž je boža miłosć nam wobradźiła! — —

Kónčnje maju so hišće towarstwa a wustawy pomjenować, kiž so za nawjedźitosć Serbow a wosebje za wudospołnjenje serbšćiny staraju*. Najstarši tajki wustaw je serbski seminar w Prazy, kotryž wysokodostojnaj bratraj Měrćin a Jurij Šimon z Ćemjeric pola Budyšina 1704 za serbskich podjanskich študentow załožištaj, a kotremuž budyski senior Jakub Suba w nowšim času swoje cyłe zamoženje wotkaza. W lěće

* Přir. Časopis tow. M. S. 1848 str. 49 sćć. a 1849—1850 str. 138 sćć.

1846 stupichu tam študenći do bližšeho zjednoćeństwa we literariskim serbskim towarstwje pod mjenom ‚Serbowka‘. Wot lěta 1851 dawa saske knježeřstwo seminarej, hdźež nětko tež sascy Němcy študuja, lětnje 400 toleř k pomocy. — W Lipsku założichu sebi šesćo evangelscy młodźency z Hornich Łužic 1716 serbske prědařske towarstwo, kotrež bu pozdźišo ‚Sorabia‘ pomjenowane. Wot našeho sławneho Lubjenskeho* († 1840 w Budyšinje) po ćežkich lětach 1814 zaso zbudźena a we běhu časow druhdy ponowjena, je Sorabia kóždemu Serbej přistupna, wšo jeno hač na duchownstwo abo druhu wědomosć študuje. — K dalšemu wudokonjenju prědařskeje wustójnosće wobsteji w Budyšinje za evangelskich kandidatow serbske kandidatske towarstwo, kotrež naš njezapomnity wótčinc Jakub z dowolnosću wysokeho ministerstwa kulta a zjawneho wučeństwa 1847 założi a ze swojej lubosćiwej, za wšo dobre zahorjenej wutrobu hač do swojeje smjerće (4. mał. róžka 1854 w Budyšinje) swěru wodźeše**. — Serbske towarstwo pruskich študowacych Serbow we Wróciawju (Breslau) załoži so 1838. Serbske towarstwo gymnasiastow w Budyšinje nasta 1839 z dowolnosću tehdomnišeho rektora. Podobne towarstwo, wot wysokeho ministerstwa duchownych a wučeńskich naležnosćow podpjerane, zakće Serbam khoćebuskeho gymnasia 1857*** pod sobuskutkowanjom direktora a professora Dr. Tzschirnera, rozhladneho a wysoko wučeneho Němca, kotryž, potrjebu serbskeho luda póznawajo, we zjednoćeństwje ze serbskim tołmačerjom Dalu horliwje na pozběhnjenju delnjołužiskeje serbšćiny dźěłaše, hač

* Přir. Časopis tow. M. S. 1848 str. 6 sćć.

** Runjež tón dźeń hižom khory, dźeržeše Jakub 26. wulkeho róžka tola hišće zhromadźiznu serbskeho towarstwa. To běše jeho poslednje zastójniske dźěło. — Nekrolog (wot fararja Imiša) namakaš w Časopisu tow. M. S. 1855 str. 14 sćć.

*** Přir. programmy khoćebuskeho gymnasia 1857 atd. — Prěnje maturitne pruhowanje we serbskej ryči bu 1858 wotdźeržane.

jemu dowěra pruskeho knježeřstwa 1859 wjetše a wobšěrniše zastójnistwo připokaza. — Bjez młódšimi Serbami wobeju wuznaćow běše so wokoło 1840 wšelako wo tym ryčało, zo dyrbjeli my po přikładźe Zwickauskeho a druhich ‚knihowych towarstwow‘ ze zjednoćenymi mocami dobre knihi za serbski lud wudawać počeć. Tak załoži so 1845 towarstwo Maćicy Serbskeje, kotrež po dostatej dowolnosći wysokeju ministerstwow znutřkownych naležnosći a kulta ze zjawnym wučeństwom 1847 wot wyšnosće pokhwalene do žiwjenja stupi, a kotrež bu hnydom též wot pruskeho knježeřstwa w Liegnicy za swojich serbskich poddanow připóznate. Towarstwo Maćicy Serbskeje chce pak po §. 1 swojich wustawkow ‚po tej samej měrje, kaž podobne zjenoćeństwa za Němcow z wulkim wužitkom skutkowace, též za nawjedźitosć serbskeho luda po móžnosći so starać, a to přez wudawanje dobrych narodnych a nawukownych spisow, na kotrychž dotal přejara pobrachowaše, kaž též časopisa: při čimž ma so z dobom na čisćenje a wutwarjowanje ryče dźiwać.‘ Towarstwo Maćicy S. je potajkim wosebny přećel serbskeho naroda: wono wšitkich Serbow z jenakej lubosću wobjimuje, a by hižom nětko ćim wjacy skutkowało, hdy by jeho zamoženje hišće tak snadne njebyło. Tudy dha, zamožići krajenjo, poskića so rjana składnosć k rjanemu skutkej lubosće! Wy wěsće, kak su Šimonaj a Suba na pražski seminar spominali, a zo je naš krajan Jan Michał Budař, prawiznik a knjez nad Hornjej Hórku, 1767 swoje wulke zamoženje serbskej khudźinje wotkazał*: njeby dha bjez nami nichtó był, kiž chcył maćične mocy přez mjeńši abo wjetši dar — nětko abo přichodnje — přisporjeć pomhać? Jeho mjeno by so česćiło, a jeho wótčinski skutk by we žohnowanju wostał! Hlajće, naša němska wyšnosć dźě sama za našu Maćicu swědči a z dobrym přikładom

* Časopis tow. M. S. 1858 str. 43, 1859 str. 76 a 1860 str. 17 a 66 sćć.

před nami dźe: přetož runjež bě wěsta njerozymna strona Maćicu Serbsku 1851 powinowała, je Maćica Serbska před wočimi knježeřstwa tola Maćica Serbska wostała; a jako so maćičny serbsko-němski słownik wudawač póča (1857), je wysoke kral. saske ministerstwo kulta a zjawneho wučeństwa k ćišćej 200 toleř miłosćiwje dariło. Též hornjołužiske krajne stawy (wšitcy Němcy) su so za našu Maćicu wuprajili přez to, zo 300 toleř pomocy k ćišćenju dobročiwje přizwolichu. Kotra sprawna wutroba móhła při tajkich dobrotach njeźdźakna być? a čim snadniše su mocy našeje Maćicy, čim wjeselša a sylniša je naša swěrna dźakownosć! — —

Bóh luby knjez, bjez kotrehož wole so ničo njestanje, je so nam dał wot serbskich staršich narodźić: wón je nam łužiskim Serbam bjez wjele druhimi splahami jeničkim serbsku narodnosć zakhował a je nas pod němskej wyšnosću zbožownych sćinił, zbožowniših hač druzy su. Duž dźakujmy so jemu we ponižnosći za bohastwo jeho wulkich dobrotow a poručmy přichod swojeje narodnosće z dowěrnej wutrobu jeho wótcowskej miłosći! Połni tajkeho dowěrjenja pak prajmy wjesele z našim pěsnjerjom:

Dha kćěj, dha kćěj, ty Serbow rjeńši krajo,
Kćěj w strowju, zbožu, mocy njezwjadłej,
Pod horjołom na tebi zejhrawajo
A pod tej krónu młódnej rućanej!
A serbski lud a khwalba serbskoh mjena
Njech błyšći so kaž słónco njebjeske,
A lubosć k narodnosći zahorjena
Njech płomjenja přec wjetše dobudźe!
　　Bóh wjeŕšny žohnuj Serbow kraj
　　A miły jemu zbože daj:
　　Kćěw, strowje luda serbskeho
　　Njech do wěčnosće krasni so!

IV. **Serbska ryčnica.** Serbska ryčnica je wučba wo zakonjach serbskeje ryče. Ta sama zabjera so z wobstawkami (bestandtheile) serbskich słowow, z twórbami abo přeměnjowanjom tych samych a z jich zjednoćowanjom; wona wobjima potajkim tři dźěle: zynkosłow (wučbu wo zynkach, lautlehre), twórbosłow (wučbu wo twórbach, formenlehre) a składnju abo syntaxu (wučbu wo twarjenju sadow a hronow, lehre vom satz- und periodenbau).

Prěnja ćišćana ryčnica delnjołužiskeje serbšćiny je wot *M.* Hauptmanna, wyššeho fararja w Lubnjowje († 1768); prěnju hornjołužisku wuda Jurij Matej (1721), farař w Khołmje. W rukopisu je pjeć znajomych: dwě delnjołužiskej, wot Jana Chójny, kiž bě sto lět před Hauptmannom wyšši farař w Lubnjowje († 1664), a wot horka pomjenowaneho Jana Bjedricha Fryčy; a tři hornjołužiske, wot klóštrskeho duchowneho Hančki, kaž wot fararjow Schmuza a Lubjenskeho. Wot Chójnoweje (łaćanski pisaneje) ryčnicy je direktor Tzschirner we programmje 1859 prěni dźěl wudał: „Jo. Choinani linguæ Riphaticæ ad artis rites directæ et a dialectis secretæ aliqualis Conatus. Part. I. ex libro Ms. edita.‘ — Hewak wozjewichu ryčnicy abo wobšěrniše grammatiske nastawki (w Časopisu atd.) Seileř (1830), Jórdan (1841), Schneider (1853), Dala (dł., 1857), Smoleř, J. Buk, Hórnik a spisaćel.



Prěni dźěl.

Zynkosłow.

Předspomnjenja.

§ 1. Zynki čłowskeje ryče tworitaj **dych** a **hłós**, při čimž **krk**, **dźasna**, **jazyk**, **zuby** a **hubje** jako pomócniki sobu skutkuja.

§ 2. Zynki ryče, kiž so z hłosom wutworja, rěkaju **hłósniki** ([γράμματα] φωνήεντα, [literæ] vocales, selbstlaute). Hłósniki su na sebi samych jasnje słyšome: n. př. ‚a, i, u‘. — Zynki, kotrež dych twori, dostanu hakle w zjednoćenju z hłósnikami dospołnu słyšomosć; přirun. *duby*, *tupy*, *kazać*. — Dychowe zynki su potajkim móhł-rjec přewodźerje hłósnikow a mjenuja so tehodla **suhłósniki** (σύμφωνα, consonæ, mitlaute), t. r. tajke zynki, kiž z hłósnikom **sobu** du.

Hłósniki maju něšto žiwe a pohibliwe we sebi; w suhłósnikach leži něšto stajne a nimale njepřeměnliwe. Suhłósniki móžemy sebi jako ćěło čłowskeje ryče myslić, kotremuž hłósniki **žiwjenje** a **hibliwosć** dawaju.

§ 3. Wot zynkow, kiž so při wuprajenju zepřimnu, wutwori so **sylba** (συλλαβή syllaba, wot συλλαβ-εῖν ‚zepřimnyć‘): n. př. **ra-no**, **kru-wař-ski**, **čło-wje-stwo**. Sylba je potajkim zwjaz tych zynkow, kiž so při wuprajenju zepřimnyć abo zjednoćić hodźa.

§ 4. Zjednoćene sylby wutworja **słowo**. Słowo je po ličbje sylbow **jeno-** abo **wjacysylbne** (**dwě-**, **tři**sylbne atd.); přir. ‚Syn swo-je-ho do-bro-ći-we-ho na-na lu-bu-je‘.

§ 5. Sylba, kiž so z hłósnikom wukónča, rěka wotewrjena: n. př. ‚*na*, d*o*, pr*a*-w*y*, n*a*-š*e*-h*o*, w*u*-j*a*‘; sylba, kiž na suhłósnik wukhadźa, mjenuje so zawrjeta: n. př. po*d*, do*m*, na*ś*, kra*s*-no*sć*‘.

Nastawanje suhłósnikow.

§ 6. 1. Hdyž jednory dych z krka pušćimy, nastanje zynk *h*, kotremuž pra-zynk (ur-laut) rěkamy; hdyž so jednory dych zesylni a dobo trochu wo zadnje dźasna załoži, dostanjemy z ‚h‘ nowy zynk: *ch* [cyrilski х, ruski х, ilirski *h*]. Přikłady: *H*ora, no*h*a, dy*ch*, dy*ch*ać.

Z jednoreho a ze zesylnjeneho prazynka (‚h, ch‘) wukhadźeju wšitke druhe zynki.

2. Hdyž so ‚h‘ a ‚ch‘ při wuprajenju zatorhnjetej, wutworitaj so z njeju nowaj zynkaj: *g* a sylnišo wustorčene *k* (cyr. г, к). Přikłady: *g*ja*g*otać, *k*oža, ru*k*a.

Tak mamy 4 krkniki (gutturales, kehllaute), *h*, *ch*, *g*, *k*: dwaj trajnaj (‚h, ch‘) a dwaj zatorhnjenaj (‚g, k‘).

Přispomnjenje. Južnoraniša słowjanšćina, pólšćina a delnjołužiska serbšćina su (nimale bjez wubjerka) jednory prazynk ‚h‘ na zatorhnjene ‚g‘ zesylniłe: n. př. noha — нога нога noga, hor-a ὄρ-ος — гора гора gora, pólski góra. Cyrilsko-ruske pismo ani žaneho znamjenja za ‚h‘ nima.

§ 7. Hdyž zadni jazyk trochu k dźasnam pozběhnjemy a jednoremu dychej přez to swobodny překhod zaračimy: zhusći so dych, a prazynk ‚h‘ přeměni so do syčaceho zynka *ž* [ж, ж]; hdyž so syčacy zynk zesylni a dobo trochu wo zuby załoži, wutwori so *š* [ш, ш, pólski *sz*]. Hdyž so ‚ž‘ a ‚š‘ při wuprajenju zatorhnjetej, wuńdźetaj z njeju nowaj zynkaj: *dž* [kotrehož cyrilica nima] a sylnišo wustorčene (*tš*) *č* [ч, ч, pólski *cz*]. — Te 4 zynki, *ž*, *š*, *dž*, *č*, rěkaju zhusćene syčawki.

Přikłady: *ž*ito, *š*ija, Hambur*dž*an, *č*orny.

§ 8. Hdyž so kónčk jazyka k zubam wuzběhnje a dych tam wo njón załoži, nastanjetaj z prazynkow

wótrišej a jednorišej zynkaj: *z* [ʒ, з] a sylnišo wustorčene *s* [c, c]. Hdyž so ‚z‘ a ‚s‘ při wuprajenju zatorhnjetej, poskićitej so nam *dz* [-] a sylniše (*ts*) *c* [ц, ц]. Te 4 zynki, *z*, *s*, *dz*, *c*, mjenuja so jednore syčawki.

Přikłady: *Z*ady, *s*am, dwě fi*dz*y, *c*yły.

Přisp. Při tworjenju wšitkich syčawkow (sibilantes, zischlaute) wosebje jazyk skutkuje; tehodla rěkaju tež jazyčniki (linguales, zungenlaute).

§ 9. Hdyž dych wo zuby założi, přeńdźetaj prazynkaj do ‚trajneho d‘ a ‚trajneho t‘: zynkaj, kiž někotre germaniske ludy nałožuja [ð, þ], kotrejuž pak žana słowjanska naryč njeznaje. Hdyž so tajle zynkaj při wuprajenju zatorhnjetaj, dostanjemy *d* a sylnišo wustorčene *t* [д, т, д, т]. Tak mamy jeno 2 zubnikaj (dentales, zahnlaute), *d*, *t*.

Přikłady: *D*awam, h*d*y, płó*d*, *t*užno, mje*t*am, płó*t*.

§ 10. Hdyž so dych hakle w hubomaj přetwori, nastanjetaj z prazynkow zynkaj *w* a sylnišo wustorčene *f* [в, ф, в, ф]. Hdyž ‚w‘ a ‚f‘ zatorhnjemy, dobudźemy *b* a *p* [б, п, б, п]. Te 4 zynki, *w*, *f*, *b*, *p*, rěkaju hubniki (labiales, lippenlaute).

Přikłady: *W*aš, da*w*am, kry*w*, *f*ijałka, *b*udu, du*b*-y, *p*alc, ko*p*ać, wokle*p*.

Přisp. Zynk ‚f‘ je w słowjanskich ryčach porědki.

§ 11. Ryč ma dale pjeć zynkow, při kotrychž wuprajenju so dych mjenje na wěstym měsće dźerži, ale móhł-rjec po rće rozćeče (rozpłunje), a kotrež so tehodla druhdy ćečniki (liquidæ, flüssige) mjenuja.

§ 12. Hdyž prjedni jazyk k hornim dźasnam wuzběhnjemy a po woběmaj stronomaj nimo njeho dych ze snadnym dyrkotanjom pušćimy, nastanje nam zynk słowjanskeho połneho *ł* [л, л], kotrehož my w swojej naryči wjacy njesłyšimy. ‚*Ł*‘ ma, dokelž so w krku twori, wěstu přiwuznosć z krknikami. Přikłady: *Ł*amać, po*ł*ny, do*ł*. (Přirun. §§ 48*, 86.)

§ 13. Hdyž so zadni jazyk trochu k dźasnam přibliži (přez čož nam horka *ś* nasta) a při tym zadyrkota, přeńdźe prazynk ‚h‘ do noweho zynka: *ř* (wupraj *rž*), kotryž je so pola nas, nimale wšudźe do ‚š‘ přetworjeny, jeno w někotrych słowach čisty wukhował. Tónle zynk [kotrehož starosłowjanska ryč njeznaje] słuša do zhusćenych syčawkow. Přikłady: *Ř*šeć, zaršeć (přirun. § 75, 2), předać, přidać (§§ 73. 74).

§ 14. Hdyž so kónčk jazyka k zubam pozběhnje (přirun. horka *z*) a při tym dyrkoce, nastanje z prazynka čiste *r* [р, p]: kotrež so k jednorym syčawkam liči. Přikłady: *R*ano, ja*r*a, dwó*r*.

§ 15. Hdyž dych wo zuby załoži (přir. horka *d, t*) a přez nós wuńdźe, poskići so nam *n* [н, н]: w kotrymž mamy nowy zubnik. Na přikład: *N*a*n*.

§ 16. Hdyž hubje zawrjemy (přir. *w*) a dych přez nós wupušćimy, wutwori so zynk *m* [м, м]: kotryž, kaž kóždy widźi, k hubnikam přistupi. Na př.: *M*a*m*-y.

Přisp. Zynki ‚ł, ř, r, n, m‘ nastanu, kaž smy póznali, wosebje přez to, zo dych k dźasnam nawróćimy; tehodla mjenuja so dźasniki (palatinæ, gaumlaute).

§ 17. Hdyž prazynkej přez snadne pozběhnjenje jazyka puć trochu zaračimy, wutwori so sćišćany zynk, kiž ma jako sćišćany wěstu cunjotu abo mjehkotu we sebi: *j* [ı před čistym hłósnikom]. Pódlanski krknik ‚j‘ je zmjehčeny dych, kajkiž serbska (a zhromadnje słowjanska) ryč hłósnikej rada předsunje, a kotryž so na počatku sylby mjehki nadych a wosrjedźa sylby mjehki přidych mjenuje; přir. n. př. ἄγγελ-ος angel-us engel — jandźel, agn-us ἀμν-ός — jehnjo, elen-thier — jeleń, asti (ind.) ἐστί est ist — ѥсть jest, serbski nětko přikrótšene: je; med-ius μέσος die mitt-e — mjeza. (Přir. §§ 37. 41.)

§ 18. Po nastawanju wobhladane su zynki, kaž w §§ 6—17 widźachmy, krkniki, jazyčniki abo zhusćene a jednore syčawki, zubniki, hubniki a dźasniki. Stari ryčnicarjo pak

je zwjetša po kajkosći klinka abo słyšomosće dźělachu: při čimž jim mutæ (němiki) a semivocales (połhłósniki) před woči stupachu, kotrež poslednje so zaso jako liquidæ (ćečniki) a semiliquidæ (połćečniki) rozkładowachu.

1. Němiki su zatorhnjene zynki, kiž jako tajke (t. r. same za so, bjez hłósnika) žaneho jasneho klinka nimaju; mjenujcy ‚g, k, c, č, d, t, b, p'.

2. Połćečniki su trajne zynki, kiž so jako tajke jasnišo wudychuja hač němiki, a kiž móža tehodla dychawki (hauchlaute) rěkać; mjenujcy ‚h, ch, ž, š (z přiwzaćom serbskeho ‚ř'), z, s, w, f'.

3. Ćečniki su połniše zynki, kiž móhł-rjec hižom każ poł hłósnika zynča, a kotrež su so tehodla zynčawki (tonlaute) pomjenowałe; mjenujcy ‚ł, m, n, r' a čiste ‚ř'.

Nastawanje hłósnikow.

A. Jednore hłósniki.

§ 19. Hdyž hłós přez wotewrjeny ert z krka wustorčimy, wuprajimy hłósnik *a* [а], t. r. jednore abo krótke ‚a'. Dokelž je ‚a' w krku samym wutworjene, ma wěstu přiwuznosć z krknikami. Přikład: D*a*w*a*ć.

§ 20. Hdyž wotewrjeny ert trochu rozšěrimy a hłós so w zadnich dźasnach přez sćišćenje přeměni, nastanje nam krótke *e*, t. r. ‚ĕ, ε' [(є)]: kotrež zhusćenym syčawkam po boku stajimy. Přikłady: J*e*n*e*, dobr*e*ho, tw*e*rd*e*.

§ 21. Hdyž wotewrjeny ert kus bóle rozšěrimy a hłós so při założenju wo hornje dźasna hišće wjacy sćišći, dobudźemy jednore *i* [и, і, ruski и, i]: kotrehož nastaće potajkim na jednore syčawki dopomnja. Přikład: Bl*i*ž*i*ć.

§ 22. Hdyž so wotewrjeny ert trochu zwužči a hubje so kulojće zbližitej, wutworimy sebi prědku krótke *o* [o]: kotrež je móhł-rjec nowy zubnik. Přikłady: *B*o*j*o*sć, dr*o*h*o*ta, z*o*rn*o*.

§ 23. Hdyž so wotewrjeny ert bóle zwužči a hubje so hišće wjacy zbližitej, wuprajimy jednore *u* [оу, ruski у]: kotrež, z hubomaj tworjene, zjawnje k hubnikam słuša. Přikład: Tr*u*n*u*.

§ 24. Hłósniki ‚a, e, i, o, u‘ so jednore abo čiste mjenuja. Bjez nimi ma ‚i‘ najwyšši a ‚u‘ najhłubši zynk; ‚a‘ kaž we srjedźiznje steji:

e i

a

o u.

B. Dołhe hłósniki.

§ 25. 1. K wuprajenju dołheho hłósnika trjeba so dwójcy tak wjele časa, kaž k wurjeknjenju krótkeho.

2. Při swojim nastawanju žana ryč dołhich hłósnikow měła njeje. Hakle při dalšim rozwiwanju počinachu ludźo tón abo tamny hłósnik rozćahować (syllaba natura longa) abo dwaj zynkaj do jeneho zwjazować, kiž bě potom dołhi (syllaba contractione longa): n. př. ‚a‘ — ‚â‘; ‚a+a‘ abo ‚a+e‘ — ‚â‘ atd.

3. Woprawdźe podlěšić móža so jenož hłósniki ‚a, i, u‘: ‚â, î, û‘. Chcemy-li ‚e, o‘ rozćahnyć, dyrbimy tamne wo něšto wuzběhnyć a posledniše wo něšto znižić; při tym jednore ‚e‘ něšto wot wyššeho ‚i‘ přiwozmje, jednore ‚o‘ pak něšto wot hłubšeho ‚u‘: *ê*, *η*, *ô*, *ω*, nimale kaž by e͡i, o͡u prajił — jasne ‚e‘, połne ‚o‘.

§ 26. Wot słowjanskich naryčow su jeno někotre sebi dołhe hłósniki wutworiłe, wosebje čěska; w druhich so žadyn slěd teho njenamaka, wosebje w ruskej; w někotrych su so dołhoty zaso zezhubjałe, kaž w pólskej a našej serbskej. — Přir. n. př. драгаꙗ драгая — čěski drahá *droha*, ruske лѣтаетъ — staropólski látá abo latá *léta* ([3. wosoba]: spomńmy tež na *τιμάει* — *τιμᾷ*), staroserbski ‚(w)ogeń pálie‘ abo ‚pálí‘ — nětko: pali, патоѥ — čěski páté.

Přisp. Najhusćišo nastanu słowjanske dołhoty ze spłunjenja tychle zynkow: ꙑ (§ 28, 5) ꙗꙗ оѥ (za: a-a o-e (§ 37, 2), аѥ ije (za: a-e i-e), o-o [z wobeju bokow hłósnika]: n. př. драгꙑ драгаꙗ драгоѥ — čěski drahý drahá drahé,

лѣтаетъ — lětá nětko lěta, pálijet — pálí nětko pali, порохъ — proch (čit. prôch), дорога — č. dráha, drôha (přir. § 78, 2). Druhe dołhoty wuńdu z nósnikow: n. př. пятое — páté (§ 49. 54, 3).

§ 27. Dołhoty w. nětčišej serbšćinje. 1. Dołhe ‚e‘ nałožuje serbšćina po budyskim jako najlěpšim wuprajenju

a. před mjehkimaj suhłósnikomaj ‚j‘ a ‚l‘ (§ 17. § 86): n. př. krej, steju, dejić, mročel (2 *b.*), ćeło, khmjel;

b. před kóždym suhłósnikom, kiž ma ‚j‘ po sebi abo znamješko nad sobu: n. př. zemja, zemjenjo, dźeržeć, dźeržeše, bjerješ:

2. Serbske dołhe ‚o‘ słyši so po budyskim wuprajenju

a. před hubnikami a před krknikomaj ‚ch, k‘: n. př. dobry, snop, nowy, Kulow, kroma, proch, bok, sroka; — *b.* druhdy tež před prazynkom ‚h‘, hdyž ‚o‘ za-‚o-o‘ atd. steji, abo hdyž hłubšej (runorodnej) hłósnikaj ‚ô, u‘ sćěhujetaj: n. př. drôha [die strasse], (dobrôho, дорогаго), kôho, bôhu, z bôhôm;

c. před syčawkomaj ‚š, č‘, wosebje hdźež je korjeńske ‚o‘ z dwojeho ‚o‘ spłunyło a tehodla dołhotu dostało: n. př. порохъ prôch — w prôše prôšk prôšić, mrôk — mrôčel, hrôch — w hrôše; runje tak мъхъ môch — w môše môšk (ale: krôk — kročić, môk-ry — na-močić).

3. K dołhim hłósnikam dyrbimy tež ‚ě‘ a ‚ó‘ ličić, dokelž stej, kaž bórzy wohladamy, z po dwu zynkow spłunyłoj (§ 29, 3 *a.* 30, 1): n. př. běły, kóń.

Tak so nam w serbšćinje štyri hłósniki poskićeju, kiž dyrbja so dołhe mjenowač, runjež su mjenje abo wjacy wot zastarskeje dołhoty wotstupiłe.

Přisp. Němska ryč poznamjeni tak derje dołhotu kaž tež krótkotu hłósnikow: n. př. der k*ah*n, der ma*nn*; we słowjanšćinje pak, hdźež maja jednore (krótke) hłósniki přewahu, pokazuje so (přez čarku abo kłačku) jenož na dołhotu: n. př. wróna, měd; čěski: já, hlína.

C. Wysokaj hłósnikaj ‚e, i‘.

§ 28. Při wuprajenju hłósnikow móžemy njesnadny rozdźěl wobkedźbować.

1. Hłubše hłósniki ‚a, o, u‘ klinča połnišo a su móhł-rjec kulojte; sćišćanaj hłósnikaj ‚e, i‘ staj wužšej a nimale kónčojtaj.

2. Hdyž so jednoraj zynkaj ‚e, i‘ hišće wyše wuzběhnjetaj a so potajkim w dźasnach ćim bóle sćišćitaj, zbližitaj so sćišćanemu suhłósnikej ‚j‘ a přiwozmjetaj něšto wot jeho cunjoty abo mjehkoty: tak zo nimale kaž ‚je, ji‘ klinčitaj, při čimž pak je cuni přidych kruće ze sćěhowacym hłósnikom zjednočeny; přir. mje, mi (m-je, m-ji), dźiće. [Tuto wysoke ‚e‘ budźemy tudy w ryčnicy po potrjebje takle poznamjenjeć: ‚é‘ (tak zo móhł-rjec ‚j‘ nad e'om steji.)].

3. Hdyž so ‚e‘ a ‚i‘ tak wysoko a cunjo wuprajitej, mjenujetej so ***mjehkej***.

4. Słowjanske ‚i‘ je přeco sćišćane a tehodla mjehke; słowjanske ‚e‘ je jara husto abo nimale přeco sćišćane a potajkim najhusćišo mjehke. Žadyn druhi narod wokoło nas nima mjehkeho ‚e‘ a ‚i‘; němske ‚e‘ a ‚i‘ n. př. přeco wo něšto hłubje steji, hač słowjanske abo serbske ‚e‘ a ‚i‘, runjež nětčiši Serb, kaž tež Čech a Ilir, swojemu ‚i‘ wjacy dospołneje słowjanskeje mjehkoty njedawa (tak zo so ‚i‘ tudy nimale němskemu ‚i‘ runa).

5. *a.* Starosłowjanšćina měješe pak tež hłubše ‚i‘ (na němske podobne), kotrež bě jako hłubše ***bjez mjehkeho*** přidycha abo ***twerde***. Starosłowjanske ‚twerde i‘ widźimy we dwuzynku ᵘi (ꙑ), we kotrymž bu ‚i‘ přez prjednišo ‚u‘ kus dele sćehnjene: n. př. рꙑба *ryba* (přir. delka ꙑ).

b. Nětčiša słowjanšćina je tón dwuzynk do jednoreho hłósnika přetworiła, kotryž so přez ‚y‘ (ruski ы) poznamjenja: n. př. ryba, рыба. Hłósnik ‚y‘ je wyšši hač ‚e‘ a hłubši hač ‚i‘. Kóždy móže so lohko pře-

swědčić, zo so ‚y‘ runje tak wutwori kaž ‚i‘, jeno zo so při tamnym dych šěršo po rće rozeńdźe. (Ilir žaneho ‚y‘ nima.)

6. Wuknjacy hišće raz na to pokedźbuj, zo słowjanšćina dwoje ‚e‘ a dwoje ‚i‘ poskića: wysoke abo ‚mjehke e (é)‘ a hłubše abo ‚twerde e‘; tehorunja wysoke abo ‚mjehke i‘ a hłubše abo ‚twerde i‘, kotrež posledne so ‚y (ы)‘ piše, a kotrež ženje mjehkeho přidycha měć njemože. (Hłósnik z mjehkim přidychom je mjehki: hłósnik bjez njeho je twerdy!)

D. Měšane hłósniki.

§ 29. Starosłowjanšćina ma jedyn měšany zynk: ѣ (mjenuj ѣть, jatj), kotremuž naše ‚ě‘ (ět) wotpowjeda; přir. вѣра — wěra.

1. Mjeno teho měšaneho zynka nam swědči, zo bě jeho hłowny wobstawk hłósnik ‚a‘, kotremuž so mjehke ‚e‘ abo ‚i‘ předsuny: a w dźensnišej bołhaŕšćinje so ѣ woprawdźe hišće kaž ea abo ia wuŕjeknje. Tehorunja je pólšćina jeho nawoprawski zastarski zynk nimalě njepřeměnjeny zakhowała; přir. wiara (t. j. w-ja-ra) = вѣра. — Ѣ je mjehki hłósnik.

2. W druhich słowjanskich naryčach (tež w delnjołužiskej) je so hłowny wobstawk ‚a‘ na ‚e‘ zesłabił, tak zo so ѣ tam kaž i-e abo ‚je‘ wupraji: вѣра, věra (čit. wiera, wjera). [Přir. delka ѣ.]

Přisp. Česko-ilirski pismik za ѣ je ‚ě‘.

3. *a.* Hornjołužiska serbšćina je tajke ‚i-e‘ woprawdźe do jeneho zynka zjednoćiła: do ‚ě‘, kotrehož čisty serbski klink móhli snadź takle wućišćeć: ‚iᵉ‘; přir. wěra. — Kóždy sam póznaje, zo dyrbi naše ‚ě‘ ***mjehke*** a jako měšany zynk tež dołhe być.

b. Čěšćina je kročel dale šła a ‚i-e‘ do dołheho ‚í‘ zesćahła: víra.

§ 30. 1. Naša serbšćina podawa nam hišće druhi měšany zynk. Jednore słowjanske ‚o‘ změša so druhdy,

wosebje w jenosylbnych słowach, kaž k swojemu zesylnjenju z hłósnikom ‚u‘ a dostanje přez to połniši klink, kotryž so přez ‚ó‘ poznamjeni — błuke ‚o‘ (ót); přir. конь — kóň (ale: ‚konja, konje‘ atd.). — Jako měšany zynk ma ‚ó‘ wěstu dołhotu.

2. Južnoraniša słowjanšćina njeje ‚ó‘ tak jasnje wutworiła, kaž naša serbšćina; tam so jednore ‚o‘ we wěstych padach jeno wo něšto hłubje wupraji, nimale kaž němske krótke ‚o‘ (we ‚wollen‘ atd.), a wostanje bjez zwonkowneho znamjenja: n. př.болшій, вухо, bolje. Napřećiwo temu je so w pólskej a čěskej ryči tudy hłósnikej ‚u‘ tajka přewaha dostała, zo so ‚ó‘ (čěski ‚ů‘ pisane) lědy wot zynka ‚u‘ rozdźěli. — W našej naryči je měšane ‚ó‘ najdospołniše.

3. Při měšanych zynkach matej so tež dołhe ‚e‘ a dołhe ‚o‘ pomjenować, na kotrejž smy hižom prjedy spomnili (§ 25, 3).

E. Přehlad serbskich hłósnikow.

§ 31. 1. Serbske hłósniki su ‚a, e, ě, i, y, o, ó, u‘. Bjez nimi staj dwaj měšanaj zynkaj: ‚ě, ó‘.

2. Hłósnik ‚e‘ je trojaki: jednory, mjehki a jasny. Zynk ‚o‘ je we wěstych padach połny. (§§ 20. 25. 28.)

3. Hłósnikaj ‚ě‘ a ‚i‘ staj mjehkej; jednore ‚e‘ je najhusćišo mjehke (é); ‚y‘ je stajnje twerde.

F. Nadych hłósnikow.

§ 32. 1. Kóždy sam za so stejacy hłósnik, njech je jednory abo dołhi, wunjese so z nadychnjenjom (anhauch, spiritus): bjez nadycha so žadyn wuprajić njemože; přir. ‚a, u‘ atd.

2. Nadych je z dźěla słaby a lědy słyšomy, z dźěla mócniši a woprawdźe suhłósny.

§ 33. Słaby nadych jako nuzny předběžnik hłósnika wostanje w serbskej a druhich ryčach bjez poznamjenjenja: n. př. ‚a, a, abo, ale‘, łać. autem, ně. aber; w grichiskej staji so spiritus lenis, w hebrejskej

א: přir. ἀλλά z našim ‚ale'; ארץ — die erd-e (per metathesin: terr-a). — Słaby nadych, kotrehož słowjanšćina njelubuje, ma serbšćina jeno w někotrych słowach: a, abo, ach, ale, ani, aw, e, é, ej, ě, i, o, och, oj, ow.

§ 34. Suhłósny nadych je troji: jednory, zhusćeny a mjehki.

§ 35. Słaby nadych zesylni so lohko do krkneho prazynka: do jednoreho nadycha ‚h'. Jednory nadych nałožuje Serb we ‚hić (ити), hinak (přir. инъ *druhi, alius*), hinaši, hižo (уже), hew, hewon (přir. овъ *tón, hic*), hišće (юште), hakle'. Tak praji so we wšědnym žiwjenju též ‚ha, habo, hale' (přir. αἶα — γαῖα). — W grichiskim poznamjeni so jednory nadych přez spiritus asper; přir. ὕλα ὕλη — hola.

§ 36. 1. *a.* Jednory nadych přeskoči lohko na druhi kónc erta, na hubje, a přetwori so do zhusćeneho, ‚w', kotryž hornjołužiska serbšćina wosebje lubuje: o—*wo*, оба — wobaj, ов-ь-ца wow-cka, огнь woheń, окно wokno, око woko, олов-о wołoj, онъ wón t. j. tamny, опашь wopuš, орати worać, орѣхъ worjech, орьлъ worjoł (wórła), hodleř, оса wosa (vespa), осмь wósom, ось wos-ka (axis), осьлъ wosoł, отъ wot, оу *wu*, ᾿оуздa wuzda, оухо wucho, оучити wučić, ѫгль *wuhel*, ѫда wuda (wopaki: buda), ѫтлъ wutły, °ѫгорь wuhoř (ѫтрь — wutr-oba). — *b.* Runje tak piše Rus восемь *wósom*, вострить *wótřić*, Polak węgórz *wuhoř*, wuj, Chorwat vuho (čit. wucho), a čěski bur praji ‚vorat' za ‚orati', *worać.* — *c.* Delnjołužičan ma tudy z dźěla słaby, z dźěla jednory nadych: n. př. oboj, hobaraś, hucho; Małorus nadychnje z prazynkom: горихъ (t. j. horich) worjech. — *d.* Starša grichiska ryč wućišćowaše zhusćeny nadych přez digamma æolicum: *F*; n. př. ἔργον — *F*έργον: přir. ně. das *w*erk; ἰδ-εῖν — *F*ιδέειν: *v*idere, видѣти.

Słowa ze zhusćenym nadychom ‚w‘ mjenuja so *wědowane* abo *nawědźene*.

2. Zhusćeny nadych słowa zasunje so též bjez dwaj hłósnikaj: n. př. dać — da-w-ać, zabić — zabi-w-ać. Runje tak běše w staršej grichiskej ryči: n. př. *ὄFις* (ov-is, w-o*w*-ca) = *οἶς*, *ἀFεργής* = *ἀεργής*, *ἀFυπνος* = *ἄυπνος*.

§ 37. 1. *a.* Město jednoreho nadycha přistupi husto sćišćany mjehki nadych ‚j‘: n. př. акы (*dł.* ako) — jako (za čož so též ‚hako‘ praji), азъ — ꙗ (čěski já), аблъка (apel: apfel) — ꙗблъка jabłuko, аворъ — ꙗворъ jawor, аннце — ꙗнце jej-ko, авити ꙗвити (z)jewić, pokazać; єдьнъ — ѥдьнъ jedyn, єлєнь (přir. elen-thier) — ѥлєнь jeleń, єжь — ѥжь jěž, єзєро - ѥзєро jězor, игла — jehła, ихъ — jich, имъ — jim, утро — jutro (ranje), jutry, азыкъ — ꙗзыкъ jazyk, agn-us *ἀμν-ός* агн-ьць — ꙗгн-ьць ꙗгн-ѧ jehn-jo, *ἄγγελος* angelus — jandźel, *ἀπόστολος* — japoštoł, *ἐστί* est iſt — ѥсть (jest), je, hew — jow. — Starosłowjanšćina tudy móhł-rjec hišće bjez hołym hłósnikom a mjehkim nadychom khabła (азъ — ꙗзъ): tola je posledniši zwjetša hižom přewahu dostał (ꙗблъка za аблъка atd.); nowše naryče pak su so nimale we wšěch hłósniskich počatkach za mjehki nadych rozsudźiłe: азъ, ꙗзъ — ruski я, čěski já, pólski, ilirski, serbski ja, atd.

b. Před i'om jako wysokim sćišćanym zynkom je zwonkowne znamjo mjehkeho nadycha mjenje nuzne, a tehodla jeho pólšćina, rušćina a starosłowjanšćina* njepišu: n. př. нмъ, имъ, im, *jim*. — Dale čita so též ruske ‚e‘ stajnje z mjehkim nadychom: n. př. ему *jemu*. (Za twerde ‚e‘ staji so э: n. př. это *to*.)

Słowa z mjehkim nadychom mjenuja so *jótowane* abo *najóćene*.

2. Runje tak dostanje hłósnik po hłósniku mjehki nadych: n. př. pi-ć — pi-ju (za: pi-u), pi-ješ (za: pi-eš); nadźija, kolija. (W cuzych słowach so tónle

* Starosłowjanske и je grichiske *Η η*, po tehdomnym wuprajenju: ita.

nadych njepiše: n. př. Asia, do Asie, w Aśii; wuwzate su ‚biblija, lilija‘ a někotre druhe jako zaserbšćene.)

§ 38. Najóćene hłósniki serbskeje ryče su

ja je jě ji jo ju:

n. př. ja, jazyk, jeho, ječmjeń, jěm, jěry, jim, jimać, jo, jow, ju, junu.

Přisp. Twerde ‚y‘ njemóže, dokelž je wobstajnje twerde, ženje mjehkeho nadycha dostać.

§ 39. Nadych ‚n (m)‘. Kaž prazynk ‚h‘ do hubneho ‚w‘, tak přeskoči wyšše ‚j‘ druhdy do (tež wyššeho) zubneho ‚n‘: mjenujcy we słowach ‚жгкъ — nuhło (kut), жтрь (přir. wątr-oba = intestina, viscera, wutr-oba = cor) — nutř nutř-ka, nutrny (innerlich, andächtig), ѧдро (sinus) — nadra (mnoh.), ѣсти jěsć — snědać, nadźijeć so — nadźinać so‘, a we skłonjowanskich padach naměstnika и (= wón), hdyž so předłožcy přizanknu: юго jeho — отъ него, одъ него od niego, wot njeho; jich — wot nich; jeju — wot njeju; jemu, jimaj, jim — k njemu, k nimaj, k nim atd., škra (něhdy iskra) — za-miškrić.

§ 40. Přičina rozdźělnosće nadycha leži w postawku (stellung) hłósnikow. Hdźež sebi ryč suhłósny nadych požada, běše za hłubokej hłósnikaj ‚o, u‘ přiwuzne hubne ‚w‘ najpřihodniše*, za wosrjedźne ‚a‘ a wyššej ‚e, i‘ pak wysoko stejace ‚j‘; nadych ‚h‘ so po swojej přirodźe za wšě hłósniki hodźeše. Tehodla tež šěroke ‚o‘ ženje sćišćaneho mjehkeho nadycha přiwzać njemóže, khiba zo by ‚je‘ do ‚jo‘ (ruski ‚ё‘) přešło było: n. př. jo, jow za ‚je, hew‘, il. ioй *jej*, ioвa *jědla*, r. ёжъ *jěž*, моё *moje*, stsł. гнонокдьць (husćišo гнокндьць). Tola přeskoči wysoke ‚j‘ druhdy k hłubokemu ‚u‘ (: ю), a hubne ‚w‘ druhdy k wysokemu ‚i‘: уже — юже, čěski ‚už, juž, již‘, *hižo*, утро — jutro, jutře; ἰδεῖν — widźeć, witro witře = jutro jutře.

* Khorwatska naryč pokazuje ‚w‘ woprawdźe jeno před u'om: n. př. vuho.

G. Mjehki přidych hłósnikow.

§ 41. 1. Kaž mjehki nadych na počatku słowa abo sylby, tak so we słowjanšćinje před wosrjedźnim hłósnikom mjehki přidych ‚j‘ poskića; přir. wuz-ki — wjaz-ać, die mitte medius μέσος — mjeza — mězník, my — mi, broh, bruch — lěpje: brjoh, brjuch*. — Přir. φεύγ-ω — fug-io.

2. *a.* Hłósnikaj ‚ě‘ a ‚i‘ wostanjetaj po suhłósniku přeco bjez přidychoweho znamjenja: n. př. měd, piwo (nic: m-jě-d, p-ji-wo).

b. Kóžde cyrilske a ruske ‚є, e‘ ma so stajnje z přidychom wuprajić: веселъ wjesely, зеленъ zeleny, безъ bjez. (W tychle słowach je pólska ryč mjehki přidych wućisła.)

Hłósniki z mjekim přidychom ‚j‘ mjenuja so *přijóćene.*

3. Přijóćene hłósniki serbskeje ryče su

ja je ě i jo(jó) ju:

n. př. mjaso, mjeno, měd, miholić, prjódk, srjódka, krjudować.

§ 42. 1. Též před wukónčnym hłósnikom ma słowjanšćina mjehki přidych ‚j‘, kotryž tudy z jerka (ь) abo krótkeho ‚i‘ nastanje: n. př. конь (t. j. koni = kóń): konia — konja, konie — konje.

2. Před wysokim i'om so jerkojty přidych njepoznamjeni: n. př. koni.

Hłósniki z jerkojtym přidychom rěkaju *přijerčene.*

3. Přijerčene hłósniki serbskeje ryče su:

ja je(ě) i jo ju

n. př. kóń — konja, konje (łžě), koni, konjo, na konju**.

* Runje tak wurjeknje so jendźelske ‚u‘ husto z mjehkim nadychom abo přidychom: n. př. unit (čit. junit), tune (čit. tjun); přir. též neuter (njutr), new (nju); norw. Björnstjern.

** Přirunaj łaćanske mar*ia*, mar*ium*, włóske Roma*gna* (čit. Romanja), franc. Boulo*gne*; Espa*ña*.

§ 43. Najóćene, přijóćene a přijerčene hłósniki wobjimaju so ze zhromadnym mjenom *zmjehčenych* abo *mjehkich*.

H. Pojóćene a powědźene hłósniki.

§ 44. Hdyž zynkaj ,i' a ,u (*υ*)' k prjednišemu hłósnikej stupitaj, wutworja so dwuhłósniki (*δίφθογγοι*, diphthongi, doppellaute), kajkež w grichiskim, łaćanskim, němskim atd. nadeńdźemy; n. př. *Αἰνείας*, *αὐτοῖς*, aurum, (terrai:) terrae, weich, baum, euer.

§ 45. Słowjanšćina žanych dwuhłósnikow z i'om nima. Přičina teho leži w přirodźe słowjanskeho wysokeho ,i', kotrež swojeho přidycha dla ženje z prjednišim hłósnikom spłunyć njemože: n. př. ꙗ-ице t. j. jajicje, та-ина tajina, мо-и moji, ꙁми-и zmiji. (ѭ: § 28, 5.)

§ 46. 1. Druhdy hłósnik, před kotrymž bě přidych zastupił, na kóncu słowa wotpadnje. Při tym pak zdźerži so jeho přidych jako dospołny suhłósnik, jako ,j' (cyrilski й pisane): a prjedniši hłósnik so potajkim pojóći; přir. ꙁмиꙗ, mnoh. ꙁмиꙗ — rodźak ꙁмий (t. j. zmij [za ꙁмиjъ, serbski: zmijow]); ta-j-ić — tajny, potajny. — Tak steji tež wuj, kraj atd. za ,wujъ wujŭ(s), krajъ krajŭ(s)' atd.

2. Wukónc ,i (ji)', kiž so w kazaku připowjesy (přir. d-u — dź-i), pyta so z prjednišim hłósnikom zjednoćić a zhusći so hižom w staresłowjanšćinje do nawopraẃskeho suhłósnika: n. př. bi-ć, bi-ju — бий, bij, давай dawaj, коупоуй kupuj (za: би-и, bi-ji atd.)

Přisp. Мой, твой, свой je po mojim zdaću z dweju dźělow zestajene: мъ, твъ, свъ (přir. me-us, tu-us, su-us) a и (= wón): мъ+и, твъ-и, свъ-и: мой, твой, свой. Znamjenša wujasni so tak dwoje skłonjowanje w pólskej a druhich naryčach: мъ — mego, memu atd., a мой — mojego (мъ-юго: моюго), mojemu, atd. Tež w staršej serbšćinje namaka so meho, mej atd.

3. Wšitke hłósniki móža so pojóćić: n. př. kraj, stej, hrěj, šij, kryj, spokoj, duj.

§ 47. Tež z hłubokim ‚u‘ njeje słowjanšćina žaneho dwuzynka wutworiła. Přičina je tudy mjenje přehladna a snadź njepřistupna, dyrbi pak w přirodźe (snadź dołhim wuprajenju) stareho słowjanskeho ‚u‘ ležeć (kaž tež grichiska ryč při dwuzynkach ženje žaneho *ου* njestaji, ale *υ*, kotrež so wot nětčišich Grichow kaž ɒ wurjeknje).

§ 48. Kaž so hłósniki pojóćeja, tak so tež powědujá, t. r. k nim přistupi ‚w‘, kiž prjedy z nimi zjednoćene njeběše: přir. pra-wy — praw-da, kři-wy — křiw-da, mlě-ć — mlěw-ši, ši-ć — šow, šewc, kry-ć — kryw, du-ć — duw-ši*. Tuto ‚w‘ wunjese Serb čiste, kaž na počatku słowow; druzy Słowjenjo jo zwjetša kaž ‚v‘ wupraja: n. př. pravda.

Přisp. 1. Našim powědźenym hłósnikam móžemy grichiske dwuhłósniki ze zynkom *υ* po boku stajić: n. př. *Μαυρ-ό-ς* (ngr. Mavro-s) Maur-u-s — маверъ, *Ζεύς* — ꙁевесъ.

Přisp. 2. W zaserbšćenych grichiskich mjenach je *υ* do ‚w‘ přešło: n. př. *Παῦλ-ο-ς* (ngr. Pavlo-s) — Pa-woł.

I. Nósniki.

§ 49. Wšitka něhduša słowjanšćina měješe nósniki (nasales, nasenlaute), t. r. přez nós wurjekowane hłósniki: kajkež je pólšćina [pornjo někotrym druhim ryčam] hač na dźensniši dźeń zakhowała.

§ 50. W starosłowjanskim nadeńdźemy dwaj nósnikaj: ѧ (mjenuj jeng) a ѫ (ung abo jus).

1. ѧ běše wyšši nósnik, w kotrymž drje so ‚e‘ a (hłubše) ‚a‘ měšeštej, a wurjekowaše so (wysokeho ‚e‘ dla) z mjehkim přidychom (jeng): пѧть *pjata*, пѣнѧꙁь *pjenjez*. Z dźěla měješe zynk ‚eang (jeng)‘ přewahu, z dźěla ‚eang (jang)‘; za to znajmjenša jeho zastupniki w nětčišich naryčach swědča. — Najóćene ѧ piše so tak: ꙗ; n. př. ꙗꙁыкъ *jazyk*, ꙗтрѧ *jatra* (hepar, die leber), ꙗчьмєнь *ječmjeń*.

* K powědowanju słuži tež nětčiše (hubne) ‚ł‘, kiž je — swój stary zynk pušćiwši — pola hornjołužiskich Serbow, pola Słowakow a pola Małorusow klink ‚w‘ přiwzało: n. př. dał, pisał, вовкъ (za: волкъ) *wjelk*.

2. Ѫ běše błuki a čěmny nósnik, kiž z hłubokim hłósnikom ‚u‘ we wěstej přiwuznosći steješe (ung), a kotryž so [snadź po někotrych krajinach] na (wyšše) ong abo ang pozběhowaše: мѫка *muka*, трѫба *truba*. — Ѫ so najóći: n. př. въдолъ *doł*, č. údol, бињ *biju*.

§ 51. 1. Ѧ nastanje druhdy ze zynkow ьи abo еи; přir. па-ти s-*pjeć* (spinać), та-ти wot-*ćeć*, жа-ти *žeć*, ча-ти na-*čeć*, za пьи-ти, тьити, жьити, чьити, kaž nam twórby пьи-ѫ na-*pnu*, тьи-ѫ wote-*tnu*, жьнѫ *žnu*, чьнѫ na-*čnu* pokazuja; tehorunja имѧ *mjen-o* za имен — (rodź.) имене atd.

2. Ѧ so druhdy na ѫ zesylni: n. př. пѧто — пѫто *puto* (die fessel), ѕѧбѫ (krušu, drjebju) — ѕѫбъ *zub*, прѧгѫ (*přah-am* = napinam) — прѫгло *prudło* abo (kaž pola Wojerec hišće praja) *prùhło*, *prušina*.

§ 52. Powostanki połobskeje naryče podawaju nam jang, ung, ang, eng: пѧсть pjangst *pjasć*, мѧсо mjangsi *mjaso*, ѩѕыкъ jungzuk *jazyk*, ѕѫбъ zungb *zub*, joz chcang abo chceng *ja chcu*.

§ 53. 1. Pólšćina wućišći starosłowjanske ѧ přez ‚ię‘ (jeng, jen) a ‚ią‘ (jong, jon), kiž so w někotrych słowach bjez wšeho rozdźěła trjebatej: n. př. więdnę wiądnę *wjadnu* вѧдиѫ, święty *swjaty* свѧтъı, język *jazyk*, piąty *pjaty*, piątek *pjatk*; wosrjedź zmjehčeneju suhłósnikow (§ 63 sćć.) pak so stajnje ‚ię‘ praji; přir. piąt-y (пѧть) — pięć, pamiąt-ka *pomjatk* — pamięć.

§ 54. 1. Rušćina poskići za ѧ zynk я (ja), kotrehož mjehkosć po zhusćenych syčawkach sobu w suhłósniku leži; n. př. мѧсо, жѧдати — мясо, жадать *žadać*.

2. *a.* Serbšćina staji tudy ‚zmjehčene a (ja)‘, kotrež so po zhusćenych syčawkach přez samo ‚a‘ poznamjeni: n. př. mjaso, wjadnu, swjaty, pjatk, jazyk, žadam, прѧдѫ přadu, přaham; — wosrjedź zmjehčeneju suhłósnikow nałoži so ‚je (é)‘: n. př. пѣнѧѕь pjenjez, пѧть pjeć, ѩчьмень ječmjeń, dźećel; —

b. po **jednorych** syčawkach wupraji so pola nas jednore ‚a‘ (§ 69): n. př. **сагати** sahać, **мѣсѧць** męsac, wzać (**ѩти**: jeć).

Přisp. Słowa bunzlik (za: wunz-lik), wuzoł (wuz-oł), wuzki (wuz-ki) a powuzka (po-wuz-ka) abo powzka (das milch-seihe-tuch) wukhadźeju wot starosłowjanskeho **вѧзати** *wjazać;* w prěnim je **ѧ** — kaž hižom w starosłowjanskim **вѫзъ** — do twjerdeho nósnika **ѫ** přešło, w poslednich třoch do połneho hłósnika ‚u‘. — Za **брѧцати** (брянчать, p. brzęczeć) ma serbšćina brenčeć, w kotrymž je nósnik **ѧ** swój mjehki přidych zhubił.

3. W čěskej naryči so **ѧ** přez ‚á‘* abo ‚ě‘ (t. j. ‚je‘) a ‚í‘ zastupuje. Šěroke ‚á‘ steji najhusćišo we wotewrjenych sylbach (§ 5): w zawrjenych widźimy wužše ‚ě‘, kotrež so před zmjehčenym wukónčnikòm rade do ‚í‘ sćišći; n. př. **тѧгнѫ** tá-hnu *ćahnu,* **пѧтыи** páty *pjaty* — pět *pjeć,* **пѧдь** píd *pjedź,* **пѣнѧзь** peníz.

4. W iliršćinje je so **ѧ** do twjerdeho ‚e‘ přewobroćiło; n. př. **вѧзати** *wjazać* — vezati.

§ 55. 1. Za **ѫ** nałožuje pólšćina z dźěla hłubše ‚ą‘ (ong, om), z dźěla wyšše ‚ę‘ (eng [äng], em): tamne nimale we wšěch zawrjenych sylbach (§ 5), ‚ę‘ we wotewrjenych; n. př. **дѫбъ** *dub* dąb — dęba, **рѫка** *ruka* ręka — (rodź. mnoh.) rąk [přir. ně. die ranke], **бѫдѫ** *budu* będę — **бѫди** *budź* bądź, **бьѭ** *biju* biję, **голѫбь** *columb-a holb* gołąb — golębica.

2. W druhich słowjanskich naryčach, kiž su nósnistwo (rhinesmus) pušćiłe, je hłuboki hłósnik ‚u‘ (w krajinskej ‚ô‘, w nowobołharskej ‚â‘) za **ѫ** zastupił; n. př. **рѫка** — ruka, рука (rôka, pâka), **бьѭ** — biju. — Jeno w někotrych padach je serbšćina starodawny nósnik zakhowała; přir. kumpać (kupać) a njenosowane ‚kupjel‘, brunk abo frunk a ‚bruk‘, pijem a ‚piju‘ atd., delnjołužiske pjenkny a hornjoserbske ‚pěkny‘.

Přisp. Tež na łaćanskim a grichiskim móžemy nósniki wobkedźbować: přir. fundo — fūdi, rumpo — rūpi, pro-

* Dołhota so druhdy zhubi, tak zo jeno jednore ‚a‘ wostanje.

cumbere — cŭbare, *ΠΕΝΘ πέ-πονθ-α πείσομαι* (za *πένθ-σομαι*) — *ἔπαθ-ον πάθ-ος, λαμβ-άνω — ἔ-λαβ-ον, βούλευσον — βουλευσάτω.*

J. Staraj połhłósnikaj.

§ 56. 1. Starosłowjanšćina poskića nam hłósnikaj, kiž so tak krótko wupraještaj, zo běštaj lědy słyšomaj. To staj połhłósnikaj ъ (jer) a ь (jeř, jerk, jerčik): wot kotrejuž tamne nimale kaž ‚ŭ' klinčeše, poslednje nimale kaž ‚i̊'*: n. př. людъ ljudŭ (ljudŏ) *lud*, ключь ključĭ *kluč*. Kóžde starosłowjanske słowo wukónča pak z połnym hłósnikom, pak z nósnikom, pak z jenym pomjenowaneju połhłósnikow (ženje ze samym suhłósnikom). — Rušćina je taj pismikaj na kóncu słowow zakhowała: ale ъ je swój klink dočista zhubiło a staji so jako němе znamjo po wukónčnym suhłósniku; zesłabjene ь pak je w běhu časa dospołnje do zynka ‚j' přešło, kotryž so z wukónčnikom najkrućišo zjednoći a jón přez to zmjehči: n. př. мразъ морозъ *mróz;* конь конь *kóń*, звѣрь (zwěř) звѣрь *zwěrjo*, жрьдь жердь *žerdź*.

2. Južnowječorni Słowjenjo łaćanskeho pisma su woněmjene twjerde ъ cyle pušćili, tak zo słowa tudy tež na suhłósnik wukhadźeju; město ь pak nałoži so (hdźež bu mjehkosć wuprajenja zdźeržana) wot Ilirow znamjo ‚j' (pornjo stsłskemu ь) a wot wječornych Słowjanow čarka (′) abo kłačka (ˇ), kotruž móžemy sebi jako nadstajene ⁱ myslić: n. př. kóń (konⁱ), č. kůň, il. konj.

Přisp. 1. Naše nětčiše neutra ‚khlěbo, kormo, nuhło' su wěsće powostanki něhdušeho muskeho ‚chlěbъ (chlěbᵒ), kormъ (kormᵒ), nuhłъ (nuhłᵒ)': kaž Bołharojo hišće dźens dworᵒ za dworъ atd. praja. (Přir. francowske ‚něme e').

Přisp. 2. Starosłowjanske ъ wotpowjeda łaćansko-grichiskemu wukónčenju ‚us, *ος*' w druhej deklinacii; přir. влъкъ (włŭkŭ) *λύκ-ο-ς* lup-u-s [в je so per aphæresin zhubiło; za к je runorodne ‚p' zastupiło], кривъ curv-u-s [per metathesin], бѣлъ (bᵉałŭ) alb-u-s (bell-u-s) *λευκ-ό-ς* [per metathesin; *κ* = б]. — Runje tak zetka so ь z łaćanskim ‚is'; přir. огнь ign-i-s.

* Při spěšnosći wurjekowanja khabłaštaj połhłósnikaj bjez zynkami ‚u, o' a ‚i, é'.

§ 57. **Połhłósniki, kiž w o s r j e d ź słowa steja, su w nětčišich naryčach přez přiwuzne hłósniki zastupowane: n. př. кръмъ k o r m o, кормъ, p. p o - k a r m, сръна s o r n a (sernja), p. s a r n a, серна, връба w j e ř b a, p. w i e r z b a, верба, жрьдь ž e r d ź, жердь, p. ž e r d ź. Jenička čěšćina znaje wosrjedźne połhłósniki, runjež so tam njepišu: k r m, s r n a, v r b a; p r s t (porst), s r s t (seršć), m l ň (milina). W serbšćinje su so znajmjenša někotre tajke słowa zdźeržałe: f r k a ć, k r č e ć, k r k (muta cum liquida).**

Přisp. W staršich rukopisach su někotre słowa z połhłósnikom pisane, kotryž so pozdźišo wjacy njetrjebaše, a wot kotrehož so tež w nětčišich naryčach žadyn slěd njenamaka: дъва *dwaj*, къто *što*, кънига *kniha*, мьрѣти *mrěć* atd. = два atd. Jenož połobscy Słowjenjo běchu połhłósnik zakhowali: n. př. d a w o j *dwaj*, k a t ū *što* abo (kaž so we wječornej podryči hišće dźens praji) *hdo*.

§ 58. **Druhdy je ь přez zesłabjenje hłósnika и nastało; tak steji n. př. кость *kósć* za кости, a za pozdźiše цръкыь *cyrkej*, гвоздь *hózdź* namaka so hišće цръкви, гвозди.**

§ 59. 1. **Wukónčny jerčik zjednoći so, kaž hižom horka (§ 42) widźachmy, z kóždym přistajenym hłósnikom a přeńdźe při tym do mjehkeho přidycha, kotryž pak so před i-om wosebje njepoznamjeni: n. př. конь — (конь-а:) коня *konja*, конема *konjomaj* (za ‚konjemaj‘), кони t. j. конји *konje* (mjenowak), коня *konje* (žadak), коню (*konju*) *konjej* (кроплю *krjepju*).**

2. **Tehorunja přeńdźe ь, kiž před hłósnikom ze zynka и nastanje, do mjehkeho přidycha; n. př. пал-и-ти пал-и-ть, хвал-и-ти хвал-и-ть: пал-и-ж пал-и-у, хвал-и-ж хвал-и-у — пал-ь-ж пал-ь-у, хвал-ь-ж хвал-ь-у — пал-ю пал-ю, хвал-ю хвал-ю; кроп-и-ти: кроп-ьж — кроп-лю (ze zasunjenym л) k r j e p - j u; зем-и-а: зем-ь-а — зем-ля зем-ля z e m - j a.**

K. Přehlad zmjehčenych hłósnikow.

§ 60. **1. Najóćene hłósniki:**

	ꙗ	ѥ	ѣ	ꙇ	(ꙇо)	ю	ѩ	ѭ
	я	е	ѣ	и	ё	ю	—	—
	ja	je	jě	ji	jo	ju	—	—
p.	ja	je	ja, jé	i	jo	ju	ję	ją;

překłady horka § 38.

Přisp. 1. Najóćić móže so, kaž widźimy, kóždy hłósnik (wuwzate korjeńske ,o' a twerde ,y': § 40. § 38).

2. Přijóćene hłósniki:

	—	є	ѣ	и	—	ю	ѧ
	я	е	ѣ	и	ё	ю	—
	ja	je	ě	i	jo	ju	—
p.	—	ie	ia, ie	i	io	iu	ię, ią;

překłady horka § 41, 3.

Přisp. 2. Korjeńske ,o' so njepřijóći; tehorunja ,y' nic. — Přijóćeneho ,a'. starosłowjanšćina a pólšćina njeznajetej; nětčiše я (ja) nastanje z nósnika ѧ: n. př. ВѦZАТИ wiązać — вязать wjazać; МѦСО mięso — мясо mjaso.

3. Přijerčene hłósniki:

	ꙗ	ѥ	и, ь	—	ю	ѩ	ѭ
	я	е	ь	ё	ю	—	—
	ja	je(ě)	i	jo	ju	—	—
p.	ia	ie	i	io	iu	ię	ią;

překłady horka § 42, 3.

Přisp. 3. ѣ so nihdźe njepřijerči (je pak, kaž so rozymi, přeco přijóćene). Jenož nazdaćny wubjerk pokaže serbšćina w jenosylbnych słowach, kotrež swoje ье (kaž k zarunanju za zhubjeny nósnik ѧ) na ,ě' zesylnja: łžě, šklě, wšě.

Přisp. 4. Přijóćene ю, kiž je zwoprědka wěsće přijerčene było, namaka so jeno w někotrych słowach, wot kotrychž njech mjenujemy ЛЮБЪ (za ЛЬОУБЪ, lĭubŭ) *luby* [štož pólski, delnjołužiski atd. hišće *ljuby* klinči], č. lib, ЛЮДЪ *lud,* č. lid, КЛЮЧЬ *kluč,* č. klíč, БЛЮДО [wot čehož najskerje naše ,blido'] *škla,* РЮТИ *ruć, rjewić,* č. říti; přirun. též БЛЬВАТИ, ПЛЬВАТИ abo БЛЮВАТИ, ПЛЮВАТИ.

§ 61. Kaž přijerčene и nihdźe zwonkowneho znamjenja před sobu nima, tak widźimy též druhe přijerčene pismiki we wěstych padach, wosebje po zhusćenych sy-

ćawkach, bjez jerčikojteho přidycha; přirun. очи *woči*, печеши *pječeś*, грѣшити *hréšić*, бѣша (pódla husćišeho бѣхѫ) *béchu* = очьи очjи, печьеши печjеши, грѣшьити грѣшjити, бѣшьа бѣшjа.

§ 62. Čehodla dyrbja so přijóćene a přijerčene hłósniki rozdźělec? Tudy pokažmy jeno na tule přičinu: Krknik přewobroći so před přijóćenym hłósnikom do jednoreje, před přijerčenym do zhusćeneje syčawki; přir. богъ — бози (z přijócenym и) *bohojo* — божь a wot teho w druhotnej twórbje: божій; око — въ оцѣ *we wocy* — очи (z přijerčenym и); пекѫ *pjeku* — [kazak] пеци (z přijóćenym и) — печеши (z přijerčenym е). Jerčik běše mjenujcy, kaž so nam zda, najwyšše a wosebje sćiščane и (kaž ъ najhłubše ‚u‘); tehodla ćehnješe wón susodny krknik horje do dźasnow, hdźež so z njeho zhusćena syčawka wutwori.

Womjakowanje suhłósnikow.

§ 63. 1. Teje mjehkoty, kotraž we zmjehčenym hłósniku leži, čini so též suhłósnik dźělomy, kotryž před tajkim hłósnikom steji: suhłósnik před zmjehčenym hłósnikom *sam* womjaknje a rěka potom též *zmjehčeny* abo *mjehki*.

2. Wěste suhłósniki so jednorje zmjehča: n. př. ‚dub‘ — du*b*ina, na du*b*je; druhe wot nich su hišće dalšemu přeměnjenju podćisnjene: n. př. ‚młody‘ — mło*dź*i, ‚twerdy‘ — twer*dź*e.

§ 64. Na womjakowacych suhłósnikach mamy móhłrjec nowy rjad zynkow, kotrež su drobnišeho wobhladanja potrjebne. Horka při přepytowanju nastawanja jednorych zynkow dźěchmy, kaž sebi wěc žadaše, wot krka k hubomaj; tudy při wobkedźbowanju zmjehčowanja póndźemy lóžšeho zrozymjenja dla nawopak a počnjemy z hubnikami, kotrymž njech hnydom bližše tři dźasniki přidamy.

§ 65. 1. Hubniki ‚w, f, b, p‘ a bližše dźasniki ‚m, n, r‘ so jednorje zmjehča: n. př. strowy muž — strowi ludźo; duby, dubowy — ďubina, na dubje; budu — běch; hłupy, hłuposć — hłupje hłupikojty; kroma — při kromje; khromy — wokhromić, skhromjeć; nano! — nichtó, něchtó, za nju; rad, kruwa, zwara — warić, rjad, krjudować.

Přisp. 1. Bjez hubnikami в, ф, б, п a přijerčenym hłósnikom zasunje starosłowjanšćina ćečnik л; přir. ловити *łojić* (za: łowić) — ловлѭ *łoju*, любити *lubić* (t. j. lubować) — люблѭ, кропити — кроплѭ, кръмити *kormić* — кръмлѭ, zemia — землѩ. Přičina teho wuzjawa leži wěsće w ertnej zdalenosći hubnika a wysokeho ь, bjez kotrajž ćečnik móhł-rjec jako wójmidło zastupi.

Přisp. 2. Runje tak je so wot korjenja ‚wrab, wrob‘, č. ‚vrab-ec‘ serbska twórba wrobl (wroblь) wudźěłała.

2. Hdźež su hubniki a bližše tři dźasniki na kóncu sylby před zhubjenym zastarskim ‚i‘ womjakłe, nadstaji so čarka: přir. kryw — čerẃ черв; horb — hołb́; woklep (tři woklepy) — wokleṕ (tři woklepje), dom — zleḿ (зълеми), zleḿ-će, zleḿ-taj; bróny — bróń, młyn — čiń; dwór — kruwaŕ.

§ 66. 1. Zubnikaj ‚d, t‘ přeńdźetaj při zmjehčenju do cunjeju syčawkow *dź*, *ć* (južnoserbski ђ, ћ): přir. du — dźi, dźěch, тьма — ćěmny, pót — so poćić, swět-ło — so swěćić, людие — (ludźe:) ludźo, дѣтѧ — dźěćo, дьнь — dźeń, тагнѫ — ćahnu, tebje — će, tepić — ćopły, видѣти — widźeć, wjert-nu — wjerću (za: wjerćěu); dźasna (ѧ).

Cunjej syčawcy stej *mjehkej* suhłósnikaj.

2. Zubnik ‚t‘ přeńdźe we słowjesach před připowješenym ‚e‘, hdźež bě zastarsku přijerčene, do syčawki ‚c‘: n. př. ‚mjet-ać, rjehot-ać‘ — mjec-eš мещеши, rjehoc-e (zastarsku: mjec-ješ, rjehoc-je).

Přisp. 1. Zmjehčene a tola njepřetworjene ‚d‘ ma serbšćina jenož we wěcnikomaj djas a djaboł; njepřeměnjene zmjehčene ‚t‘ so nihdźe wjac njenamaka.

Přisp. 2. Słowa, kiž na ‚dź' abo ‚ć' wukhadźeja, su so zastarsku na ‚i' (и, ь) wukónčałe; n. př. ‚wjedź, mjeć, žerdź, nić', zastarsku: wjedi, mjeti, žerdь, nitь (přir. žerdka, nitka).

Přisp. 3. Cunjej syčawcy móžetej mjehkotu sćěhowacych hłubšich hłósnikow ‚a, o, u' do sebje zasrěbnyć; zwjetša pak so při wuprajenju wěsta mjehkota zakhowa, tak zo n. př. ‚dźasna (a), ćahnu (a), dźow-k-a (дѣв-a), swjećo, widźu, swěću' nimale klinči kaž ‚dź-ja-sna, ć-ja-hnu, dź-jo-wka, swjećjo, widźju, swěćju' (přir. pólske ‚dz-iu-ra'). Mjehki přidych wyšších hłósnikow ‚e, ě, i' wostanje přeco słyšomy: n. př. *dźe*-*ćel*, *ćěmny*, *ćichi*.

§ 67. 1. **Pólšćina da zubnikomaj pornjo serbšćinje do cunjeju syčawkow ‚dź, ć' (t. j. ‚dzj, cj') přeńć, kotrejž pak so před sćěhowacym i-om bjez čarki pokažetej; přir. žerdź, dać, дѣтѧ dziecię (dzjecjeng) *dźěćo*, chodzić.**

Přisp. Našej cunjej syčawcy ‚dź, ć' klinčitej połnišo, hač pólske woprawdźe cunje ‚dź, ć' (‚dzj, cj'). Naše ‚dź' wupraji so nětko cyle kaž ‚dž' ([џ] § 7), a nětčiše ‚ć' je jeno něšto słabše hač ‚č'.

2. **Delnjołužiska serbšćina je přetworjenaj zmjehčenaj zynkaj ‚dź, ć' hišće dale přeměniła, tak zo nimale kaž pólske ‚ź, ś' (t. j. ‚zj, sj') abo hornjołužiske ‚ž, š' klinčitaj; n. př. źeń (žeń) *dźeń*, dawaś *dawać*.**

3. **Druhe słowjanske naryče su tudy zwjetša jednore zmjehčenje zakhowałe, kotrež Češi před a-om a e-om přez ‚ď, ť' poznamjenja: n. př. дѣтѧ дѣтя díťe, ходити ходить choditi *khodźić*, διάβολος — ďabel.**

4. **Před přijerčenym hłósnikom je starosłowjanšćina swojej zubnikaj do жд a шт, rušćina pak do ж a ч přetworiła: n. př. род-и-ти — рождєнъ (za род-и-єнъ: родьенъ, §§ 59. 61) роженъ *rodźeny*, насытити — насыштєнъ насыченъ *nasyćeny*; pólšćina a čěšćina matej tudy twerde ‚dz, c' a ‚z, c': rodzony, nasycony, rozen, nasycen (za: rodz-io-ny, rodz-je-n atd.: § 69). — Přir. φράζω (korjeń ΦΡΑΔ) za φράδjω.**

§ 68. **Na womjaknjenje zubneho dźasnika ‚ņ' smy horka při hubnikach sobu spomnili (§ 65).**

§ 69. **Jednore syčawki** ‚ž, š, dž, č' so we słowjanskich naryčach jednorje zmjehča, srěbnu pak w nětčišej serbskej mjehki přidych sćěhowaceho hłósnika do sebje (tak zo so ‚é' do ‚ę' a ‚i' do ‚y' přeměni): n. př. землѩ земля *p.* ziemia — zemja, зима зима *p.* zim-no — zyma, цѣлъ цѣлы — cyły, грозити грозить — hrozyć, sylży — ducy.

Přisp. 1. Womjaknjenje syčawki we słowjanskich naryčach je, kaž kóždy widźi, přez sćěhowacy hłósnik sobu poznamjenjene (n. př. *zima*); na kóncu słowa pak, hdźež je ‚i' wotpadło (§ 56, 2), staji so ь, w pólšćinje ‚ż, ś' (t. j. ‚zj, sj'): везь wieź *wjez*, несь nieś *njes*. [W. mjenomaj ‚Šěrach' a ‚Šiman' (= Sirach, Simon) je ‚S' najprjedy po słowjanskim wašnju womjakło a pozdźišo do ‚Š' přešło.]

Přisp. 2. Hižom w starosłowjanšćinje namakamy tón wuzjaw, zo jednorá syčawka druhdy mjehkotu sćěhowaceho hłósnika zasrěbnje: n. př. кнѧѕѧ князя — кнѧѕа *knjeza*, кнѧѕю — кнѧѕоу, вьсѩ — вса *wšé*. — To samo čini (kaž k rozdźělenju wot cunjeje syčawki ‚ć') pólske ‚c' wobstajnje, a ‚dz' znajmjeńša we wukóncach: n. př, цѣлъ — cały (za: c-ia-ły) *cyły*, ржка ржцѣ — ręce, ptak — ptacy (ale: cichy t. j. ćichy), нога нозѣ — nodze, ubogi — ubodzy.

Přisp. 3. Za starosłowjanske ѣ po jednorych syčawkach měješe starša serbšćina twjerde ‚e', kotrež so w našich dnjach nimale wšudźe přez ‚y' zastupi: n. př. сѣно, цѣлъ — seno, cely — nětko syno, cyły, сѣдѣти — sedźeć: sydać; sedło (der sattel), sydło (der sitz).

§ 70. Před přijerčenym wukónčenjom přeńdu jednore syčawki ‚z, s, c' do runorodnych **mjehkich** zynkow, do **mjehkich syčawkow** ‚ž, š, č': n. př. кнѧѕь (za: кнѧѕи § 58, něhdy кнѧг-и) knjez — knježi (ь), кнѧже (§ 61) knježe, *č.* kneže, krawc — krawči, krawčé, zajac, wowca — zaječi, wowči, отьць *wótc* — отьчь *wótcowski*, отьче *wótče* (štož Serb ‚wótcje' wupraji), прос-и-ти prosyć — прошѫ prošu (za: прос-и-ѫ: просьѫ, prosi-u: prosju), просить — прошу, *p.* prosić — proszę.

Přisp. We słowjesach (štwórteje rjadownje) na ‚-ić', w kotrychž před wukónčenjom jednora **syčawka** steji, je so ‚i' před suhłósnikom (teje syčawki dla) do ‚y' přewobroćiło:

грoз-и-ти — hrozyć, грозиши — hrozyš, грозить — hrozy, грозимъ — hrozymoj atd., prosyć, prosyš atd.; ‚i‘ před hłósnikom pak je so jako jerkojty přidych z prjedniším suhłósnikom zjednoćiło a jednoru syčawku do zhusćeneje přetworiło: грoз-и-ти — грожа hrožu (za грoз-и-а: грозьа, hroźu: hrozju), грожу, grožę, hrožach (za: hroziach, hrozjach) atd., prošu, prošeny (прос-и-енъ: просьенъ: прошенъ) atd.:

§ 71. Též před přiwješkomaj (suffixomaj) ‚k‘ a ‚ny‘, kotrejž mamy sebi jako ‚ьk‘ a ‚ьny‘ myslić*, přeńdźe ‚c (ц)‘ do zhusćeneje syčawki ‚č‘: n. př. lic-o лиц-ö — ličko, ruski hišće личико (t. j. личько), zajac — zaječk — зайчикъ, palc — palčk пальчикъ, hólc — hólčk, holca — holčka, pšenica — pšenička, яйцо — яичко (štož kaž. ‚jajíčjko‘ klinči); połojca — połojčny, pšenica — pšeničny, *p.* pszeniczny, *č.* pšeničný, měsac — měsačk, měsačny.

Přisp. Zbytnej syčawcy (‚z, s‘) zasrěbnjetej sćěhowace ь a wostanjetej bjez přeměnjenja: n. př. koza — kózka, maz — mazny, kosa — nakosny (pólski pak: głos — głośny, rosa — rośny). — Sem słuša též druhotne ‚c‘ ** we słowach ‚móc (мощь), nóc (нощь), wěc (вѣщь)‘ — mócny, pomocka, nócny, nócka, wěcka.***

§ 72. Syčawkam přiwuzny dźasnik ‚r‘, kotryž smy hižom horka podótkli (§ 56), so we wjetšim dźělu słowjanskich naryčow jednorje zmjehči; w čěskej a pólskej pak wón stajnje do ‚ř‘ přeńdźe. Serbšćina tudy móhłrjec srjedźiznu dźerži; wona da swojemu ‚r‘ tak derje womjaknyć kaž přeńć: n. př. wótry — wótri — wótřić.

§ 73. Hdyž sylny zatorhnjeny zynk ‚t‘ před r-omsteji, přeńdźe ‚r‘ před kajkimžkuli zmjehčenym hłósnikom do ř-a†: n. př. sotra — sotřička sotře (ѣ), wětr — wětřik wětřikojty, kmótr a [wokoło Wojerec] kmótř (zastarsku: kmóŕ, gevatter, кумъ) — kmótřić, Pětr a

* Přir. delka § 85, 3; ** § 87 sćć.

*** Runje tak praji so: kóro — kórony (ale: kořčk). Tudy je syčawka ‚c‘ zaso sćěhowace ь zasrěbla.

† Přičina teho wuzjawa wułoži so delka § 78, 1.

(swójbnej mjenje) Pětř (Pětř¹) Pětřko (Pětřiko) Pöžſch Petzſchke, nutr-ny (innerlich, inbrünstig, andächtig) — nutř (nutř¹; hinein) nutřka (wokoło Wojerec: nutři & nuiřika, intus, darin), kotryž — kotřiž, Strehla (wjes) — Tře-lany (zastarsku: Střěl-any), tres τρεῖς — tři třo, стрѣха — třěcha (střěcha), стрнг-ж — třih-am, трасж — třasu (p. trząsę); třěšeń.

Přisp. a. Słowje ,wótry' a ,khětry' (aliquantus, ziemlich gross) swoje ,r' w někotrych padach jeno zmjehčitej: wótri, khětri (mnohot.), wótriši, wótrje (acute, scharf), khě-trje (ziemlich, khětro); w druhim zmyslu pak jeju ,r' přeń-dźe: wótře (alta voce, laut), wótřišo, khětře (celeriter, schnell), khětřišo. — *b.* Tak khabłatej ,ř' a ,ř' též we wu-razu ,na přatrje' a ,na přetře'; dale lud praji ,třebać' (tsjebać) a we wječornych stronach ,Pětře': we wyššej ryči pak nało-žuje so ,trjebać' a ,Pětrje'; nawopak słyšiš w někotrych kra-jinach ,sotrje' za ,sotře'.

§ 74. 1. Potom je ,r' před kóždym zmjehčenym hłósnikom do sylnišeho zynka ,ř' přešło, hdyž sylne žatorhnjene ,p' abo ,k' před nim steji, — štož wosebje w tychle słowach widźimy: при — při, přibić, při-mać atd., прѣ — pře, předać, přěrow, přěsada (přósada) atd., прѣдъ — před, прѣзъ — přez, кропива копрнва — kopřiwa, прадж — přadu, přaza, přelča (za-starsku: přadlicja), пргж — přaham, přatro (ж); крыти, крити kryć — křidło, mokry — mokřina (mokre městno), curvu-s — křiwy, κραυγ-ή — křičeć křik, crux — křiž, křipić, křesać*. Tudy so w serbščinje, kajkaž nětko je, ženje wjacy ,r' njesłyši, ale stajnje jenož ,ř (š)'; tehodla prjedy prajachmy: ,r' *je* přešło (nic: ,r' přeńdźe).

2. W tych padach pak, hdźež dyrbješe ,pr, kr' we prěnjotnej twórbje před twerdym hłósnikom njepřemě-njene wostać, wozmje serbščina, hdyž mjehki zynk přistupi, jeno zmjehčene ,r': n. př. kipry — kipriši,

* Woheń křesać, feuer anschlagen, křesadło feuerzeug (ale: włosy česać).

kiprje, škra (zastarsku: iskra) — škrě škrička, zamiškrić, mokrý — mokri, mokrje.

Přisp. Wotwody něhdušeho prjed (= před) pokazuja jeno zmjehčene ‚r‘: prjedy, sprjedni, prjedniši, prědk prjódk, prěni (za: prjedni); tehorunja: prěć (§ 78, 3 b) a pripotać (jako onomatopoieticon).

§ 75. 1. We wšěch padach, hdźež před r-om žane ‚t, p, k‘ njesteji, poskića nam serbšćina před přijóćenym hłósnikom a tež před jerkom jeno wotnjakowace ‚r‘; n. př. dobry — dobri (ale *č.* dobří, *p.* dobrzy), bjeru — bjerješ (*č.* beřeš, *p.* bierzesz), dwór — na dworje (*č.* dwoře, *p.* dworze), лѣкарь — lěkař (ale *č.* lékař, *p.* lekarz), lěkarjo, lěkarić.

2. Jeno w někotrych jenotliwych słowach je so po přikładźe pólskeje a čěskeje ryče čiste ‚ř‘ (před zmjehčenym hłósnikom) wutworiło: ržeć za-ržeć atd., skoržić, Katyržinka. K wućišćenju nawoprawskeho klinka pak dyrbi so tudy ‚rž‘ (za słowjanske ‚ř‘) pisać.

§ 76. Čećnik ‚r‘ zasrěbnje druhdy šćěhowacu mjehkotu: n. př. broh, bruch, sródka za lěpše ‚brjoh, brjuch, srjódka‘. Tak tež hižom w starosłowjanšćinje: n. př. гороуха = горюха.

§ 77. Delnjołužiske ‚kř, př, tř‘. 1. Delnjołužiska serbšćina ma na počatku někotrych słowow ‚kř, př, tř‘, hdźež druhe naryče (tež hornjoserbska, čěska a pólska) jeno ‚kr, pr, tr‘ pokazuja; n. př. краса краса krasa — *dł.* křasa, kroma — křoma, правъ правы prawy — přawy, prošu — přošu, трава трава trawa — třawa, струна truna — třuna, kryć — křyś, krej ([кръı:] кръвь кровь) — křej.

2. W druhich słowach pak widźimy starosłowjanske ‚kr, pr, tr‘ njepřeměnjene. To su tajke, w kotrychž rušćina z wobeju bokow pismika ‚r‘ hłósnik ‚o‘ abo ‚e‘ podawa (‚o-o, e-e‘): n. př. крава корова *(kruwa)* — *dł.* krowa, прагъ порогъ *(proh)* — prog, прахъ порохъ — proch, прѣти перетъ *(préć)* — prěś, страна сторона — strona.

§ 78. 1. Před prěnim rjadom přikładow prjednišeho § so zdobnje prašamy, hač dha ‚r‘ též před twjerdym hłósnikom přeńdźe. Na to ma so wotmolwić: Ně, to je, kaž dotal wšudźe widźachmy, jeno před zmjehčenym móžno! Wěc sama pak je tale: Połniša a mócniša syčawka ‚ř‘ ma ze ‚k, p, t‘ wjetšu přiwuznosć, hač kotraž w jednorym r-u leži. Přez tamne zatorhnjene zynki mjenujcy powjetši so dyrkotanje ščěhowaceho ‚r‘, a při tym Delnjołužičanej ‚ř‘ kaž samo wot so za ‚r‘ zastupi. — Tón samy wuzjaw pokazuje so na hornjołužiskim ‚kr, pr, tr‘, kotrež so z teje sameje přičiny před přijóćenym (a nic přijerčenym) hłósnikom do ‚kř, př, tř‘ přetwori.

2. Ale delnjołužiska ryč dźě též słowa z jednorym ‚kr, pr, tr‘ poskića! Přičinu wuswětli nam ruske ‚o-o, e-e‘. Ruščina ma tudy pra-staru a móhł-rjec předstawiznowsku twórbu, staršu a prěnjotnišu, hač kotruž je (pisana) starosłowjanšćina žakhowała. Ruske słowo порогъ (wupr. ‚păróg‘) n. př. pokazuje nas na předstawiznowsku starosłowjansku twórbu ‚părăg‘; při ćećnikach pak so hłósniki we wšěch ryčach lohko přesunu: tak dostanjemy bjez wšeje prócy twórbu ‚prăăg — prâg‘ (ă+ă = â) .. a tak dobo též widźimy, zo a čehodla ma naš přikład прагъ po prawom dołhi hłósnik, kajkiž je so w čěskim woprawdźe hač na dźensniši dźeń zdźeržał*: práh (z dołhim ‚a‘), — dale: kráwa, (prach) prášek, příti, (strana) stránka** atr. — Ruske ‚o-o, e-e‘ je nam pokazało, zo ‚r‘ tudy jeno připadnje při zynkach ‚k, p, t‘ steji.

3. Po wšěm dotalnym móžemy prajić:

a. Delnjołužiska serbšćina je sebi ‚ř‘ wuzwoliła, hdźež sylny zatorhnjeny zynk ‚k, p, t‘, kotryž sam

* Runje tak je — při ćećniku ‚l‘ — плдднние z prěnjotneje twórby полодьние (połodnjo) wušło (přirun. полоношние, *połnóc*); dale жлѣза *žałza*, słowjenski žlêza (z dołhim hłósnikom), ze stareho ‚železa‘, r. железа.

** Druhé čěske dołhoty, kaž ‚krása, tráva‘ atd. wotpočuja na hinašich přičinach: kotrež, zo z krótka prajimy, z dźěła we słowjesach (krasiti, traviti) leža.

wot so na ‚ř' čišći, hižom w předstawiznowskich časach njeposrědnje před r-om steješe;

b. wona poskića ‚ř', hdźež je tamny zynk po přesunjenju hłósnika jeno připadnje před ‚r' stupił.

Přisp. Po tym samym zakonju złožuje so tež hornjołužiske słowjeso ‚prěć' (přir. za-pjerać).

§ 79. Zhusćene syčawki ‚ž, š, dž, č, ř' njejsu prěnjotne (kaž cunjej syčawcy ‚dź, c') a dyrbja stajnje *mjehke* być, dokelž před zmjehčenym hłósnikom z jednorych syčawkow abo z krknikow nastanu; přir. ζω-ή — ži-wy, *łać.* su-o — ši-ju (za: ši-u, § 37, 2), cast-us — čist-y, lug lüg-e — łža (za: łg-ja; łh-ja), жадати — žadać, вьсь — wš-ón, *lit.* vakar — вечеръ wječor (wčera), περί при — při, kotryž — kotřiž, прадѫ — přadu, přaham, třasć (a). [Tehodla so po zhusćenej syčawcy nihdźe žane prěnjotne y njenamaka.]

Přisp. Zhusćene syčawki móža sćěhowacu mjehkotu hłubšich hłósnikow ‚a, o, u' wjacy abo mjenje zasrěbnyć. Wuprajenje je tudy po rozdźělnych stronach Serbow (a Słowjanow) rozdźělne; zwjetša pak so při wurjeknjenju wěsta mjehkota zakhowa, tak zo n. př. ‚žadać, žołma, žurk, třasć' nimale kaž ‚ž-ja-dać, ž-jo-łma, ž-ju-rk, tř-ja-sć' klinči; přir. starosłowjanske чюдо za pozdźiše a husćiše чоудо atd. — Mjehki přidych wyššich hłósnikow ‚e, ě, i' pak wostanje nimale we wšěch słowjanskich naryčach njepřikrótšeny: n. př. wječerjeć, wšědny, čisty; jenož pólšćina a delnjołužiska serbšćina da jemu tež tudy dospołnje do syčawkow zapłunyć (tak zo so wot dwudźělneho ‚i (ji)' jeno jednore ‚y' zdźerži): n. př. *p. dł.* žyto, szyja šyja, *p.* dobrzy.

§ 80. Zhusćene syčawki jako wukorjenje pózdnišeho hrona ryče njejsu we wšěch naryčach wutworjene. Tak južnoraniša słowjanšćina hišće žaneho ‚ř' njeznaje: na čož smy hižom horka spomnili (§ 13). Delnjołužičan (Mazur atd.) hišće žaneho ‚č' nima* a staji za njo porjadnje ‚c' (kiž mjehkotu zasrěbnje): n. př. cysty = čisty, cas. Pola połobskich Słowjanow namakamy: zena

* Jene jeničke ‚č' je sebi delnjołužiska serbšćina wudobyła: źowčo (t. j. dźowčo, dźowk-a) *holca puella.*

(za něhdušė ‚z-je-na'), deusa, ploce, bijas = žena (žona), duša, płaće, biješ. — Němčina ma wot zhusćenych syčawkow jeno ‚sch', a w někotrych słowach tež ‚č' a ‚ž' (přir. pantschen, die nische). — Grichisko-łaćanske ‚σχ, sch' je jednora syčawka z krknikom: n. př. σχολή, s-chŏla.

Přisp. Słowjanske słowa z jednorej syčawku — snadź hišće z wotpowjedacym wurazom druhich indo-europiskich ryčow přirunane — pokazaju nam druhdy nastaće zhusćeneje syčawki, kotrejež přenjotniša twórba by hewak mjenje přistupna była; přir. n. př. germanisko-němske tid (tiad?): zit: zeit — a (słowjanske) c-ja-s (cas): čas.

§ 81. Krkniki ‚h, g, k, ch' móža so we słowjanšćinje jednorje zmjehčić, tak derje kaž kóždy druhi suhłósnik; n. př. hewak, zahe, hinak, drohi дорогiй, nohi ноги, suchi сухiй, worjechi орѣхи, wulki (wilki) великiй, ruki руки, kiž, khěža, khěžor.

§ 82. 1. Krknik so na dwoje wašnje wupraji: abo tak, zo dych srjedźa přez ert přeńdźe (wosrjedźny krknik), abo tak, zo so dych horje nawróći a so přez to trochu sćišći (wysoki krknik). Najlěpje so tón rozdźěl, runjež wo wšěch to samo płaći, na zynku ‚ch' wobkedźbuje, kotryž jako wosrjedźny krknik jednorje *ch* klinči, jako wysoki pak nimale kaž *chj**.

2. Krknik je po swojej přirodźe wosrjedźny a zjednoći so ze wšěmi hłósnikami (a, o, u, [tw.] e, y'); horje nawróćić móže so wón jeno před wyššimaj hłósnikomaj, ‚e, y', kotrajž potom po sćišćanym abo wysokim suhłósniku rad mjehki přidych přiwozmjetaj: ‚é, i'.

Přisp. 1. Tutón mjehki přidych je, kaž kóždy widźi, druhotny a připadny; wón tehodla jeno zmjehčuje a njewutwori žaneho překhoda. — Krkniki su pak jeničke zynki, kotrež (swojeje móžneje sćišćanosće dla) znajmjenša w někotrych słowjanskich naryčach na sćěhowacy hłósnik zaplěwuja (skutkuja). Hewak přeco nawopak suhłósnikowa kajkosć (twerdosć abo mjehkosć) wot sćěhowaceho (twerdeho abo mjehkeho) hłósnika wotwisuje.

* Přirun. němske ‚durch, berg (durchj, berchj)'.

3. *a.* Starosłowjanščina njeznaje wysokich krknikow, dokelž tam wysoki hłósnik ženje njeposrědnje na krknik njesćěhuje: драгаго *droheho*, драгы (dragᵘi, dragᵒj) *drohi*; jeno w cuzych słowach so wysoki hłósnik a před nim zmjehčeny krknik pokaže: ἄγγελος, ἀρχιερεύς — ангелъ, архерѣй. — *b.* Česka ryč spomina móhł-rjec hišće na starosłowjanske njewysoke hłósniki a wostaja swoje druhotne wyšše hłósniki po krknikach twjerde: ‚é‘ ([wupr. ej] za stsłske ѥѥ), ‚ý‘ (t. j. ꙑ: ej [za: ꙑi]), ‚y‘; přir. drahé *drohe*, drahý *drohi*, ruky. — *c.* Polak, tudy bjez wobojimi hłósnikami khabłajo, zjednoća z pra-zynkomaj ‚h‘ a ‚ch‘ jenož ‚y‘, z bóle sćišćanymaj zynkomaj ‚g‘ a ‚k‘ jenož ‚i‘; n. př. hydzić, suchy, drugi, wielki; Małorus pak po wšitkich twjerdy hłósnik ы (y) nałožuje. — *d.* Rušćina trjeba, kaž smy horka (§ 81) widźeli, po krknikach stajnje mjehke и (i).

Přisp. 2. Dokelž staj krknikaj ‚g‘ a ‚k‘ po swojej přirodźe bóle sćišćanaj dyžli (šěršej) prazynkaj ‚h‘ a ‚ch‘, dha nam dźiwno njebudźe, hdyž so po tamnymaj též před hłubšim hłósnikom ‚a‘ druhdy mjehki přidych zasunje: gjagać, kjawčeć, dł. kjarcma *korčma*.

Přisp. 3. Mjenowak mnohotnika a muski jenotnik přidawnikow wukhadźa po zakonjach serbskeje ryčnicy porjadnje na ‚y‘: n. př. dub — duby, ryba — ryby, sylny, mudry; po krknikach pak widźimy w tych padach wukónčenje ‚i‘: n. př. bruk — bruki, noha — nohi, dołhi, suchi. Přičina teho ma so, kaž hižom prjedy prajachmy, w krkniku samym pytać, kiž je swojeje sćišćanosće dla sćišćane mjehke ‚i‘ za něhduše twerde ‚i (y)‘ přiwzał. To njesmjemy z pomjatka spušćić, chcemy-li wučbu wo překhadźenju krknikow (§ 84) derje zrozymjeć.

§ 83. **Pódlanski krknik ‚j‘** zjednoći so jako znamjo mjehkeho nadycha abo přidycha (§§ 37. 41) ze wšěmi hłósnikami, kiž su mjehke abo tola zmjehčenja khmane (ženje pak z twerdym ‚y‘): n. př. jimać, jeho, jědojty, jatra (*pl.* die leber), jón, ju (nic: jyć jydu, jysć jym jydź!! ale: jěć jědu, jěsć jěm jědź).

§ 84. Krkniki ‚h, ch, g, k‘ přeńdu před přijóćenym

hłósnikom (z kotrymž so wosebje při skłonjowanju zetkaju) do runorodnych jednorych syčawkow ‚z, s, dz, c‘ [tak by so n. př. prajiło: ‚Drohi přećel — drozi přećeljo‘]; ale tak ruče hač je překhod hotowy, dha serbska syčawka sćěhowacu mjehkotu zasrěbnje (§ 69), tak zo wot zynkow ‚i‘ a ‚é‘ jeno ‚y‘ a ‚e‘ zawostanje, kotrež poslednje pak so w nětčišej ryči na ‚y‘ powyši (§ 69 *přisp.* 3): n. př. drohi — drozy, proh — na prozy prozysko, noha — na nozy nozysko nozyny (po prawom: drozi, na prozѣ abo proz-je, prozisko atd.); ‚ch‘: — (*přisp.* 2); figa — na fidzy, fidzyny, blizki — blizcy, ruka — rucy rucyny (za: fidzѣ abo fidz-je fidziny, blizci, rucѣ ruc-je, ruciny, wysoki — wysocy = wysoko.

Přisp. 1. *a.* W druhich naryčach widźimy tudy hišće mjehke hłósniki: богъ — бози, нога — на нозѣ, доухъ — доуси, облакъ (wobołka, mročel) — облаци, око — къ оцѣ, высокы — высоцѣ; *il.* sněg — snězi; *p.* mnich — mnisi; *č.* roh — na rozích *rohach.* — *b.* Pólskej syčawcy ‚c‘ a ‚dz‘ přetworitej ‚i‘ do ‚y‘: n. př. Polak — Polacy, ubogi — ubodzy; též přijóćene ‚é (ie)‘ zhubi swój přidych: n. př. noga — na nodze, ręka — ręce (za: nodz-ie, ręc-ie). — *c.* Rušćina je, runjež so pod zaplěwom starosłowjanšćiny hišće před něhdźe dwě sćě lětami te same překhody nałožowachu, před přijóćenym hłósnikom z prjedawšich hronow ryče krkniki njepřeměnjene — jeno zmjehčene — zakhowała: n. př. рыбакъ — рыбаки, нога, рука, ухо — на ногѣ, рукѣ, ухѣ (přir. § 81).

Přisp. 2. Překhoda ‚ch — s‘ serbšćina wjacy nima; zmjehčena jednora syčawka ‚s (ś)‘ je do zhusćeneje ‚š‘ přešła: n. př. brjuch — w brjuše (za: brusѣ brjus-je), mucha — na muše, wucho — we wuše, paduch — paduši. Runje tak *č.* hřích — w hříších *w hřéchach*, *p.* mucha — na musze.

Přisp. 3. Hdźež po krknikach ‚i‘ za ‚y‘ steji (§ 82 *přisp.* 3), tam njemóže překhod města měć, dokelž jeno mjehki přidych překhody twori; teho dla: bruki (za: bruky), ruki, worjechi atd. — Starosłowjanski mjenowak na и namaka so po krkniku jeno we słowje ‚paduch — paduši‘. [Ludne mjeno ‚Čech‘ ma we mnohotniku pak Češi, pak Češa (§ 89); čěski kraj rěka Čechi (za: Čechy).]

Přisp. 4. Wołak jenotnika ma zhusćene syčawki: § 85, 1.

§ 85. Krkniki ‚h (g), ch, k‘ přeńdu do zhusćenych syčawkow ‚ž (ž), š, č‘

1. w jenotnym wołaku (muskich wěcnikow) na přijerčene ‚e‘ (є = ьє): n. př. богъ bóh — боже božo (zastarsku bože), человѣкъ člowjek — человѣче člowječe, доухъ duch — доуше (ducho) duše [ty duše!];

2. we wotwodach před jerkom (ь) abo přijerčenym hłósnikom a w dalšich wutworach tych samych: n. př. богъ, r. богъ, č. bůh, s. bóh, p. bog — божь: божїй божїе божїꙗ, божій божie божія, boží božé, božá, boži bože boža, bożу bože boža, člowjek — člowječi člowječe člowječa, ruka — ručička, грѣхъ hrěch — грѣшити hrěšić, wuk-nyć — wučić, waha — wažić;

3. we wotwodach před přiwješkomaj ‚k‘ a ‚ny‘ (kotrajž mamy sebi jako ‚ьk, ьny‘ myslić): n. př. róh — róžk (za: rož'k), noha — nóžka, proch — prošk, mucha — muška, wucho — wuško, bruk — bručk, rěka — rěčka, woko — wočko, dołh — dołžny (za: dołž'ny), płuh — płužny, włoha — włóžny, hrěch — hrěšny, třěcha — třěšny, wucho — wušny, wěk (sæculum, ævum) — wěčny (æternus), prěki — prěčny, muka — mučny, mloko — mločny;

4. we słowach na ‚ch, cha, cho‘ před přijerčenym ‚e (ѣ)‘ a ‚i‘: n. př. proch — proše, brjuch — w brjuše, mucha — (dwě) muše, wucho — wuše, brjuch — brjušisko, mucha — mušisko mušiny, wucho — wušisko (přir. § 84 *přisp.* 2);

5. we słowach na ‚k, ka, ko‘ před přijerčenym přiwješkom ‚isko‘: n. př. bruk — bručisko, ruka — ručisko, wěko — wěčisko.

Přisp. 1. We přikładach pod 4 a 5 je po krkniku jako sćišćanym zynku přijóćeny hłósnik přijerčenosć přiwzał: štož we sćěhowacych §§ (89 atd.) zaso wohladamy.

Přisp. 2. Z pomocu přiwješka ‚k‘ tworja so zmjenšadła (deminutiva).

a. Słowa muskeho rodu, kiž zastarsku na ъ wukhadźachu (§ 56), poskićeju we słowjanskich naryčach před zmjen-

šacym ‚k‘ wšelake hłósniki, kotrež mamy (přirun. колъ — колъ-къ) za powostanki něhdušeho ъ dźeržeć: кусокъ *kusk*, *il.* cwětak (°цвѣтъ-къ) *kwětk*, *p. č.* domek (°домъ-къ) *domk;* serbšćina pokazuje te same jeno w podwojenych zmjenšadłach: kus*a*čk, khlěb*a*čk, nos*a*čk, kor*u*šk (za: koručk; кор-ъ: кор-ень), kam*u*šk (kaž wokoło Wojerec praja), małušk (малъ), lubušk, złotuški, staruški. Tudy dha před *k*-om twerdy hłósnik steji (ъ), a prjedniši suhłósnik wostanje twerdy.

b. Wot słowow, kiž so na krknik a ъ wukónčeju (n. př. рогъ), njeje něhduša słowjanšćina žanych zmjenšadłow na ‚k‘ tworiła (— ale рожьць —); tehodla so w našich časach před tymle ‚k‘ žane zastarske hłósniki namakać njemóža. Nětčiše naryče pak (z wuwzaćom iliršćiny) tež po krknikach zmjenšace ‚k‘ připowješeju, tak zo by so poprawom rog-k abo roh-k, proch-k, bruk-k atd. prajić měło. Ale hdźež by krknik na krknik prasnył, tam bě k položenju wuprajenja tola wěsće sćišćany hłósnik ь (‚i‘ abo ‚ᶦe‘) najpřihodniši, kajkiž tež čěska a pólska ryč woprawdźe podawatej: *p.* rog — rožek, wilk *wjelk* — wilczek, *č.* sněh — snížek, prach — prášek. Rušćina je ‚o (jo)‘ za přijerčene ‚e‘ přiwzała (ракъ — рачокъ), najskerje dokelž zastarske zmjenšadła na окъ wukónčeju (кусокъ; přir. денёкъ). Serbšćina pak po wutworjenym překhodźe pomocny hłósnik wućisnje: róžk (za: rožᶦek, rožik), prošk; jeno podwojene zmjenšadła skhowaju jón w prěnim dźělu: prošečk (za: prošᶦečᶦek); hrošečk (wokoło Wojerec).

c. W krkniskich wěcnikach žónskeho a srjedźneho rodu — kaž noh-a, mucha, wucho, ruka, mloko — stupi zmjenšaca sylba ‚ka, ko‘* na słowny korjeń (noh atd.), a korjeński krknik přeńdźe před zasunjenym ь do zhusćeneje syčawki: рѫка — рѫчька *dźeržadło* (za: рѫкька); w nětčišich naryčach pak spłunje ь z mjehkej syčawku: nóžka (za: nožᶦka, nohᶦka), muška, ručka.

d. Po krknym ‚ł‘ nałožuje so w muskich wěcnikach zmjenšaca sylba ‚ik‘, w žónskich a srjedźnych ‚ka, ko‘ (bjez pomocneho hłósnika, kiž by tudy njewužitny był): n. př. столъ — столикъ, koł — kolik, kozoł — kózlik; pčoła — pčołka, čoło — čołko (tak tež starosłowjanski: колъ — колъ-къ, dokelž je къ połna sylba).

Přisp. 3. Přiwješk ‚ny (нїй)‘ słuži k tworjenju přidawnikow: n. př. proch — prošny, ruk-a — ručny.

* Přir. žerd-и: žerd-ь *žerdź* — žerd-ka, nit-i *nić* — nit-ka.

Přisp. 4. *a.* Překhod krknika (před přijerčenym hłósnikom) widźimy w někotrych słowach též na počatku: n. př. **конати**, do-konjeć (wokoło Wojerec hišće: do-konać) — **чинити**, činić; **ходити** (chodźić), khodźić — **шедлъ** — šoł (zastarsku: šedł, šeł, a potom: šodł, šoł). — *b.* To samo móžemy wobkedźbować, hdyž słowjanšćinu z přiwuznymi (indo-europiskimi) ryčemi přirunamy: n. př. *γυν-ή* — **жен-а** žena: žona, *χειμ-ών*, hiem-s — **зима** zima: zyma, *χαμ-αί*, hum-us — ziem-ia [**зем-ля**]: zem-ja, vic-us — **вьсь** *p.* wieś: wjes, *κύων* (*κυν-ός*), can-is — **штен-ьць** šćen-jo (młody psyčk); castus — čisty; hiare, gäh-nen — **зи-яти**: zy-wać.

Přisp. 5. Zo womjaknjenje krknikow (před wysokimaj hłósnikomaj ,i' a ,e') též w starej łaćanšćinje njeje bjez zaplěwa było, wo tym swědča jeje dźowkoryče a druhe, kiž při wuprajenju za něhduše krkniki pak zhusćene pak jednore syčawki nałožuja. Jeno hdyž so n. př. stara krkniska twórba ,Cicero[n] (*Κικέρων*)' nědže kaž ,Kjikjero[n]' wurjekowaše, móžeše so w běhu srjedźnjowěka włóske ,Cicerone (= Čičerone)', němske ,Cicero (Zizero)' a francowske ,Ciceron (Siserong)' atd. wutworić; — to same płaći wo krkniku ,g': přir. ,gemere' a fr. ,gemir (žemír)' atd. Jako pak ,ae' abo ,oe' a ,y' kaž ,e' a ,i' klinčeć počachu, běchu též před nimi překhody móžne: n. př. caelum (zälum, něhdy: ca-ĕlum) — wł. celo (= čêlô), fr. ciel (sïel, ze zmjehčenym e-om). — W grichiskim widźimy překhod krknikow před přijóćenym wukóncom powjetšakow na *ων* (*jων*): *ταχ-ύς* — *θάσσων* (za porědše *ταχ-ίων*), *μέγ-ας* — *μείζων* (za *μεγ-ίων*, *μέγjων*). Přirun. též słowjesa z krknym korjenjom: n. př. *πράσσω*, kotrež so na zastarske *πράγ-jω* założuje (*πέ-πραγ-α*, *πρᾶγ-μα*). Tudy wuswětli so nam dobo *κυριακ-όν* — kirch-e — церк-овъ **цръкъ-ы** (za **цирък-ы** abo **цьрък-ы**) cyrkej. Tehorunja GNO *ΓΝΟ*: gno-sco *γι-γνώ-σκω* — GiNA: zna-ju.

§ 86. **1. Słowjanski krkny dźasnik* ,ł'.** Hdyž při wuprajenju krkneho dźasnika ,ł' kónčk jazyka k dźasnam přitłočimy, wutwori so zynk *ł*, kotryž na sebi samym dospołnje tak klinči, kaž němske abo žane druhe ,l' (nic něhdźe kaž ,lj').

2. Słowjanske naryče njeznaju prěnjotneho ,l'; tudy nastanje ,l' jeno před mjehkim hłósnikom, abo, kaž njech

* Též Jendźelčan ma krkne ,l', mjenujcy tam, hdźež wukónc ,le' (z němym ,e') na suhłósnik sćěhuje: n. př. table, battle.

radši prajimy: krkny dźasnik ‚ł‘ přeńdźe při zmjehčenju do cunišeho ćečnika ‚l‘: n. př. koł — kolik, běły — bělić, koło — na kole (t. j. kol-é, ѣ), koleso, khrobły — khroble (t. j. khrobl-é, ѣ), zły — zlě, kałaš — koleš, łamać — zlemić, smoła — smolany (t. j. smol-ja-ny), stoł — stólc (t. j. stolʲc), stólčk.

§ 87. 1. Mjehki přidych, před kotrymž so ‚l‘ wutwori, wostanje we wjetšim dźělu słowjanskich naryčow po zynku ‚l‘ jasnje słyšomy: n. př. людъ людъ (l-ju-d), люблѭ люблю (l-ju-bl-ju) *il.* ljubim *lubuju*, король (wupr. kårólj) *il.* kralj *kral*, delnjołuž. ljuby atd.

2. *a.* Nětčiše hornjołužiske ‚l‘ zasrěbnje mjehkotu sćěhowacych hłubšich hłósnikow ‚a, o, u‘: n. př. laty, lód, lud. Před wyššimi hłósnikami ‚e, ě, i‘ pak zdźerži so mjehki přidych, kotryž so před e-om najjasnišo słyši: n. př. len (čit. ljen), zeleny, běleny, zlě, bělić. Tak so tež na kóncu kazakow mjehki přidych wotstorčeneho и wot wjetšeho dźěla Serbow hišće dźens wupraji: n. př. бѣлити bělić — бѣли běl (čit. bělj; přirun. francowske ‚émail‘), sćełu — sćel, mjełu — mjel, kołu — kól (t. j. sćelj, mjelj, kólj). [Na kóncu wěcnikow pak je so zaplěw zastarskeho ь dočista zhubił: король °краль — kral (wupr. kaž kraḥl), бѣль *běłosć* — běl (der splint), sól, mročel, tučel atd.] — *b.* Čěske ‚l‘ mjehkotu stajnje zasrěbnje: n. př. len (wupr. kaž lenn); tola zawostanje ‚i‘ znajmjeńša w pismje: n. př. běliti.

Přisp. 1. W staršej serbšćinje (w bibliji atd.) widźimy mjehkoty hišće njezasrěbnjene: n. př. wul-ja-ty, l-ja-w, modl-ja-chu so, z wjesel-jo-m atd. — Mužakowska podryč je tež nakónčnu mjehkotu wotćisnjeneho ь zakhowała: n. př. kral (čit. kralj), kral-ja atd.

Přisp. 2. Iliršćina, čěšćina a delnjołužiska serbšćina su stare słowjanske ‚ł‘ wšudźe do cunišeho ćečnika ‚l‘ přetworiłe. Hornjołužiscy Serbjo pak su swojemu ‚ł‘ — pornjo Małorusam a Słowakam — z krka na hubje přeskočić dali* a wupraja jo jako pódlanski hubnik (kaž ‚w‘.)

* To samo stanje so druhdy tež we rěče Polakow a Wulkorusow.

Přisp. 3. Před mjehkim hłósnikom njemóže ženje ‚ł‘ stać, dokelž dźě ‚ł‘ před tajkim stajnje do ‚l‘ přeńdźe. Tehodla ma so n. př. prajić: ‚na stole, na kole, zli ludźo, běli mužojo‘; wopaki by było: ‚na stoł-je‘ atd.

Přisp. 4. ‚Ł‘ je jeničký pismik, kiž znamjo twerdosće na sebi nosy (prěčnu smužku); hewak dostanje suhłósnik, kaž hižom wěmy, jeno znamjo mjehkosće: n. př. ‚m — ḿ, n — ń‘ atd. Starosłowjanske a ruske pismo pak dźerži so tež tudy zwučeneho porjada: tam płaći л л za twerde ‚ł‘, a zmjehčenje teho sameho (před mjehkim hłósnikom) so runje tak mało poznamjeni, kaž n. př. při hubnikach; přir. кла-ти *kłó-ć* — колеши koleš, колъ koł — коликъ kolik; krał (za: králj) король. [Podjanski prawopis, kiž słowjanske ‚ł‘ po serbskim wuprajenju přez ‚w‘ wućišćowaše (n. př. mała — mawa) a mjehki přidych sćěhowaceho hłósnika rad na prjedniši suhłósnik staješe (n. př. ḿe, za ńu), bě sebi přesmužknjene ‚ł‘ w druhim zmyslu wutworił: wón nałožeše znamjo ‚ł (= lj)‘ w tych padach, hdźež so zmjehčowacy přidych dospołnje słyši, kaž we ‚ałe, dałe‘ (čit. al-je, dal-je) atd.]

Přisp. 5. W podźělnikach minyłosće na ‚лъ (ł)‘ je iliršćina л wućisła a zastarske ъ jako ‚ŏ‘ zakhowała: n. př. далъ *dał* — дао dao.

§ 88. Přiwješk ‚ny‘ přida so krknemu dźasnikej zwjetša z pomocu hłósnika ь (přir. § 85 *přisp. 3*): n. př. smoł-a — smólny (t. j. smolʼny), ćěł-o — ćělny; ale: pčoła — (pčołny) pčołnica.

L. Přehlad zaplěwa přiwješkow.*

§ 89. Porědki přiwješk ‚a‘ klinči starosłowjanski нıа (t. j. нья), ruski ья (za ия). Hdyž starosłowjanske и wupadnje, wobkhowamy přijóćene ‚a (ja)‘, kotrež so po krknikach a jednorych syčawkach přijerći: n. př. братъ bratr — братиıа братья, *il.* браħа, *p.* bracia, *s.* bratřa; Žid — Židźa (abo Židźi), Čech — Češa (Češi), сукъ — сучья, knjez — knježa; tehorunja słyši so: krawc, šewc — krawča, šewča, lubosć — lubosća (husćišo: krawcy, šewcy, lubosće).

§ 90. Přiwješk ‚acy‘ je přijóćeny (‚jacy‘): n. př. kruw-a — kruwjacy, woł — wołacy, ćeło — će-

* Naš wotpohlad njeběše, tudy wšě přiwješki zezbjerać; chcychmy jeno te wuzběhnyć, kiž so bližšeho wobhladanja potrjebne zdachu.

lacy, hus — husacy, koza — kozacy (za: wol-ja-cy, ćel-ja-cy § 87, hus-ja-cy koz-ja-cy § 83), had — hadźacy, skót — skoćacy (skoćaca wutroba, Dan. 4, 13).

§ 91. Přiwješk ‚an, any‘ je přijerčeny: n. př. рим-ъ — римлян-инъ, Kina (wjes) — Kinjan, Hućina — Hućinjan, hlina, drjewo — hlinjany, drjewjany, smoła — smolany (za: smol-ja-ny), Rakojdy (wjes) — Rakojdźan, Praha — Pražan, Łužica — Łužičan, Rakecy (wjes) — Rakečan abo Rakičan, Wochozy — Wochožan.

§ 92. 1. *a.* Za přiwješk abo wukónc ‚é‘ we srjedźnych wěcnikach zastupi druhdy, wosebje we wječornej podryči, přijóćene ‚o (jo)‘, kiž so po krknikach a jednorych syčawkach přijerčene pokazuje: n. př. ranje — ranjo, pisanje — pisanjo, zbože (fortuna, das glück) — zbožo, naléće — naléćo; w někotrych słowach so stajnje ‚o (jo)‘ trjeba: n. př. море — morjo, поле — polo, тело — ćelo (ćeleća), пладьнїе — połodnjo (ale: připołdnje), jehnjo, žrěbjo, dźowka — dłuž. žowčo (puella), lico — wobličo, вьсе — wšo. — Sem słuša tež přiwješk ‚išćo‘, kiž za ‚išće‘ steji (§ 98): n. př. жен-а žon-a — жениште žonišćo, мужъ muž — мужище mužišćo, kruwa — kruwišćo, pastwa — pastwišćo (der weideplatz), sćernje (ćernje) — sćernišćo.

2. *a.* Přiwješk и we skłonjowanju je přijóćeny, — přijerči pak so pola nas po krknikach: n. př. глас-ъ hłós — mnoh. гласи hłosy (za ‚hłosi‘, ze zasrěbnjenjom mjehkoty), чехъ Čech — чехи, pola nas: Češi; paduch — paduši; suchi — suši. — Tež w kazaku so и pola nas a w druhich naryčach přijerči: n. př. пекѫ pjeku — пещи: печь, pječ (za: pječi). — *b.* Přiwješk ь abo їи je po swojej přirodźe přijerčene: n. př. ptak — ptači, zajac — zaječi, knot — knoći. [W přidawniku kozy = козїи, kotryž w mjenje rostliny ‚kozy broda‘ namakamy, je syčawka přijerčenosć zasrěbła.]

§ 93. 1. Přiwješk ‚c‘ — staroserbski ‚éc‘, starosłowjanski ьць, ruski a pólski ‚ецъ, iec‘ (t. j. ‚éc‘), ilirski

‚ac‘ (z twerdym ‚a‘!), čěski ‚ec‘ (t. r. ‚éc‘ a ‚ec‘) — je swój hłósnik (é) zhubił; tehodla wostanje suhłósnik před přiwješkom pola nas njezmjehčeny: n. př. pódkow — pódkowc, zerzaw — zerzawc, sam — sanc (za: samc), šědźiw-y, plěsniw-y šědźiwc, plěsniwc, kraw-y (t. j. krajacy) — krawc; přirun. dale: žrěbc, slěpc, kónc, wótc wot korjenjow ‚žrěb (žrěb-jo), slep-y, kon-ać (do-kon-jeć), ot‘. Přikład ze słowjanskich naryčow: стар-ъ star-y — старьць, стареџъ, p. starzec (za: star-ьc), il. starac; č. stařec starec, s. *starc šědźiwc.

Přisp. Ilirske (twerde) ‚ac‘ ma swoju přičinu we přeskočenju wysokeho ьць na hłuboke ъць; přir. дьнь dźeń dźeńk, il. (дънъ) dan danak, a pola nas: dn-y.

2. Zaplěw něhdušeho ь (‚ec‘) pokazuje so pola nas hišće na dźasniku ‚ł‘, kotryž před přiwješkom ‚c‘ do ‚l‘ přeńdźe: n. př. stoł — stól-c, hoł-y (der kahle) — hólc (puer), tkał-y (t. j. tkajacy) — tkalc. Najskerje je zynk ‚l‘ sćěhowacu mjehkotu dołhi čas twerdźe dźeržał (stolьc, holьc), kaž je ju naposledku tež tudy zasrěbnył (§ 86).

3. Dospołne ьць (éc) z překhodom je zakhowane w podwojenymaj zmjenšadłomaj hólčec (holьčьcь) a wótčec (wot ‚hólc‘ a ‚wótc‘).

4. Hdźež so ‚c‘ na ‚én‘ powjesy, słyšimy po budyskim wuprajenju čiste ‚e‘ (t. j. ‚ej‘), runjež sćěhowace ‚n‘ po wustorčenju wysokeho ь žanęje mjehkoty wjacy nima*: n. př. молоденецъ, p. młodzieniec — młodźenc (po budyskim wuprajenju ‚młodźejnc‘, hewak ‚młodźénc‘); tak tež kurjenc, hołbjenc, konjenc atr.

5. Starosłowjanski přiwješk ьць da jeno krknikej přeńć: n. př. рог-ъ — рожьць; druhe suhłósniki před ьць so jednorje zmjehča: голѫб-ь hołb (za: голѫб-и) — голѫбьць, °от-и — отьць. — Z teho spóznajemy, zo je so za ьць hižom zahe z wjetšeho dźěla ици wurjekowało,

* Tak ruče hač so přičina zmjehčenja dospołnje zhubi, dyrbi so zmjehčeny suhłósnik zaso na twerdy wróćić.

t. r. w tym hronje ryče, hdźež běchu překhody krknikow drje wutworjene, přeměnjowanja druhich suhłósnikow pak hišće nic.

§ 94. 1. Starosłowjanski přiwješk ица je před krknikami přijerčeny (přirun. ьць): n. př. книг-а — книжица, пророк-ъ — пророчица; po hubnikach a druhich suhłósnikach njewidźimy tu žanych překhodow, ale jednore zmjehčenje: n. př. голжб-ь — голжбица, сам-ьць — самица.

2. Serbske ‚ica' (z kotrehož husto ‚ička' nastanje) zmjehčuje a twori překhody, kaž sebi to naše ‚i' žada: n. př. praw-y, lěw-y — prawica, lěwica, san-c — sanica (1. Mójz. 7, 9), wosa (štom) — wosyca (§ 84), holca — holčica, woda, młoda, łuka — (wodźica, młodźica, łučica:) wodźička, młodźička, łučička.

3. Přiwješk ица wustorči swój počatny hłósnik druhdy hižom w starosłowjanšćinje: n. př. овца; serbski runje tak: wowca (za: wowica). To samo widźimy w słowomaj ranca (porca, die sau) a pinca (der keller).

4. Dale wupadnje hłósnik ‚i' we wšěch słowjesnych wěcnikach na ‚anca': n. př. woła-n-je — wołanca (za: wołanica), rězanje — rězanca atd.

5. Hłósnik ‚i' zhubi so tehorunja tež we słowjesnych wěcnikach na ‚énca': n. př. ćišće-n-je — ćišćenca (za: ćišćenica), měšenje — měšenca atd. Tudy słyši pak so po budyskim wuprajenju — něhdušeho ‚i' dla — wšudźe jasne ‚e' (t. j. ‚ej'); ‚měšenca' n. př. wuprajimy po budysku ‚měšejnca' (hewak ‚měšénca').

6. ‚Ł' přeńdźe, kaž so rozymi, do ‚l': n. př. wosoł — wóslica, radło — radlica. Słowje holca (za: holica [holička]) a polca stej swoje ‚i' zhubiłoj (přirun. přičinu § 93, 2).

7. Při njerodnym wuprajenju wućisnje so ‚i' we słowach radlica, kohlica (mustela, wiesel, frettchen) abo [wokoło Wojerec] skóhlička, widlicy, widlički, pšenica, młynica, złonica a snadź w někotrych podobnych; pisać pak maju so połne twórby.

Přisp. Kaž při ‚icá', tak dyrbimy tež we wšěch druhich padach zastarske połne twórby zakhować pytać, tak daloko hač to přećiwo duchej nětčišeje serbšćiny njeje. Za to pak ma rodźeny Serb dospołny pokazowař abo wěste sudźadło w ryčnym čuću (sprachgefühl), jeli zo druhe přičiny jasnje před wočimaj njeleža. Tak n. př. kóždy hnydom čuje, zo z dospołnym prawom praji ‚z našeje wody' (hdźež bur rjeknje ‚z našej wody'), a kóždy tež sam spóznaje, zo so njehodźi pisać ‚radlca' (dlc!), ‚ty móžš, njemžu, ja dru hić' (za ‚móžeš, njemóžu, dyrbju hić') atr.

8. Přiwješk ‚ica' ma w někotrych słowach přijerčene ‚a' (ьa), při čimž dyrbješe ‚c' do ‚č' přeńć: n. př. přećel — přećelnica a (wot ‚přećelnik') přećelniča, posełniča, płokařniča, kuzłařniča.

§ 95. Srjedźny přiwješk ьцє (serbski ‚co') je pola nas jara porědki: n. př. тѣло — тѣльцє, стьбл-о *č.* stéblo — stwjelco abo (wokoło Wojerec) spělco (za: stpjelco), слън-ьць *p.* słońce — słónco.

§ 96. Přiwješkaj ‚ski' a ‚stwo' klinčitaj po starosłowjansku ьск-ъй (tež єскъй, скъй) a ьство abo ьствїє, po rusku еск-ій (t. j. ьескій), ество; přirun. germaniske ‚isk' a němske ‚isch'.

1. *a.* Zastarske přijerčene ‚ski' a ‚stwo' da krknikam a syčawkam přeńć: n. př. юг-ъ *juh, połodnjo* — южьскъй (abo южєскъй), бог-ъ *bóh* — божество, пророк-ъ — пророчество, купецъ — купеческій, *č.* bůh — božský, božstvo božství, Praha — pražský, kněz — kněžský. — *b.* Tudy wutworjenu syčawku ‚ž' přeměni serbšćina do cunjeho ‚j': n. př. božský, božstvo, kněžský, kněžství — bójski, bójstwo, knjejski, knjejstwo.

2. W tych naryčach, kiž su ь we přiwješkach ‚ski' a ‚stwo' wotstorčiłe, zhubja so wukónčne krkniki abo poprawom wutworjene syčawki z wjetšej abo mjenšej porjadnosću. Přirun. pola nas: čłowjek — (čłowjeski) čłowski, čłowjestwo, Čech — čěski (za: čechski abo češski, ze zmócnjenym ‚e': ‚ě'), Włoch — włóski (ze zmócnjenym ‚o': ‚ó'), Polak — pólski, [čěska] Praha, [pólska] Praga — praski; *č.* Čech — český, Vlach —

vlaský, Polak — polský; *p.* bóg — bóski, bóstwo, Czech — czeski, Włoch — włoski, Polak — polski (ale njeporjadnje: Praga — pragski; петербургскій).

3. Dźasnik ‚ł' přeńdźe, kaž so wě, do ‚l': n. př. wosoł (woseł) — woselski (Jan. 12, 15), posoł — poselstwo.

4. Při druhich suhłósnikach stupi ьскыи abo скыи a ‚stwo' jednorje za słowny korjeń: n. př. жен-а žon-a — женьскыи żónski, ȥем-л-ıа — ȥемьскыи zemski, влахерпнтьскыи*, мир-ъ *swět* — мирскыи, młyn — młynski, młynstwo, dwór — dwórski, hłodu wumr-jeć — hłodomjerski (hungerleiderisch), zem-ja — zemski, mor-jo — mórski, mórstwo, Łobjo — połobski.

Přisp. 1. Hdźež so ‚ski' bjez połhłósnika ь připowjesy, njemóže žane zmjehčenje města měć; tehodla: zem-ja — zemski. (Jasne ‚e' so po budyskim wuprajenju zakhowa [: zejmski]).

5. Słowa na wukónčne ‚c' wupušća pola nas swoje ‚c': n. př. Němc — němski, překupc — překupski, překupstwo; podobnje praji so: Rus — ruski (za: rus-ski). Nawopak wupadnje pola Polakow a Čechow sćěhowace ‚s': n. př. Niemiec Němec — niemiecki německý, kupiec kupec — kupiectwo kupectví. — Přirun. tež ruske чешкій (za: чешь-скій), *il.* vlaški *włóski*, bołhaŕske njemačkij *němski* (za: njemačь-skij).

6. Serb a Polak wućisnjetaj zhusćenu syčawku: n. př. muž mąż — muski męski, mustwo męstwo (*č.* pak ‚mužský, mužství'). Ilir pak praji: mužki.

7. Korjeńske ‚t' so wustorči: n. př. bogat-y — bohastwo (za: bohatstwo), *il.* bogastvo; khiba zo je słowo nowšeho pokhoda: n. př. Dalmat, Khorwat — dalmatski, khorwatski; swět — (*č.* světský) swětstwo das weltall (Łužičan 1861 str. 172).

* Сказанія о святыхъ Борисѣ и Глѣбѣ ... издалъ И. И. Срезневскій (1860), str. 87 (145 a.).

8. Při słowjesnych wěcnikach na ‚anje‘ a ‚énje‘ zjednoći so ‚ski‘ a ‚stwo‘ ze sylbomaj ‚an‘ a ‚én‘ (bjez zmjehčenja): n. př. spěwan-je — spěwanski, rězanje, žarowanje — rězanski, žarowanski, widźenje — widźenski, wjedźenje — wjedźenstwo (wissenschaft), ćeřpjen-je — ćeřpjenski, žiwjenje — žiwjenski. — Tež tudy so ‚é‘ po budysku jako jasne ‚e‘ wupraji, runjež je sćěhowaca mjehkota (én-ije, énje) wotpadła; přirun. *přisp. 1.*

9. Před ‚ski‘ a ‚stwo‘ zasunje so druhdy sylba ‚ow‘ abo tež ‚an (jan)‘. Wot słowa ‚kral‘ n. př. mamy kral-ow-ski, kralestwo* (das königreich), kaž tež kralowstwo (das königthum), *č.* království; wótc — wótcowski, nan — nanowski, wotročk — wotročkowski, Łaz (wjes) — łazowski; Budestecy — budesčanski (*přisp. 2*).

Přisp. 2. Budyski njewukhadźa wot słowa ‚Budyšin‘ (Budissin, Bautzen), ale wot swójbneho mjena ‚Budych‘**, po kotrymž je město Budyšin w saskich Hornich Łužicach pomjenowane; přir. *p.* Sobieski a ‚Sobieszyn‘. — Wjes ‚Budestecy‘ pola Budyšina ma budesčanski (za: budesteč-an-ski, § 91; přir. *il.* ‚čověčanski čověč-an-stvo‘ *člowski člowjestwo*).

§ 97. Přiwješk ниште — — něhdy иск-ьє [přir. horka ьск-ый] abo иско, *p.* hišće ‚isko‘, *č.* ‚iště‘, *il.* ‚ište‘, pola nas ‚isko‘ a ‚išćo‘ (§ 92) — — je po krknikach a syčawkach přijerčeny, hewak pak jenož přijóćeny: n. př. тръг-ъ *č.* trh — тръжиште tržiště torhojšćo, пас-ж — пашиште pastwisko (hubjena pastwa), пастк-а — пастkиште pastwišćo, жєн-а žon-a — жєниште žonisko žonišćo, мужъ muž — мужище mužisko mužišćo, płód — płodźisko, prut — prućisko, rub — rubiško rubišćo (ein tuch) rubješko rubješćo (přir. домищко); postela *łožo* — posleśćo*** (za: postlešćo, das deckbett).

* We ‚kralestwo‘ steji ‚e‘ za zastarske ь: kralьstwo.

** Swójbne mjeno ‚Budych (Budich)‘ je w Budyšinje derje znajome.

*** Twórba ‚éško, éšćo‘ — rubješko, posleśćo — pokazuje na to, zo stej so w tym přiwješku něhdy ь a и měšałoj.

§ 98. Přiwješk изна abo (krótšo) ина* je před krknikom a syčawkn ,c' přijerčeny, hewak jenož přijóćeny: n. př. дроуг-ъ — дроужина, ptak — ptačina, suchi — sušina (Jerem. 17, 6), pólski — polszczyzna *p.*, pół šćina, дол-ъ doł — долина dolina, wótc — wótčina (wótcny kraj), глѫб-ок-ъ hłub-oki — глѫбина hłubina, běł-y — bělizna, mydł-o — mydlizny, słód — słodźizna, had — hadźina, prut — prućina, pust-y — pusćina, brěza — brězyna (§ 84), smjelzyna [zastarske ,smjelzina' steji hišće w psalmach 68, 31].

§ 99. 1. Přiwješk ,iši' a ,é' — kiž je so ze starosłowjanskeho ий, ьши, є (= ьє: ѥ) wutworił — da krknikam a jednorym syčawkam přeńć, při čimž so počatne ,i' zwjetša zhubi: n. př. лих-ъ** *płodny* — лиший лишьши лише, błuki — błučiši abo błučši, súchi — sušši, loh-ki — lóžši, близ-ъкъ bliz-ki — ближий ближьши ближє bližši bliže, niz-ki — nižši niže, выс-окъ wys-oki — выший вышьши выше wyšši (z dwojim ,š') wyše (z jen. ,š'); ale: cuz-y — cuzyši. — Starosłowjanšćina přetwori po swojim wašnju tež hubniki a zubnikaj (§§ 65—67): глѫб-окъ hłuboki — глѫблий глѫбльши глѫблѥ hłubje, слад-ъкъ słód-ki — слаждий слаждьши слаждє.

2. Druhe suhłósniki so před přiwješkom ,iši' jednorje zmjehča, z wuwzaćom zubnika ,t', kiž so pola nas přetwori: n. př. mócn-y — mócniši, jasn-y — jasniši, hłupy — hłupiši, kruty — krućiši, husty — husćiši.

3. Dźasnik ,ł' přeńdźe do ,l': n. př. khrobły — khrobliši, ćopły — ćopliši; ,běły' ma bělši (přir. č. 1).

4. Druhdy wućisnje ,iši' swój počatny hłósnik (ь), a ,ši' powjesy so na słowny korjeń, kotrehož hłósnik so při tym rad zmócni. To stanje so wosebje při korjenjach na ,d, t' a při přidawnikach z přiwješkom ,oki': n. př. twerd-y — twerdši, młod-y — młódši, bohaty

* Přirunaj ,raz-yć — (razna) rana'.
** Wot teho naše ,lichwa (fenus, wucher), lichownik'.

— **bohatši**, hłub-oki — **hłubši**, dal-oki, šěr-oki — **dalši**, **šěrši**; runje tak: luby — **łubši**, *lepy *rjany* — **lěpši** (melior, besser), a snadź někotre druhe. — ‚Tołsty‘ ma lóžšeho wuprajenja dla **tołši** (za: tołstši).

Přisp. K přidawnikej ‚mały‘ liči so **mjenši**, **mjenje**, мьнии мьньши мьнѥ (wot korjenja ‚мьн‚ mjen‘: přir. łać. mi-n-or). ‚Mjenši, mjenje‘ wupraji so po budysku z jasnym ‚e‘, kaž ‚mejnši, mejnje‘, hewak kaž ‚ménši, ménje‘.

§ 100. 1. Słowjesny přiwješk ити (‚ić‘) je před krknikom přijerčeny: n. př. грѣхъ — грѣшити, грѣхъ — грѣшить, hrěch — **hrěšić**; tołk-u — тлъчити **tło-čić**; khrobł-y — so **skhroblić**.

2. *a.* Druhe hłósniki so jednorje zmjehča: n. př. тржб-а trub-а — тржбити **trubić**, несѫ несу njesu, везѫ везу wjezu — носити носить č. **nositi**, возити во-зить č. **voziti**; pola nas so mjehki přidych zasrěbnje: **nosyć**, **wozyć**. — *b.* Jednora syčawka ‚c‘ pak přeńdźe do zhusćeneje, a w jenotliwych padach tež ‚z‘ a ‚s‘: hólc — so **zhólčić**; низ-ъкъ низ-кій niz-ký niz-ki — съни-зити abo съниж ити снижить **zničiti** **znižić** abo **ponižić**, близ-ъкъ bliz-ki — **přibližić**, knjez — **knje-žić**, wysoki — **powyšić**.

§ 101. 1. Hdźež před přiwješkom ‚k‘ (-k, -ka, -ko) pismikaj ‚én‘ stejitaj, słyšimy po budyskim wuprajenju jasne ‚e‘ (před něhdušim pohibliwym ь): n. př. wumjen-ić — **wumjenk** (das ausgedinge), přeměn-ić (přemjenić) — **přemjenk** (der wechselbalg), pječen-a — **pječenka** (stück backobst), **šiplenka** (die hagebutte), łopjeno (folium, das blatt), koleno — **łopjenko**, **kolenko** (po budysku čitane ‚wumejnk, łopejnko‘ atd., hewak ‚wuménk, łopénko‘ atd.); **ččenk** abo, kaž nětko klinči, **šćenk***; (denko:) **denčko** (bret zum auftragen, kuchenbret).

2. Tehorunja słyši so po budysku jasne ‚e‘ w podwojenych zmjenšadłach na ‚énčko‘, kotrež wot sło-

* **Ččenk** (čěsk. čtenĭk, die zaspel) wotwodźa so wot zastarskeho ‚čté-nije‘ abo ‚ččenje‘, das zählen, ‚čt-u‘, numero ich zähle, ‚čisć‘ zählen (čisło, die nummer).

wjesnych wěcnikow na ‚énje' wukhadźeju: n. př. zdychnjenje, žiwjenje, prašenje — zdychnjenčko, žiwjenčko, prašenčko.

§ 102. Přiwješk ‚ny' žada překhod krknikow a syčawki ‚c': §§ 71 a 85; přir. § 103, 1 *b*.

§ 103. 1. *a*. Hdźež je so suhłósnik wosrjedź słowa abo na kóncu teho sameho hnydom w mjenowaku zmjehčił abo přetworił, tam wostanje wón tajki při skłonjowanju a we wotwodach: n. př. wucho, woko — wuši, woči, wušow, wočach; питїѥ piće — pićny; °кракар-ь — kruwař, kruwařk, kruwařnja, kruwařski, kruwařstwo; kosć — w kosćach, kosćowy, lubosć — z lubosću; dań — dański; dźeń — dźeńk.

b. Cunjej syčawcy pak so před přiwješkom (‚k' a ‚ny') radej zaso do zubnikow wróćitej: n. př. žerdź, nić (něhdy: žerd-i, nit-i) — žer*d*ka, ni*t*ka, kósć — kóstka, puć — putnik, smudźić, mućić, sýćić — smudny, mutny, sytny (wuwzate: piće, jědź — pićny, jědźny a podobne [též pućnik pódła ‚putnik']). Tak též pólski: n. př. kmieć — kmio*t*ek (tk).

2. Přetworjene suhłósniki prěnjeje wosoby we štwórtej rjadowni słowjesow přenošeja so sobu na cyłu pjatu a šestu a na wotwody: n. př. разн-ти: ражѫ (§ 66) — поража-ти, роднть: рождy — рождать, оуправити управить: оуправлѭ управлю — оуправлꙗти управлять, *p*. puścić: puszczę — puszczać, *č*. zaplatiti, *staroč*. zaplaci (nětko ‚zaplatím') — zapláceti, zaplacovati; pola nas: so radźić — so poradźeć, so poradźować, nasyćić — nasyćeć, nasyćować, njes-ć, nosyć: nošu — přinošeć, přinošować, přinošk, *płodonošny, po-wjesyć: po-wješu — so wješeć, powješeć, přiwješeć, přiwješować, přiwješk, wjez-ć, wozyć: wožu — přiwozować. (Wot słowjesa třećeje rjadownje ‚ryčeć' [korjeń: rjek, rjeknu, rjec] wukhadźa twórba ‚so rozryčować', VI.; též ‚rozryčam so', V. [w pěsničkach]).

M. Zmnožene zmjehčowanjo.

§ 104. 1. Přijerčeny hłósnik přetwori (abo zmjehči husto dwaj prjedniše suhłósnikaj: n. př. město, w měsće — měšćan (ьan), měško (za: měšťьko, měšćko), Wujezd (wjes), we Wujezdźe — Wuježdźan, Lipsk — Lipšćan, pisk-ać — пищалка (za: писк-ьалка) pišćel, zmorsk — zmoršćić, wał, doł — wałčk, dółčk (ьк), kał-am — kólnja (ьa: ja).

2. Wukónc ,osć' ma w pólskej a delnjołužiskej naryči stajnje zmjehčene ,s (ś)': n. př. kósć — kość, lubosć — lubość. Přičina teho leži najskerje we zaplěwje zastarskeho ь, runjež ость za prěnjotnu twórbu ости steji, wot kotrejež je so we wjetšim dźělu naryčow hač na dźensniši dźeń ость, osí, osć (z twerdym ,s' zakhowało: n. př. кость, kosí (kost), kósć.

3. W jenotliwych padach zdźěli tež přijóćeny hłósnik swoju mjehkosć dwěmaj suhłósnikomaj — štož so w pólšćinje přeco stanje —: n. př. Róžant (wjes) — w Róženće, połny — pjelnić, po-wjesć po-wjem — wěšćić (ale: ,wěsty — zawěsćić'), horsć — (we wšědnym žiwjenju) horšć, Liebegast (wjes) — serbski: Lubhošć, pjeršć, čeŕwjeny, ćeŕpjeć; śpiewać, świeca, gwiazda *hwězda* — na gwieździe, gniazdo *hnězdo* — zagniezdźić.

Přisp. Zmjehčenje a překhod před přijóćenym hłósnikom móžemy na někotrych ranišosłowjanskich słowach wobkedźbować, hdyž je z wječornosłowjanskimi přirunamy. We předstawiznowskim гвѣзда, квѣтъ, гвиздати, kotrež na pólskim a serbskim ,gwiazda hwězda, kwiat-ek kwět-k, gwizdać hwizdać' póznajemy, je zmjehčeny hubnik в prjedniši krknik zmjehčił a jón při tym do runorodneje syčawki přetworił: ѕвѣзда, цвѣтъ, ѕвиздати. Napřećiwo temu dyrbješe гвозди, гвоздь *hózdź* swój krknik zakhować, dokelž в před hłósnikom ,o' twerde zawosta.

Wohlady.

§ 105. Při wučbje wo zmjehčowanju smy póznali, zo słowjanšćina, runjež nic jena naryč tak jara kaž druha,

mjehki přidych před hłósnikom lubuje, a zo ma něšto kharakteristiske na nim. Móžemy prajić, zo je so tudy miły kharakter słowjanskeho naroda dospołnje wutworił, a zo so we ryči kaž we hladawcy (abo špihelu) pokazuje: kharakter teho luda, kiž ma při jadriwej ryči a muskej khrobłości něšto mjehke a cunje we cyłym swojim wašnju, po čimž su jón tež ‚hołbjacy narod‘ pomjenowali *. Mjehkotu wuprajenja pak je Słowjan, runjež w jenej naryči mjenje dyžli w druhej, hač na dźensniši dźeń swěru zakhował. Tež po mjehkich syčawkach wostanje mjehki přidych sćěhowaceho hłósnika wjacy abo mjenje słyšomy. Napiš n. př. Němcej ‚tschas, tscheho, duscha, nasche dusche‘ a Francowzej ‚jana, nojai‘, rodźenemu Serbej pak ‚čas, čeho, duša, naše duše, žana, nože‘, a potom posłuchaj, što Serb před hłósnikom wjacy wurjeknje.

Dobo pak smy zhonili, zo mjehki přidych hłósnika na prjedniši suhłósnik zapłěwuje (abo skutkuje). Při tym smy widźeli, zo a kak wón wosebje krkniki a zubnikaj přetworja, a so přeswědčili, zo móža wone jenož před mjehkim hłósnikom překhadźeć. Hdźež pak mjehki přidych hnydom před wočimaj njeležeše, tam smy, kaž pola ‚ruka — rucy, noha — nóžka‘ atd., za nim slědźili a jón nadešli.

§ 106. Za wuknjaceho njebudźe bjez wužitka, hdyž jemu zynki serbskeje ryče zjednoćene před woči stupja. Podawamy tehodla sćěhowacy přehlad z potrjebnymi wułoženjemi, kotrež wšě nuzne prawidła we krótkosći wobjimaju. Hdy bychmy při tym jeno na to dźiwali, kajke su serbske zynki našich dnjow, dha by nam něštožkuli njezrozymliwe abo tola njejasne wostało. Tehodla pokazujemy serbske zynki ze słowjanskeho přirunowaceho stejišća, na kotrymž so jenotliwe wubjerki serbskeje ryče kaž same wot so zrozymja.

* Z teje mjehkosće wutroby a cyłeho byća, kotraž je so we ryči najjasnišo wućišćała, wukhadźa tež nabožna mysl słowjanskich splahow: tamna pokornosć, kiž njepraji ‚To sym ja!‘ ale kotraž so ruki teho přima, kiž wšitko ze swojej mocu wodźi.

M. Zmnoženě změhčowanje.

§ 104. 1. Přijerčeny hłósnik přetwori (abo zmjehči husto dwaj prjedníšej suhłósnikaj: n. př. město, w měsće — měšćan (ѣan), měško (za: měštьko, měšćko), Wujezd (wjes), we Wujezdźe — Wuježdźan, Lipsk — Lipšćan, pisk-ać — пиштали (za: писк-ѣли) pišćel, zmorsk — zmoršćić, wał, doł — walčk, dółčk (ъкъ), kał-am — kólnja (ѣa: ja).

2. Wukónc ‚osć' ma w pólskej a delnjołužiskej naryči stajnje zmjehčene ‚s (ś)': n. př. kósć — kość, lubosć — lubość. Přičina teho leži najskerje we zaplěwje zastarskeho ь, runjež осrь za prěnjotnu twórbu ости steji, wot kotrejež je so we wjetšim dźělu naryčow hač na dźensniši dźeń ость, osí, osć (z twerdym ‚s' zakhowało: n. př. кость, kosí (kost), kósć.

3. W jenotliwych padach zdźěli tež přijóćeny hłósnik swoju mjehkosć dwěmaj suhłósnikomaj — štož so w pólšćinje přeco stanje —: n. př. Róžant (wjes) — w Róženće, połny — pjelnić, po-wjesć po-wjem — wěšćić (ale: ‚wěsty — zawěsćić'), horsć — (we wšědnym žiwjenju) horšć, Liebegast (wjes) — serbski: Lubhošć, pjeršć, čeřwjeny, čeřpjeć; śpiewać, świeca, gwiazda *hwězda* — na gwieździe, gniazdo *hnězdo* — zagniezdźić.

Přisp. Zmjehčenje a překhod před přijóćenym hłósnikom móžemy na někotrych ranišosłowjanskich słowach wobkedźbować, hdyž je z wječornosłowjanskimi přirunamy. We předstawiznowskim гвѣзда, квѣтъ, гвиздати, kotrež na pólskim a serbskim ‚gwiazda hwězda, kwiat-ek kwět-k, gwizdać hwizdać' póznajemy, je zmjehčeny hubnik в prjedniši krknik zmjehčił a jón při tym do runorodneje syčawki přetworił: ѕвѣзда, цвѣтъ, ѕвиздати. Napřećiwo temu dyrbješe гвозди, гвоздь *hózdź* swój krknik zakhować, dokelž в před hłósnikom ‚o' twerde zawosta.

Wohlady.

§ 105. Při wučbje wo zmjehčowanju smy póznali, zo słowjanšćina, runjež nic jena naryč tak jara kaž druha,

mjehki přidych před hłósnikom lubuje, a zo ma něšto kharakteristiske na nim. Móžemy prajić, zo je so tudy miły kharakter słowjanskeho naroda dospołnje wutworił, a zo so we ryči kaž we hladawcy (abo špihelu) pokazuje: kharakter teho luda, kiž ma při jadriwej ryči a muskej khrobłosći něšto mjehke a cunje we cyłym swojim wašnju, po čimž su jón tež ‚hołbjacy narod‘ pomjenowali *. Mjehkotu wuprajenja pak je Słowjan, runjež w jenej naryči mjenje dyžli w druhej, hač na dźensniši dźeń swěru zakhował. Tež po mjehkich syčawkach wostanje mjehki přidych sćěhowaceho hłósnika wjacy abo mjenje słyšomy. Napiš n. př. Němcej ‚tschas, tscheho, duscha, nasche dusche‘ a Francowzej ‚jana, nojai‘, rodźenemu Serbej pak ‚čas, čeho, duša, naše duše, žana, nože‘, a potom posłuchaj, što Serb před hłósnikom wjacy wurjeknje.

Dobo pak smy zhonili, zo mjehki přidych hłósnika na prjedniši suhłósnik zaplěwuje (abo skutkuje). Při tym smy widźeli, zo a kak wón wosebje krkniki a zubnikaj přetworja, a so přeswědčili, zo móža wone jenož před mjehkim hłósnikom překhadźeć. Hdźež pak mjehki přidych hnydom před wočimaj njeležeše, tam smy, kaž pola ‚ruka — rucy, noha — nóžka‘ atd., za nim slědźili a jón nadešli.

§ 106. Za wuknjaceho njebudźe bjez wužitka, hdyž jemu zynki serbskeje ryče zjednoćene před woči stupja. Podawamy tehodla sćěhowacy přehlad z potrjebnymi wułoženjemi, kotrež wšě nuzne prawidła we krótkosći wobjimaju. Hdy bychmy při tym jeno na to dźiwali, kajke su serbske zynki našich dnjow, dha by nam něštožkuli njezrozymliwe abo tola njejasne wostało. Tehodla pokazujemy serbske zynki ze słowjanskeho přirunowaceho stejišća, na kotrymž so jenotliwe wubjerki serbskeje ryče kaž same wot so zrozymja.

* Z teje mjehkosće wutroby a cyłeho byća, kotraž je so we ryči najjasnišo wućišćała, wukhadźa tež nabožna mysl słowjanskich splahow: tamna pokornosć, kiž njepraji ‚To sym ja!‘ ale kotraž so ruki teho přima, kiž wšitko ze swojej mocu wodźi.

§ 107. Přehlad zynkow serbskeje ryče.

Zynk	trajny		zatorhnjeny		Dźasniki	Hłósniki	měšane hł.
	słabši	mócniši	słabši	mócniši			
Krkniki	h: (j)	ch:	g	k	ł	i (y)	-
Zhusćene syčawki	ž	š	dž	č	ř	e	ě
Jednore syčawki	z	s	dz	c	r	a	-
Zubnikaj	-	-	d	t	n	o	ó
Hubniki	w	f	b	p	m	u	-
Po klinku:	Dychawki		němiki		zyn-čawki	‚i‘ mjehke	‚ě‘ mjehke

§ 108. 1. Wysoki hłósnik ‚i‘ je přeco sćišćany a tehodla mjehki.

2. Starosłowjanšćina znaje tež hłubše ‚i‘, z połhłósnikom ъ (u) zjednoćene: ы. Nětčiše naryče maju za to jednory hłubši hłósnik, ‚y‘, kotrež je njesćišćane a tehodla twerde.

§ 109. 1. Wysoki hłósnik ‚e‘ je najhusćišo sćišćany a mjehki (‚é‘). — Stsłske є so přeco mjehke wupraji.

2. Mjehke ‚e‘ steji wo něšto wyše, hač twerde ‚e‘, kotrež nětčišim naryčam cuze njeje.

§ 110. Měšany hłósnik ‚ě‘ je nuznje mjehki.

§ 111. Starosłowjanšćina ma dwaj nósnikaj, ѧ, ѫ, kotrejž pólšćina přez ‚ię ią, ą ę‘ wućišći. Druhe naryče staja tudy połne hłósniki.

§ 112. 1. Wosrjedźnaj połhłósnikaj ъ, ь so w nětčišich naryčach zwjetša přez přiwuzne hłósniki zastupitaj.

2. Na kóncu słowa je ruske ъ znamjo twerdeho a ь znamjo zmjehčeneho suhłósnika.

§ 113. Hłósnik na počatku słowa so rad najóći.

§ 114. 1. Hłósnik po suhłósniku přiwozmje husto mjehki přidych ‚j‘ a je potom pak přijóćeny (n. př. ‚ja, ju‘), pak přijerčeny (n. př. ‚ja = ꙗ, ju‘).

2. Tež nósniki so přijóća abo přijerča.

3. Přijóćene a přijerčene hłósniki rěkaju zmjehčene abo mjehke.*

4. Zaplěw přijóćenych a přijerčenych hłósnikow je rozdźělny.

§ 115. Suhłósnik ‚j‘ — kotryž smy ‚pódlanski krknik‘ mjenowali — čini překhod k hłósnikam (‚i‘), a ‚u‘ zaso k suhłósnikam (‚w‘).

§ 116. 1. Krknikaj ‚h‘ a ‚ch‘ staj prazynkaj, jednory a zesylnjeny.

2. Krkniki ‚h, ch, g, k‘ přeńdu *a*. před přijóćenym hłósnikom do jednorych syčawkow: n. př. noha — nozy (za: noz-je, нозѣ);

b. před přijerčenym hłósnikom do zhusćenych syčawkow: n. př. woko — woči, hrěch — hrěšić.

3. Krny dźasnik ‚ł‘ přeńdźe do ćečnika ‚l‘: n. př. koło — kolesa.

§ 117. Zhusćene syčawki su po swojim nastaću stajnje mjehke: n. př. žiwy, žadać (ж).

§ 118. 1. Jednore syčawki zasrěbnu pola nas mjehkotu přijóćeneho hłósnika: n. př. noha — nozy (za: noz-je).

2. Jednore syčawki přeńdu před přijerčenym hłósnikom do zhusćenych: n. př. nosyć, wozyć — nošu, wožu.

3. Dźasniska syčawka ‚ŕ‘ so druhdy do ‚ř‘ přetwori: n. př. wótry — wótřić.

§ 119. Serbskej zubnikaj ‚d, t‘ přeńdźetaj do cunjeju syčawkow ‚dź, ć‘ (ђ ћ): n. př. wjedu, mjetu — wjedźeš, mjećeš.

§ 120. Hubniki ‚w, f, b, p‘ a dźasniki ‚r, n, m‘, kiž so přez sćěhowacu mjehkosć sobu zmjehča (přir. čło*w*jek, dob*r*i), dostanu na kóncu sylbow (před wostorčenym i'om) znamjo mjehkosće: n. př. čeŕ*ẃ*, čiń, zle*ḿ*-taj.

* Delnjołužičan wućišći zmjehčenje hłósnikow jara přihodnje tak, zo so znamjo mjehkosće z hłósnikom samym zjednoći, nimale kaž we starosłowjanšćinje: n. př. pśs (čit. pjas), *pos*, wéra, lód, lúd.

Abejcej.

§ 121. Rjadownje serbskich zynkow přehladawši, prašamy so za pisnym sćěhorjadom tych zynkow abo za alfabetom, wot kotrehož ryčnicarjo hewak zwjetša počinaju. Porjad pismikow je, kaž so zda, pola wšitkich ludow připadny; a wostawa móhł-rjec morwy wobraz, jeli zo njejsy prjedy póznał, kak zynki nastawaju, što ma kóždy wosebneho na sebi, a we kajkej přiwuznosći steja; tehodla přizankuje so abejcej abo azbuka hakle tudy jako na tym měsće, na kotrymž je wuknjacemu dohlad do wobšěrnišeho wobsaha słowjanskich zynkow hižom na wšě strony wotewrjeny.

Wječorni Słowjenjo (łaćanskeho pisma) su swój abejcej po łaćanskim zrjadowali, raniši swoju azbuku po grichiskim alfabeće. Při tym buchu słowjanske zynki, kiž ani we tym ani we tamnym njeběchu, na přihodnym měsće přistajene, a někotre pismiki so jako njepotrjebne w nowšich časach wuwostajichu.

§ 122. Serbski abejcej wobjima 35 (abo ze zmjehčenymi 42) pismikow, 8 hłósnikow a 27 (abo 34) suhłósnikow:

Znamjo	Mjeno	Němski	Znamjo	Mjeno	Němski
A a	A	𝔞, a	I i	i	𝔦, i
B b, ƀ	bej	𝔟, b	J j	jót	𝔧, j
C c	cej	𝔷, c	K k	ka	𝔨, k
Č č	čej	tsch	Kh kh	kha	—
Ć ć [ћ]	ćej	—	Ł ł	eł	—
D d	dej	𝔡, d	L l	el	𝔩, l
Dź dź [ђ]	dźej	—	M m, ḿ	em	𝔪, m
E e	ej	𝔢, e	N n, ń	en	𝔫, n
Ě ě	ět	—	O o	o	𝔬, o
F f	ef	𝔣, f	Ó ó	ót	—
G g	gej	𝔤, g	P p, ṕ	pej	𝔭, p
H h	ha	𝔥, h	R r ŕ	er	𝔯, r
Ch ch, ch'	cha	𝔠𝔥, ch	Ř ř	erž	—

Znamjo	Mjeno	Němski	Znamjo	Mjeno	Němski
S s	es	ß, ss	Y y	y*	ŋ, y
Š š	eš	sch	Z z	ſet	ſ, s
T t	tej	t, t	Ž ž	žet	(jour)
U u	u	u, u	Dž dž [џ]	dža	(dsch)
W w, ẃ	wej	w, w			

Pismiki ‚q (qu), v, x‘ nałoža so jeno w cuzych słowach: n. př. Quirinus, Flavius, Alexander.

1. Hłósniki ‚a, e, o, ó, u‘ so zmjehča: ‚ja, je (= é), jo, jó, ju‘.

2. Kłačka nad suhłósnikami ‚b́, ch́, ḿ, ń, ṕ, ŕ, ẃ‘ je připadna. (Za ‚f‘ žaneho přikłada nimamy; za ‚ch‘ je jedyn: trjechić — trjech́.)

3. Suhłósniki z bytnej (nuznej) kłačku abo čarku su stajnje mjehke: ‚č, š, ž, dź, ć, dž‘; tehorunja ‚j‘ a ‚l‘.

[Znamjo џ wužiwa so wot južnych Serbow a Bołharjow we wšelakich cuzych słowach: n. př. s. џакати *šučeć*, пенџеръ *wokno*.]

§ 123. **Cyrilska azbuka, pornjo grichiskemu alfabetej zestajana, je tale:**

grich.	cyr.	rusk.	mjeno	srbsk.
Α *A*	Ⰰ	a	az	a
(*B*)	Ⰱ	Б б	buky	b
B	Ⰲ	в	wědy	w
Γ	Γ	г	głagolj	g
Δ	Д	д	dobro	d
Є *E*	Є, Ѥ	e	jestj	é, je
(*Z*)	Ж	ж	žiwěté	ž
(ζ)	Ѕ	—	zělo	(z)
Z	Ꙁ	з	zémlja	z
H η	—	—	—	—
Θ	—	—	—	—
(*H*)	И	и	iže	i
I	І	i	i	i
K	К	к	kako	k
Λ	Λ	л	ljudi	l

* ‚Y‘, twerde ‚i‘, ypsilon. — Ὓ ψιλόν rěka ‚hołe i‘. Ale što to to je? Wěsće ničo druhe hač ‚i‘ bjez mjehkeho přidycha‘.

grich.	cyr.	rusk.	mjeno	srbsk.
M	М	м	myslité	m
N	Н	н	naš	ń
Ξ ξ	—	—	—	—
O	О	о	on	o
Π	П	п	pokoj	p
P ϱ	Р	р	rci	r
Σ C	С	с	słowo	s
T	Т	т	twrdo	t
(*Υ*) *OΥ*	ОѴ	у	uk	u
—	Ѫ	—	jus	—
Φ	Ф	ф	fért	f
X	Х	х	chěr	ch
ψ	—	—	—	—
Ω ω	Ѿ	—	ot	—
—	Ц	ц	ci	c
—	Ч	ч	čerẃ	č
—	Ш	ш	ša	š
—	ШТ, Щ	щ	šća	šć
—	Ъ	ъ	jer	—
—	Ꙑ	ы	jery	y
—	Ь	ь	jeŕ	—
—	Ѣ	ѣ	jatj	ě
—	—	э	e	e (tw.)
—	Ю	ю	ju	ju
—	Ѭ	—	ją	—
—	Ꙗ	я	ja	ja
—	Ѧ	—	ję	—
(*Ξ ξ*)	Ѯ	—	ksi	—
(*ψ*)	Ѱ	—	psi	—
(*Θ ϑ*)	Ѳ	ѳ	thita	—
(*Υ*)	Ѵ	ѵ	ižica	(y).

Za ‚qu, v, x‘ staji ruske pismo КВ, В, КС abo КЗ.

Přisp. Pismik ꙁ, poprawom njewužitne znamjo, płaći runje tak wjele kaž ѕ a namaka so w cyrilskich rukopisach druhdy na počatku słowa, porědko wosrjedźa: n. př. ꙁимꙗ,

вози. Zwoprědka je ѕ wěsće, kaž grichiske ς, jeno znamjo za ličbnik 6 było: hač je jo někajki mudračk sobu do pismikow přijał (přir. § 124).

§ 124. Kaž grichiske pismiki, tak so tež staro-słowjanske (pornjo nětčišim cyfram) k poznamjenjenju ličbow nałožuja. Při tym so sćěhorjad grichiskeho alfabeta zakhowa, a k dopjelnjenju zastupi na šestym měsće ѕ (pornjo grichiskemu ς), na dźewjećdźesatym ч (pornjo grichiskemu ϙ) a na dźewjećstotym ц (porn. grich. ϡ). Tak liča so jedniki wot а, dźesatniki wot і (kotremuž so jedniki přizanknu), stotniki wot р; na pismikowy ličbnik pak staji so титла (˜) jako póznawadło, abo pismik so s dypkomaj wobda: n. př. а҃ abo ·а· = 1, в҃ abo ·в· = 2. Tysačniki započnu zaso z ličbnikom а҃, kotryž delka na lěwicy znamješko přidostanje: n. př. ҂а҃ = 1000 atd. — Přehlad:

·а·	·в·	·г·	·д·	·є·	·ѕ·	·ꙁ·	·и·	·ѳ·	·і·	(·ia·	·iв·)
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	(11	12)

·к·	(·ка·	·кв·)	·л·	(·ла·	·лв·)	·м·	·н·	·ѯ·	·о·	·п·	·ч·
20	(21	22)	30	(31	32)	40	50	60	70	80	90

·р·	·с·	·т·	·оу·	·ф·	·х·	·ѱ·	·ѿ·	·ц·	҂·а·
100	200	300	400	500	600	700	800	900	1000.

Cyrkwinske lětopisy liča wot stworjenja swěta. Tehodla ma so wot podateje ličby kóždy raz 5508 wotćahnyć, hdyž chcemy lěto po našim časličenju postajić.

§ 125. 1. W pózdnišich cyrilskich rukopisach (a wudawkach) namakaju so wšelake njewužitne skróćenja słowow, při čimž je титла tež nałožena: n. př. б҃а = бога, с҃т = свѧтъ *swjaty*. Je-li so pismik с sobu wupušćił, steji tam словотитла, kotraž ma tajki napohlad ⷭ: n. př. гⷭ҇дь = господь *knjez*, мⷭ҇ць = мѣсаць *měsac*.

2. Tehorunja widźimy tam znamjenja přizynka abo akcenta, na grichiske (΄ ` ˜) podobne. Te same pak su přičinki serbskich a ruskich přepisowarjow.

3. Pokazka k čitanju ze sćenja swjateho Mattheja (7, 1—23) po Cyrilowym přełožku (сватоѥ ЄВАНГЄЛИѤ по остромировоу съпискоу. издание ВАЦЕСЛАВА ГАНКЪІ. 1853.):

Рече господь: неосѫждайте, да неосѫждени бѫдете. имьже бо сѫдъмь сѫдите, сѫдить сѧ вамъ: и въ нѭже мѣрѫ мѣрите, възмѣрить сѧ вамъ. чьто же видиши сѫчьць, иже ѥсть въ оучеси брата твоѥго, а бьрьвьна, ѥже ѥсть въ оучеси твоѥмь, нечоуѥши; или како речеши братоу твоѥмоу: остави и изьмѫ сѫчьць из оучесе твоѥго: и се бьрьвьно въ оцѣ твоѥмь; лицемѣре, изьми прьвѣе бьрьвьно из оучесе твоѥго, тогда оузьриши изѧти сѫчьць из оучесе брата твоѥго. недадите свѧтааго пьсомъ: ни помѣтайте бисьръ вашихъ прѣдъ свиниѩми, да непоперѫть ихъ ногами своими, и вращьше сѧ растрьгнѫть вы. просите и дасть сѧ вамъ, ищѣте и обрѧщете: тлъцѣте, и отъврьзеть сѧ вамъ. вьсѣкъ бо просѧй приѥмлеть, и ищѧй обрѣтаѥть, и тлъкѫщоумоу отъврьзеть сѧ. — рече господь: вьсѣ оубо ѥликоже хощете, да творѧть вамъ человѣци, тако и вы творите имъ: се бо ѥсть законъ и пророци. вънидѣте ѫзъкыими враты; ѣко пространа врата и широкъ пѫть въводѧй въ пагоубѫ: и мъноѕи сѫть въходѧщеи имь. коль ѫзъка врата, и тѣснъ пѫть въводѧй въ животъ и мало ихъ ѥсть, иже и обрѣтаѭть. вънемлѣте отъ лъжиихъ пророкъ, иже приходѧть къ вамъ въ одеждахъ овьчахъ, ѫтрьждоу же сѫть вльци и хыщьници. отъ плодъ ихъ познаѥте ѩ. ѥда обѥмлѭть отъ трьниѣ гроздъ; или отъ рѣпиѣ смоквьи; тако вьсѣко дрѣво добро плоды добры творить: а зъло дрѣво плоды зълы творить. неможеть дрѣво добро плодъ зълъ творити, ни дрѣво зъло плодъ добръ творити. вьсѣко дрѣво, ѥже нетворить плода добра, посѣкаѭть и въ огнь въмѣтаѭть. тѣмь же оубо отъ плодъ ихъ познаѥте ѩ. не вьсѣкъ глаголѧй мънѣ: господи господи, вънидеть въ цѣсарствиѥ небесьноѥ: нъ творѧй волѭ отца моѥго: иже ѥсть на небесехъ.



Ćišćał E. M. Monse w Budyšinje.

Nawěšk.

Towaŕstwo Maćicy Serbskeje chce so z wudawanjom dobrych narodnych a nawukownych spisow, kaž tež časopisa za ńawjedźitosć serbskeho luda starać. Teho dla je podpjeranje teho sameho na wšelake wašnje jara žadana a zasłužbna wěc. Do Maćicy móže kóždy w kóždym času přistupić, kiž jako sobustaw I. rjadownje 1 tol. a 10 nsl. abo jako sobustaw II. rjadownje 25 nsl. kóždolětnje pola pokładnika M. S. zapłaći. Za to dostawaja přěniši wšitke maćične knihi z časopisom, pozledniši pak te knihi bjez časopisa. Kóždy sobustaw wotebjera sej potom spomnjene spisy pola knihiskładnika M. S. abo da sej je wot njeho wobstarać. Předsydstwo a wubjerk sydli w Budyšinje, hdźež so tež kóžde lěto srjedu po jutrach hłowna zhromadźizna wotbywa. W tu khwilu (po wuzwolenju w l. 1861) su we předsydstwje a wubjerku: ryčnik Rychtaŕ, předsyda; knihikupc Smoleŕ, městopředsyda; vikar Hórnik, přěni sekretaŕ; aktuar Wjela, druhi sekretaŕ; překupc Jakub, pokładnik a knihiskładnik; seminarski wučeŕ Fiedleŕ, knihownik; progymnasialny direktor Buk, redaktor časopisa; scholastik Buk; krajskodirekcijny pokładnik Henč; Dr. Pful; fararjo Imiš, Jenč a Seileŕ.

Maćične knihi noweho prawopisa.

W kommissii J. E. Smolerja w Budyšinje.

Časopis towaŕstwa Maćicy Serbskeje. Lětnik I.—XIV. po 15 nsl. ... 24 zešiwkow po 7½ nsl.

... *...nik* wot Dr. Pfula. A — Sławnosć. 1857—1860. Štyri ... ...l. Dokončenje wuńdźe něhdźe za lěto.

... za tenor abo sopran z přewodom fortepiana

... Schillera. Zeserbšćena k Schillero- ... H. Dučmana. (Wosebity wоćišć ... ...eje.) 1859. 2 nsl.

Ćišćał E. M. Monse w ...